

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ

ΕΤΟΣ Θ' • ΑΡΙΘΜ. 82 • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1985 • ΤΕΒΕΤ 5746

הנרות הללו קדש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם

«*Ai λυχνίαι αὗται εἶναι Ἱεραί καὶ δέν ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς νά χρησιμοποιῶμεν αὐτάς*»

(«Σααρέ Τεξιλά», σελ. 579).

‘Ο Δεκάλογος ἐν Οὐρανοῖς

K

ύρι Μωυσῆ!... Αἴ κύρι Μωυσῆ!... ποῦ είναι;... Ἡ φωνή τοῦ γηραιοῦ Σαβαώθ ἀντίχησε βροντώδης εἰς τὸν Παράδεισον, τοῦ ὄπου ή̄ λιλοφεγγής καὶ διαυγεστάτη ἀτμόσφαιρος ἐσείσθη ἐκ τοῦ ἥχου.

‘Ο ταξιάρχης Γαβριὴλ παρέστη μετά φόβου καὶ σεβασμοῦ ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου.

— Ἀγιώτατε, είπεν ὁ ἀρχάγγελος, ὁ Μωυσῆς πρό δόλιου ἡτο ἔκει κάτω μαζί με τὸν Ἡλίαν καὶ μὲν τὸν Νώε...

— Νά έλθη ἕδω ἀμέσως!

‘Ο Γαβριὴλ ἔξεκίνησε καὶ σχεδόν ἐν ἀκαρεὶ ἐφθασεν εἰς τὴν δλλην δκραν τοῦ ἀχανοῦς Παράδεισου, χάρις εἰς τὰ τεράστια ἐκείνα βήματα, τά ὄποια ἀπέδωκεν αὐτῷ ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ μας Παναγίωτου Σούτου, περιγράφοντος αὐτὸν εἰς τὸν Μεσσίαν ὡς διανύσσοντα δὲν ἐνὸς μόνου βήματος τὴν ἀπόστασιν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξύ τοῦ Ἡλίου καὶ τοῦ Ἀράρατ!

‘Ο Σαβαώθ ἀνέμενεν ἐν τούτοις σύννονας καὶ μετρῶν τὸ κομβολόγιον του.

— Βάρυπνος ἔχεινησε σήμερα ὁ Πανάγαθος! είπε πονηρώς ἐν μικρού Χερουβείμ.

— Κάνε τῇ δουλειά σου ἐσύ! είπε ἐπιτιμήσας αὐτό αὔτηρώς ὁ διευθύνων τὴν οὐράνιον ὄρχηστραν ἀρχάγγελος.

‘Οτε ὁ προφήτης μὲ τὴν μεγάλην λευκήν του γενειάδα ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Σαβαώθ, ἐνόπλεν ἐκ τοῦ βλοσφοροῦ βλέμματος δπερ ἔριψεν ἐπ’ αὐτὸν ὁ Αἰλώνιος, δτὶ περὶ σοβαρού τινος ἐπρόκειτο.

— Ποὺ μοῦ ἤσουν, κύρι Μωυσῆ, ὅπου σ’ ἐζητούσα; ἡρώτησεν αὐτὸν δυσθύμως καὶ σχεδόν ἀποτόμως.

— Ἐκεὶ κάτω, Ἀγιώτατε, ἐσυνωμιλούσαμεν μαζὶ μὲ...

— ἐσυνωμιλούσατε;... βέβαια! κουβέντα καὶ ραχάτι! Καὶ τί σάσι μέλει τῇ εὐγενείᾳ σας!.. Καὶ τί τὸν μελει τὸν κύρι Ἡλία!... πάγε ὁ καιρός ὅπου τοῦ ἐπήγαιναν τροφή τὰ κοράκια εἰς τὸ σπήλαιον! Ἐδῶ εἰς τὸν Παράδεισον ἔχει καλὸ χουζούρι!

— Ἀγιώτατε!..

— Σιωπή καὶ ἀκουε. Δέν πάμε καλά, κύρι Μωυσῆ: είναι πολὺς καιρός ὅπου τὸ βλέπω ἔχθες είδα καὶ τὰς μνησίας καταστάσεις τῆς κινήσεως τοῦ Παράδεισου... Λίγος κόσμος, πολὺ λίγος μπαίνει. Οἱ στερεότυποι καὶ οἱ συνθισμένοι κανένας επαίτης σακάτης, κανένας γέρος μοναχός, κανένας δυσπυχισμένος μέτοχος χρεωκοπησάσης ἐταιρείας, κανένας ταλαίπωρος συνταξιούχος τῶν 15 δραχμῶν.

— Τό βλέπω κι ἔγω! είπε περιλύπως ὁ Μωυσῆς.

— Ἐνῶ ἔκει κάτω, ἔξκολούθησεν ὁ Ἀναρχος ρίπτων βλέμμα φθόνου σχεδόν πρός τὸ ἐν τῷ μέων τῶν νεφελῶν διαφανόμενον χάρο, δπου ἡστρόπετεν ἐκ διαλειμάτων ἡ ἐρυθρᾶ ἀντανάκλασις τῶν φλογῶν τῆς Κολάσεως, ἔκει κάτω φαίνεται διτὶ κάμνουσον δουκειά χρυσοῦ. Ὁ Σατανᾶς κατήντησε νά γίνη τεμπέλης: δέν μηχανεύεται πλέον δόλους διά νά κερδίσῃ ψυχάς· πηγαίνουν μόνοι τους οἱ μουστερήδες! “Ἄλλοτε ἦρχετο κάπου κάπου νά μοῦ ζητήσῃ τὴν ἀδειαν νά πειράξῃ κανένα, τὸν Ἰώβ, τὸν Φάσοντ... τώρα ούτε δέν καταδέχεται. Ἀσημη δουλειά!

— Αύτό ἐλέγαμε καὶ ἡμεῖς με τὸν Νώε καὶ τὸν Ἡλίαν!

— “Ε, καὶ τί ἐλέγατε;

— “Οτι πρέπει νά γίνη ρεκλάμα, δπως κάμνει ἡ Ἐταιρεία τοῦ Σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν Πειραιῶς διά τὸ Φάληρον, νά διοργανώσουν τίποτε ιποδρομίας δ “Αγ. Γεώργιος καὶ δ “Αγ. Δημήτριος...

— Καλό καὶ αὐτό, είπεν ἀφοῦ ἐσκέφθη δλίγον ὁ Σαβαώθ, ἀλλά δέν ἀρκει. Χρείαζονται μέτρα ριζικώτερα!! Δέν μοῦ λέγεις, Μωυσῆ, πόσος καιρός είναι ποῦ δημοσιεύσαμεν τὸν Δεκάλογον;

— Μά!.. Ξεύρω κι ἔγω; Πού μπορει κανείς νά ύπολογίση τώρα με τὴν νέαν ἐπιστήμην!

— Ἐπάνω κάτω!

— Ἐπάνω κάτω... πέντε χιλιάδες χρόνια!

— Πέντε χιλιάδες χρόνια!.. ἐπανέλαβε σειν τὴν κεφαλήν ὁ Σαβαώθ. Ἐκατάλαβες!.. πέντε χιλιάδες χρόνια!.. ένας λόγος είναι! πολλά πράγματα ἡμποροῦν νά γηράσουν μέσα εἰς αὐτό τὸ διάστημα. Κοντεύω νά γηράσω ἔγω ἀπό τότε... καὶ δις μέ λέγουν Αἰλώνιον! προσέθηκε μειδιών καὶ παρατηρῶν τὴν κατάλευκον γενειάδα τοῦ!

— Λοιπόν τί λέγετε, Ἀγιώτατε;

— ‘Ο Δεκάλογος μας ἐγήρασε πολύ, Μωυσῆ, ἀπό τότε... Πρέπει νά ἐπιφέρωμεν μεταρρυθμίσεις εἰς αὐτὸν... μεταρρυθμίσεις ριζικάς. ‘Ἄς κάμωμεν μίαν δοκιμή ἐκ τοῦ προχειροῦ. Λέγε μου σε παρακαλῶ, μίαν μίαν τάς ἐντολάς.

‘Ο Μωυσῆς ἤρχισε νά ξέτι τό ούς.

— Ἐκατάλαβα! είπεν δ “Υψιστος, στοιχηματίζω πώς τάς ἐξέχασες!

— Μά!.. υστερα ἀπό πέντε χιλιάδες χρόνια! είπεν ὁ Μωυσῆς μειδιῶν.

— Καὶ ξχομεν τήν ἀπαίτησαι νά τάς ἐνθυμήται ὁ κόσμος, ἀφοῦ δέν τάς ἐνθυμεῖσαι σύ ὅπου τάς ἔγραψες! Φέρε γρήγορα τάς πλάκας.

‘Ο Μωυσῆς ἀπειλεύθερος ἐκόμισε τή βοηθεία δύο ἀγγέλων τάς δύο βαρυτάτας πλάκας τοῦ θεατρού, ἀς ἐλαβεν ἐπὶ τοῦ Σινᾶ.

— Φαντάσου καιρός ποῦ ἀπέρασε ἀπό τότε, είπεν ὁ Πανάγαθος, ἐγράφαμεν ἀκόμη εἰς τήν πλάκα!

Τό παρεστώς πλήθος τοῦ Χερουβείμ καὶ Σεραφείμ ἀνεκάγχασε διά τό λογοπαίγνιον τοῦ Κυρίου.

‘Ο Μωυσῆς ἤρχισε νά ἀναγινώσκη μίαν πρός μίαν τάς ἐντολάς τοῦ θείου νόμου:

— Ἔγω ειμὶ Κύριος ὁ θεός σου κ.λπ.

— Αὐτό είναι τό μόνον ἀρθρον ὅπου ἔξασφαίζει τήν δυναστείαν μου, μολονότι... δις είναι, παρακάτω!

— Οὐ ποιήσει σεινά εἰδωλον, ούδε παντός όμοιώμα...

— ‘Ἄς είναι καὶ αὐτό!.. Φθάνει νά κάμνουν τά όμοιώματα με τέχνην, διότι ἐτυχε νά ίδω κάπι τό Πλάτωνας ἐμπρός εἰς τήν Ακαδημίαν τῶν Αθηνῶν!.. Δέν πειράζει, λέγε παρακάτω.

— Οὐ λείψη τό δόνομα Κυρίου τοῦ θεού σου ἐπί ματαίω...

— Τώρα τό προκόψαμε! ἀνέκραξεν δ “Αναρχος τό δόνομά μου; ‘Ἄχ! πόσα ἀκούει κάθε μέρα τό κακόμιορο!.. Ἀλλά πάλι τί θ’ ἀκούσω δέν ἡτο καὶ αὐτή ἡ ἀπαγρέψει! ‘Ἐξακολούθει.

— Μνήθητη τήν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγάιζεν αὐτήν...

— Ναίσκε!.. Ἀλλά ξχομεν τούς Διαμαρτυρομένους, βλέπεις, ὅπου ἐμβαίνουν εἰς τὸν Παράδεισον μόνοι καὶ μόνοι διότι δέν γδύνουν τόν πλησίον τήν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου: δηλαδή τῆς Κυριακῆς. ‘Εδώ τά μπλέξαμε μέτο τό Σάββατο καὶ τήν Κυριακήν, σάν νά ημεδα συντάκται ἐλληνικῶν νομοσαχεδίων. ‘Αν ἀποκλεισθανεν καὶ αὐτήν τήν ἀρετήν, δλοι οι λόρδοι θά πηγαίνουν εἰς τήν Κόλασιν καὶ δέν μάς συμφέρει. Παρακάτω.

— Οὐ φονέυσεις...

— ‘Α, μάλιστα!.. Ἀλλά γιά νά ίδουμε τώρα με τήν ἀπαγόρευσιν τής ὀπλοφορίας

— Οὐ...

— Ἐμπρός!

— Οὐ... ού!.. ἐπανέλαβεν δ “Μωυσῆς διστάζων.

— Οὔξις καὶ ξερός! είπεν δ “Σαβαώθ ἀνυπομονῶν, λέγε!..

— ‘Αλλά, ‘Αγιώτατε...

— ‘Εκατάλαβα, είπεν δ “Σαβαώθ είναι δέν δέρμόμητην τήν τροπήν την ἀπογέρευσιν δέν μηδέματαν διστάζων. Καὶ τηνάκι τοῦ Ούρια... δπως δηποτε ή θηκή!.. Πάρα πέρα!..

— Οὐ κλέψεις...

— ‘Α! στάσου δέδω!.. είπεν δ “Υψιστος. ‘Εδώ δέν έχει καμμίαν δικαιολογίαν. Πρό καιρού τό δέβλεπε δτί αὐτή ἡ ἐντολή ήτο πειριττή. Τώρα ἐπαράγειν τό πράγμα! Μή πάς μακρά: πιάσε τήν Ἐλλάδα· ἔκει πέρα κλέφτουν ώς καὶ τά έμβρυα ὅποι την Κοιλάτη τής μάνας των. Είναι τώρα καμπόσια μήνες μάλιστας ὅπου δέν βλέπεις τίποτε δλλο παρά σειράν ἀτελεύτητον κλοπών. ‘Από ἐκείνην τήν εύλογημένην χώραν δπως είχαμεν δλλοτε τούς καλύτερους μας πελάτας, τώρα δέν ἡμπορει ούτε ένας νά έμβη εἰς τὸν Παράδεισον. ‘Ανθρωποι οι δπως είγρασαν εἰς τήν ἀρετήν καὶ τήν τιμιότητα, δλλορωποι οι δπως άγριας την έσπειραν, δκούσι! ἀπεδέχθασαν εἰς τό θύτερον κλέπται! Είναι ἀπελπισία! αὐτή ἡ ἐντολή πρέπει νά καταρρηθή.

‘Ο Μωυσῆς ἤθελησε νά ἀντιτείνη συνηγορῶν ύπερ τής ἀκεραιότητος τοῦ δεκαλόγου του, δτε αίφνης θύρωβας μέγας ήκουσθη παρά τήν είσοδον τοῦ Παραδείσου καὶ πρίν δη προφθάση δ “Υψιστος νά ἐρωτήσῃ τί τρέχει, ἐνεφανίσθη δ Πέτρος δλοπόφυρος ἐτού θυμῷ.

— Μ’ ἐκλεψαν, θεέ μου! έβδο θηρωνώδως ὁ ‘Απόστολος, μ’ ἐκλεψαν!.. δλίγας μετοχάς δπως είχα... τάς οίκονομίας μου!

— ‘Οριστε! είπεν δ “Υψιστος ἀποτεινόμενος πρός τόν Μωυσῆν, τά βλέπεις; ‘Ως κι δέω μέσα! ‘Αν δέν καταργήσωμεν τήν ἐντολήν, θά διώξωμεν καὶ αύτούς δπως ύπάρχουν μέσα!

Καὶ ηπειδή δ Μωυσῆς ἀκόμη δέδισταζεν, δ “Υψιστος δέξτεινε τήν δεξιάν καὶ διά τού θείου τοῦ δακτύλου διέγραψεν ἀπό τής πλακός τήν δγδόνην ἐντολήν.

Καὶ ταυτοχρόνως διέταξε νά ἀναγγείλουν τό γεγονός εἰς τήν Ιεράν Σύνοδον, διά νά τό ἀνακοινώσει αὐτή εἰς τούς ἐκδότας τῶν Κατηχήσεων.

Φωτ. έξωφύλλου: ‘Επάργυρη Χανουκία, Πολωνία 190ς αιώνας.

ΔΕΞΙΩΣΗ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ
ΣΕΡΡΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΙΟΡΤΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α'

Μεταξύ των καθισμένων: 'Από άριστερά πρώτος είναι ο Μεναχέμ Σιμαντώβ καί από τούς δρθίους σ' τέταρτος
είναι ο 'Οβαδία 'Αζαρία, διακεκριμένα μέλη τής τότε Ισραηλιτικής Κοινότητος.'

('Από τό βιβλίο τοῦ Γ. Καφταντζῆ
«Οι Σέρρες ἀλλοτε καὶ τώρα»,
«Ορφέας» Σερρῶν 1985, σελ. 21).

‘Ο Μακεδονικός ’Αγών καί οἱ ‘Εβραιοί

(‘Η «’Οργάνωση Θεσσαλονίκης» 1906 - 1908)

’Από τά ἀπομνημονεύματα τοῦ ’Αθαν. Σουλιώτη Νικολαΐδη

Από τά ἀπομνημονεύματα τοῦ ’Αθαν. Σουλιώτη - Νικολαΐδη γιά τήν «’Οργάνωση Θεσσαλονίκης» (εκδοση IMXA - ’Απομνημονεύματα Μακεδονικού ’Αγώνα, 1984) ἀναδημοσιεύουμε μερικά ἀποσπάσματα πού ἀναφέρονται γενικά στούς ‘Εβραιοὺς τῆς Θεσσαλονίκης.

‘Ο ’Αθανάσιος Σουλιώτης (1878 - 1944) ύπηρξε στρατιωτικός καταγόμενος ἐκ τῆς Σουλιωτικῆς οἰκογενείας Κολιοδημήτρη. Διδαξεὶς γεωγραφία στήν Σχολή τῶν Εὐελπίδων. Ελαβεῖς ἐνέργος μέρος στό Μακεδονικό ’Αγώνα, ύπό τό ψευδώνυμο Νικολαΐδης, συστήσας καὶ διευθύνας τήν «’Οργάνωση Θεσσαλονίκης». Σέ συνεργασίᾳ μέ τόν ’Ιωνα Δραγούμη συνέστησε τήν «’Οργάνωσιν Κωνσταντινουπόλεως», τήν δόπια καὶ δηγύθυνε μέχρι τό 1912. Μετέσχε τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Δημοσίευσε τά ἔργα «Γράμματα ἀπό τά βουνά», «Οι κάτοικοι τῆς Μικρᾶς Ασίας».

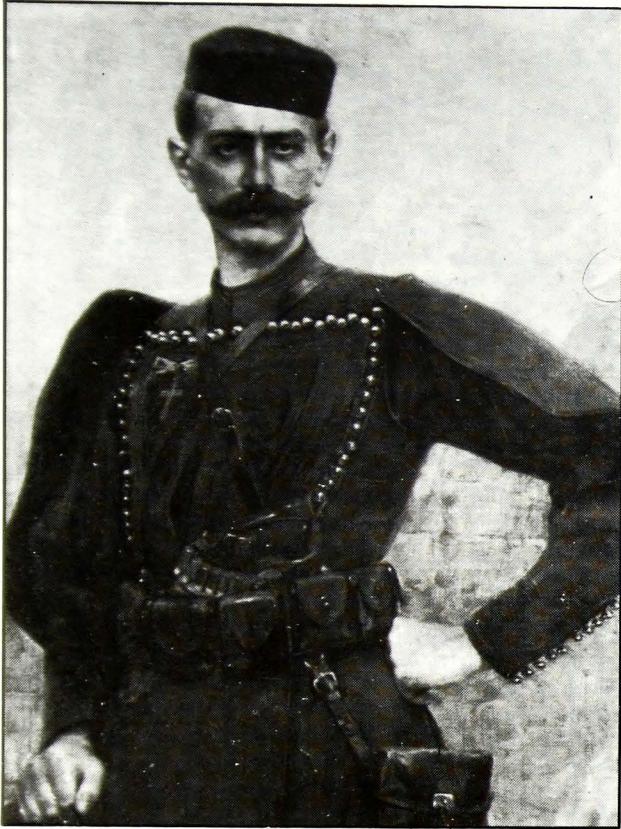

καιρός ἦταν κάκιστος καὶ τό πλοϊο μικρό καὶ ἀκάθαρτο· θυμοῦμαι ὅτι εἶχα ύποφέρει ἐλεεινά. ’Οταν ἡμπόρεσα ν' ἀνεβῶ στὸ κατάστρωμα μόλις εἶχε ἀρχίσει νά διακρίνεται ἡ Θεσσαλονίκη· κάτι σάν πολιτεία στὸν μυχό τοῦ τρικυμισμένου Θερμαϊκοῦ, κάτι πολύ λίγο, μικρό, πέρα ἀπό τὰ κύματα, στήν ἄκρη τῆς γύρω έρημης γῆς, κάτω ἀπό τὸν σταχτί οὐρανό.

Είναι ἀνάγκη νά είπω γιά τή Θεσσαλονίκη περισσότερα ἀπό ὅσα ἔγραψα πιο πάνω. ’Ενα πλήθος ἐντυπώσεις ξανάρχονται νά μοῦ περισπάσουν τό νοῦ καὶ νά μοῦ ἀλλάξουν τή διάθεση κάθε φορά πού δοκιμάζω νά γράψω τήν «’Οργάνωση Θεσσαλονίκης». Είναι ἀνάγκη νά μιλήσω πρώτα γι' αὐτές, μήπως ἔστι τίς παραμερίσω εὐθύνς ἐξ ἀρχῆς.

’Η σιδηροδρομική συγκοινωνία, πρό πάντων ἡ διά τῆς Σερβίας, μέ τήν Κεντρική Εύρωπη, ξαναζωντάνεψαν τό ἐμπόριον τῆς Θεσσαλονίκης, ἐμπόριο πού εἶχε τελευταία φορά ἀκμάσει τόν καιρό τῆς βενετσιάνικης θαλασσοκρατορίας. Μέ τήν κατασκευή τῶν σιδηροδρόμων ἀρχίσαν νά γίνονται καὶ ὅσα ἀλλα ἐδωσαν στή Θεσσαλονίκη, ὅταν τήν πρωτογνώρισα, τή μορφή νεώτερης εὐρωπαϊκῆς πόλης. ’Η κατασκευή τῶν σιδηροδρόμων ἀρχίσε

‘Ο Μακεδονικός ’Αγών καί οι ’Εβραιοί

‘Ο Παύλος Μελάς

Μέ στολή Μακεδονομάχου σέ πίνακα Γ. Ιακωβίδη

κατά τό 1870, ή συγκοινωνία μέ τό Μοναστήρι τό 1892, μέ τήν Πόλη τό 1897 καί μέ τήν Κεντρική Εύρωπη τό 1883. Ή Θεσσαλονίκη ώς τό 1868 έμενε περιτειχισμένη ἀπό Έγρας καί θαλάσσης· τό 1878 ἐτελείωσε ἡ κατεδάφιση τού παραλίου τείχους καί τῶν χερσάων ἀπό τήν ’Εγνατία καί κάτω. Σύγχρονα περίπου κατασκευάστηκε ἡ προκυμαία καί ἡ λεωφόρος Χαμιδέ, ἡ σημερινή λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας.

Μέσα σέ δέκα, δεκαπέντε χρόνια ισιώθηκαν, στρώθηκαν πολλοί δρόμοι τής πόλης καί ἀνοίχθηκαν μερικοί νέοι· κτίσθηκαν πολλές καινούργιες οἰκοδομές δημόσιες, προπαγανδών, ἐπιχειρήσεων, ιδωτικές· ὅταν τό 1890 πυρκαγιά κατέστρεψε τίς ἑβραϊκές συνοικίες ξανακτίσθηκαν στά νεώτερα σχέδια δρόμων καί σπιτιών· σ’ αὐτό ὅπως καί σέ πολλά ἀλλα ἐβοήθησαν τούς ’Εβραιούς τής Θεσσαλονίκης οί όμογενεις τους τού ἔωτερικού, πρό πάντων ὁ ἰδρυτής τής Alliance Israélite Universelle βαρώνος Μαυρίκιος Χίρς, πλουσιώτατος ἐπιχειρηματίας, ὁ ὄποιος καί είχε πρώτος συστήσει ἐταιρεία γιά τήν κατασκευή σιδηροδρόμων στήν Τουρκία. Ή Θεσσαλονίκη ἀπόκτησε ἀεριοφωτισμό κατά τό 1890, ἡλεκτροφωτισμό κατά τό 1906 καί ἡλεκτρικά τράμ κατά τό 1908. Τό 1904 ἐτελείωσε καί ἡ κατασκευή τού λιμένος, πού είχε ἀρχίσει κατά τό 1896.

’Αλλά Η Θεσσαλονίκη μέ τήν τουρκική κυριαρχία είχε κρατήσει ώς τά μέσα τού περασμένου αἰώνα σχεδόν ἀ-

μετάβλητο τόν μεσαιωνικό, ἀνατολίτικο χαρακτήρα της. Πόσο ἡμποροῦσε νά τήν ἀλλάξει ὁ σύγχρονος δυτικός μέσα σέ 30 χρόνια, ὅσο καί νά ἦταν βιαστικός· Κόσμος ὁ λόκληρος τά παλιά, γερασμένα, ἀλλά πάντα ζωντανά, πάντα ἀσυγχώνευτα μέ τά καινούργια, θύμιζαν κάθε στιγμή τήν ιστορία μιᾶς πολιτείας πού ζοῦσε ἀδιάκοπα ἀπό 2.300 χρόνια, πού εἶχε τόσες φορές ἀκμάσει, λάμψει. Στό κέντρο τής Θεσσαλονίκης, στή διασταύρωση τής ’Εγνατίας μέ τήν ὁδό Σαμπτρή πασᾶ, τήν σημερινή Βενιζέλου, ἡ δεύτερη, πρίν ἀνήφοροί ζοντας συναντήσει τήν πρώτη, ἦταν σκεπασμένη μέ ζύλινη στέγη, σάν παζάρι τουρκικό. Ή Θεσσαλονίκη έμενε πάντα πυκνοκτισμένη, γιατί ἀνέκαθεν ἦταν μιά πόλις - φρούριο. Στίς περισσότερες συνοικίες πολλά σπίτια μαζί συγκοινωνούσαν ἀπό τίς ἐσωτερικές αὐλές τους, γιατί πάντα ἦταν καλό νά φυλάγουνται οί οἰκογένειες ἀπό τά μάτια τῶν γενιτσάρων καί κάθε ἀλλόθρησκου. Καί μέ δλες τίς μεταρυθμίσεις, τίς Reforms, οί περισσότερες ἐκκλησίες τῶν ραγιάδων έμεναν πάντα κρυμμένες μέσα σέ αὐλές μέ ψηλούς μανδρότοιχους, πίσω ἀπό τά σπίτια, γιά νά μήν ἐρεθίζεται ὁ μουσουλμανικός φανατισμός.

”Αν καί μέ τό ἀπλώμα τῆς πόλης μαζί μέ τόν νέο τρόπο ζωῆς, οί κάτοικοι ἀνακατεύονταν ὀλοέν πιό πολύ, ἐν τούτοις ἡμπορεῖ κανείς νά είπῃ ὅτι οί περισσότεροι ἔξακολουθούσαν νά κάθονται ὅπου τούς είχε τοποθετήσει πρό τεσσεράμιση αἰώνων ὁ κατακτήτης· οί Μουσουλμάνοι ἤνετα στήν ἐπάνω πόλη, ὅπου ὁ ὄριζων ἦταν ἀνοικτός καί ὅπου δέν ἔφθανε ὁ θόρυβος καί ἡ ἀκαθαρσία τής ἀγορᾶς καί τής σκάλας τοῦ λιμανιοῦ· οἱ Ρωμαῖοι στριμωγμένοι πρός τό ἀνατολικό τείχος, κατά τόν Ἰππόδρομο, τήν Καμάρα καί τήν πόρτα τής Καλαμαριάς· οἱ ’Εβραιοί πρός τό παράλιο τείχος καί τήν ἀγορά· ὁ Φραγκομαχαλᾶς δέν θύμιζε μόνο μέ τό δονομά του ὅτι ἔκει, μεταξύ τής ἀγορᾶς καί τῆς σκάλας τοῦ λιμανιοῦ, κάθονται ἐπί αἰώνες οἱ καθολικοί, οἱ Λεβαντίνοι, ἀλλά διατηρούσε πάντα κάτι ιταλικής πόλης, πρό πάντων κοντά στήν Immaculée Conception, τήν ἐκκλησία τῶν Λαζαριστῶν, πού είχε πρωτοκτιστεῖ κατά τά μέσα τού 17ου αἰώνος. Κανένα παλιό ἡ ἀρχαῖο κτίριο δέν ἦταν μνημεῖο μόνο, θέαμα μόνο. ’Αλλά καί τά πιό γερασμένα, ἀγορές, λουτρά, χάνια, ἐκκλησίες, ἐλλειπούργούσαν πάντα. Ή τουρκοβυζαντινή θολωτή ἀγορά τής Θεσσαλονίκης ἦταν γεμάτη μικρομάγαζα ψωλικών καί ὑφασμάτων τής μόδας, γερμανικῶν αὐστριακῶν τῶν περισσότερων.

”Από τά 40 τζαμιά τής Θεσσαλονίκης τά περισσότερα ἦταν οί βυζαντινές ἀλλοτε ἐκκλησίες τής μέ τίς τοιχογραφίες καί τά ψηφιδωτά ἀσβεστωμένα, σκεπασμένα μέ τά ρητά τοῦ Κορανιοῦ· στό Κασιμιέ τζαμί, τήν μεγάλη βυζαντινή βασιλική τοῦ Ἅγιου Δημητρίου, ὁ Χότζας, μέ ἐνα μικρό μπαζίς, σ’ ἀφήνε τόν Χριστιανό νά μπεις νά προσκυνήσεις τό ἀγάσμα τοῦ μυροβλύτη πολιούχου στήν σκοτεινή γωνιά τοῦ νάρθηκα. Ή ἀψίς τοῦ Γαλερίου, κτίσμα τοῦ Ζου μ.Χ. αἰώνος, ἀκουμπούσε τά ἀνάγλυφα βάθρα τής σέ ἀντικρυστά ρωμαϊκά μικρομάγαζα τής ’Εγνατίας· κάτω ἀπό τό τόξο τής, πρόχειρα ἐπισκευασμένο μέ τοῦβλα, τό ὑδροχρωματισμένο τριανταφυλλί, περνούσε τό ἡλεκτρικό τράμ χωρισμένο μέ μπερντέ σέ ἀνδρωνίτη, καί γυναικωνίτη γιά τίς χανούμισσες. Πλήθος σπίτια τής ἐπάνω ἀπό τήν ’Εγνατία πόλης ἦταν κολλημένα στά τείχη τά βενετσιάνικα, βυζαντινά, ρωμαϊκά, μακεδονικά πού ἀνηφόριζαν βαριά καί συλλογισμένα πρός τό Ἐπταπάργιο. Στήν ἀκρόπολη, τό ‘Μαστρούδι’, ὅπως τό ἔλεγαν οἱ παλιοί Θεσσαλονικιοί, οἱ φυλακές ἦ-

‘Ο Μακεδονικός ’Αγώνας καί οι ‘Εβραιοί

ταν πάντα γεμάτες. Ό τουρκοβενετσιάνικος στρογγυλός πύργος, πού είχε άπομείνει από τό παράλιο τείχος, ό «Κανλή Κουλές», (ό «Πύργος τοῦ Αίματος») είχε καταντήσει άποθήκη στρατιωτικών ειδών: άσβεστωμένος ό χοντρός πύργος, φάνταζε ώραίος καθώς στέκονταν στήν ακρη τῆς προκυμαίας, λευκός κοντά στή γαλανή θάλασσα (τό 1904 - 1906) ἔχρησιμοποιήθη ώς φυλακή ἀνταρτῶν.

Σέ καμιά πόλη τῆς Ανατολής δέν ήταν μαζεμένοι τόσοι πολλοί Έβραιοί καί σέ καμιά ίσως πόλη τοῦ κόσμου δέν ήταν τόσο περισσότεροι από τούς ἀλλόθρησκους συμπολίτες τους, όσο στή Θεσσαλονίκη τῆς ἐποχῆς τοῦ Μακεδονικοῦ Αγώνος, στήν Γιαουντή - Σελανίκ, όπως τήν όνομαζαν οι Τούρκοι. Κάθε Σάββατο καί τίς ἄλλες μεγάλες έβραικές ἔορτές, ή ἀγορά σχεδόν ἐκλεινε καί σώπαζε: πλήθος Έβραιοί καί Έβραιίσες, φόρεμα καί ύφος γιορτινά, ἔκαναν περίπατο στήν προκυμαία, στόν κήπο τοῦ Λευκοῦ Πύργου καί ἔγιναν τά καφενεῖα, τά κέντρα διασκεδάσεως. Καί δέν ήταν μόνον πολλοί, ἀλλά είχαν κάτι τό όμοιο μεταξύ τους, ἔτσι πού μπορεῖ κανείς νά εἰπει ὅτι τό βασικό χρώμα τῆς κάτω τῆς Εγνατίας Θεσσαλονίκης ήταν έβραικό.

Περήφανοι γιά τήν καταγωγή τους οί “Ελληνες, βέβαιοι όλοι μαζί καί ό καθένας χωριστά γιά τήν ἔξυπνάδα τους, ήνην ὑπεροχή τους, ζηλιάρδες καί φθονεροί σάν ἀδικημένοι, ἀλλά μαζί, φαινομενικά, εὐπροσαρμοστώτατοι, ήταν πανταχοῦ παρόντες. Τά μάτια τους ἐβλεπαν καί ἐλεγαν περισσότερα ἀπό τ’ ἄλλα. Μπορούσες νά τούς συμπαθεῖς ή νά τούς ἀντιπαθεῖς, ἀλλά δέν μπορούσες νά μήν τούς προσέξεις. Τέτοιοι, όπως ἄλλωστε δύοι οί “Ελληνες, οί Θεσσαλονικιοί φαίνονταν περισσότεροι ἀπό δύο πράγματα ήσαν. ‘Απεναντίας, ἐπρεπε νά μείνεις ἀρκετό καιρό στή Θεσσαλονίκη γιά νά ἀντιληφθεῖς ὅτι στή Θεσσαλονίκη ύπρχαν πολύ περισσότεροι Τούρκοι ἀπό δύοις μπορούσες νά συμπεράνεις ἀπό τούς στρατιωτικούς, ἀστυνομικούς καί τούς ἄλλους ὑπαλλήλους, ἀπό τούς χοτζάδες καί τίς χανούμισες πού ἐβλεπες στήν κάτω πόλη, ὅτι στήν ἀρχοντική ήσυχία τῶν ἀπάνω ἀπό τήν Εγνατία τούρκικων συνοικιών ζούσαν καί τριάντα ἴσως χιλιάδες Μουσουλμάνοι.

Ισπανικά τῶν Έβραιών, σεφαρδέδιν, τούρκικα καί Ἑλληνικά, τά μιλούσαν δύοι σχεδόν οι Θεσσαλονικιοί. ‘Εδώ κι ἔκει ἄκουες καί κουτσοβλάχικα, ἀρβανίτικα καί μακεδονοσλαυικά. ‘Αλλ’ δύοι είχαν μητρική γλώσσα τά πρώτα, ήταν δύοι σχεδόν “Ελληνες, ἀπό τούς ζωρότερους μάλιστα. “Ελληνες η Τούρκοι δύοι τά δεύτερα: καί πολλοί σλαυόφωνοι, “Ελληνες ἀπό τούς φανατικότερους. ‘Από τίς εὐρώπαικές γλώσσες, ἐπικρατούσαν τά γαλλικά, ὅπως σ’ ὅλην ἄλλωστε τήν Ανατολή, που ή γαλλοϊδησουιτική προπαγάνδα είχε ἀρχίσει ἀπό τόν 17ο αἰώνα, ἐνώ τά γερμανικά, τά ιταλικά καί τά ἄλλα ξένα προπαγανδιστικά σχολεία ήταν πολύ νεώτερα. Εις τήν Θεσσαλονίκη δέ ἀπό τό 1873 τά σχολεία τῆς Alliance Israélite Universelle, πού είχε τήν δύρα της στό Παρίσι, ήταν ξένα νέο καί δυνατό κέντρο διαδόσεως τῶν γαλλικῶν. Οι “Ελληνες τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἄλλωστε δύοι τῆς Τουρκίας, ἤξεραν καί μιλούσαν ξένες γλώσσες περισσότερο ἀπό τούς “Ελληνες τῆς Ελλάδος. πρό πάντων, δύμας, μιλούσαν γαλλικά οι Έβραιοί μοῦ τύχαινε μάλιστα συχνά νά τούς ἀκούων νά τά μιλούν καί μεταξύ τους μέ τήν έβραική προσωδία, ἀλλά καί μέ φανερή τήν ἐπιθυμία νά περάσουν, ἀν δχι γιά Γάλλοι, τουλάχιστον γιά κοσμοπολίτες, πράγμα πού μοῦ ἔκανε πάντα κάποια κωμική καί

λυπηρή μαζί ἐντύπωση.

Τό σύγρονο εύρωπαικό φόρεμα είχε βέβαια ἀπό καιρού ἐπικρατήσει στή Θεσσαλονίκη. “Ολες, δύμως, οι Μουσουλμάνες φοροῦσαν μαῦρο γιασμάκι καί φερετζέ: ἀν ό φερετζές ήταν λίγο πολύ κομψευμένος ἐπί τό εύρωπαικότερο, τό γιασμάκι ἐκρυβε πάντα τό πρόσωπο, όπως τά καφάσια τό ἐσωτερικό τῶν τούρκικων σπιτιών. Πλήθος Έβραιες φοροῦσαν ἀκόμα τό ἰσπανικό μπολερό καί τήν κόφια, μέ τήν μπρίτια καί τήν πλατειά πράσινη ταινία, τήν περιέργη κόφια πού θύμιζε παπαγάλο, ἀλλά καί στέμμα Φαραώνας χωρίς τήν “Ιβιδα. ‘Από τούς ἄνδρες δέν ήταν μόνον οι ιερωμένοι, παπάδες, χοτζάδες, χαχάμηδες, πού φοροῦσαν τό ἀρχοντικό τσουμπέ, ἀλλά καί πολλοί λαϊκοί γέροι, προπάντων Έβραιοί, πού, μερικοί μάλιστα, μέ τίς λεπτές, τίς εύγενικές φυσιογνωμίες τους, μέ τά μεγάλα γένεια τους, θύμιζαν βιβλικές ζωγραφίες ἀπό τίς ώραιότερες.

Στήν Εγνατία, κατά τό δυτικό της τμῆμα, όπου συχνάζουν οι χωρικοί, συναντούσε κανείς φορέματα πού ήταν ἀληθινοί πειρασμοί τοῦ νοῦ. Ποιᾶς ἐποχῆς π.χ. νά ήταν οι βάρβαρες φορεσίες τῶν Ἀρβανιτάδων στραγαλατζήδων, πού γαλανομάτηδες, τά ξανθότατα μαλλιά ξουρισμένα ἐπάνω ἀπό τό μέτωπο, ἀφισμένα πίσω σάν μικρή χαῖτη, θύμιζαν Γότθους; ‘Αλλά τό πλήθος τῶν ἄνδρων καί ὅλες σχεδόν οι χριστιανές τῆς Θεσσαλονίκης φοροῦσαν τά φράγκικα. Μέ τό δύθωμανικό φεσάκι δύμας δλοι σχεδόν οι ἄνδρες· ὁ “σαπκαλής”, ὁ καπελλάτος, θά ήταν ξένος ύπηκοος η κανένας φαντασμένος καί ἀποθρασυμένος ραγιάς. Τά κόκκινα φεσάκια ήταν τό πρώτο πού κτυπούσε στό μάτι τοῦ καθενός πού πρωτοπήγαινε στήν Τουρκία. ‘Αλλά καί ὁ τρόπος πού φοροῦσαν τά εύρωπαικά καί τό πάως περπατοῦσαν, πώς κάθονταν, πώς κινούνταν μ’ αύτά, θύμιζε συχνά τό παλαιότερο φόρεμα. Θυμούμαι μάλιστα μερικούς, Τούρκους πρό πάντων, πού ὅταν χαιρετούσαν μέ σεβασμό, ὅταν ἔκαναν τόν “τεμενά”, ἐνώ ἔφερναν τό δεξιή χέρι ἀπό τό χαμηλά, σάν νά προσκυνούσαν, στό στόμα, στό μέτωπο, μέ τό ἀριστερό σταύρων τίς ἄκρες τοῦ σακακιοῦ τους πού δέν είχε τήν αιδημωσύνη τοῦ ἀντεριοῦ.

“Ενα ἀνακάτωμα τόπιων γερασμένων καί νεώτερων ένεικών, τά ηθη, τά ζεθιμα, ό τρόπος ζωῆς, ἐκφράσεως, ἐνεργείας, ένα ἀνακάτωμα τοῦ νεώτερου πολιτισμού τῆς Δύσης πού βρίσκονταν στήν ἀκμή του καί τοῦ πολιτισμού τῆς καθ’ ήμας ‘Ανατολής πού παρήκμαζε, ἀλλά δέν ήταν δυνατόν νά σηήσει, γιατί τόν συγκρατούσαν στή ζωή ὅχι μόνον ή παράδοσις, ἀλλά καί ή κληρονομικότης καί ἡ ἀμετάβλητη φύσις τοῦ τόπου. Πόσο τά δύο αύτά εἶδη πολιτισμού ήταν δυσκολούσιμβίβαστα καί μαζί τήν ψυχήν κατάσταση πού βρίσκονταν οι Θεσσαλονικιοί, δύπας ἄλλωστε δύοι οί ‘Ανατολίτες, ἔξαιτίας τοῦ ἀσύγχωντου ἀνακατώματός τους, δείχνει καί ή μουσική, ίσως, μάλιστα, βαθύτερα ἀπό κάθε τί ἄλλο.

‘Από τίς ἐλληνικές ἐκκλησίες, τίς χάρβες, τά τζαμιά μέ τούς ψηλούς μιναρέδες, ἀνάβλυζε πάντα ή μουσική τῶν ἐνδοξοτέρων χρόνων τῆς καθ’ ήμας ‘Ανατολής, ή μουσική μέ τήν όποιαν δύος σχεδόν ό λαός τῆς Θεσσαλονίκης τραγουδούσε κάθε του αίσθημα. ‘Από τά σχολεία, δύμας, καί τούς δασκάλους, δχι μόνο τούς ξένους, ἀλλά καί τούς δικούς μας, διδάσκονταν καί ἀπό τά θέατρα καί τούς διαφόρους ἀρτίστες θηλυκούς καί ἀρσενικούς πού λυμαίνονταν τήν ‘Ανατολή, διαδίδονταν ή νεώτερη ιταλική, γαλλική, γερμανική καί διόλενα περισσότεροι Θεσσαλονικιοί δέν ήξεραν πού τήν κεφαλήν κλίναι, γιατί ή ἀ-

‘Ο Μακεδονικός ’Αγών και οι ‘Εβραιοί

νατολίτικη μουσική δέν έλεγε πιά τά περισσότερα αισθήματά τους καί ή φράγκικη δέν έλεγε σωστά κανένα.

...Φωτισμένες κατά τήν ώρα καί τόν καιρό, είκονες καί σκηνές, ἀνθρωποι καί ἀνθρώπινα ἔργα ή Θεσσαλονίκη τῆς ἐποχῆς τοῦ Μακεδονικοῦ ’Αγώνος. Εἰκόνες καί σκηνές πού συχνοσβήνουν ξαφνικά μπροστά στή λάμψη τῆς θάλασσας, τοῦ Θερμαϊκοῦ ὅπως φαίνεται ἀπό τή Θεσσαλονίκη, μέ το μικρό καί τό μεγάλο Καραμπουρνοῦ, ἔμβολα στά τρικυμισμένα ἡ γαλήνια νερά, τόν ”Ολυμπο στό βάθος τοῦ ὄριζοντα συνεφιασμένα ἡ γαληνότα.

Καθένας πού ἀγωνίζεται ὅποιον ἀγώνα, ξέρει πόσα τοῦ κόσμου καί τοῦ ἑαυτοῦ του είναι ἀνάγκη ν’ ἀπαρνεῖται κάθε ώρα καί στιγμή!

Τήν ἐποχή τοῦ Μακεδονικοῦ ’Αγώνος ή Θεσσαλονίκη είχε 150.000 περίπου κατοίκους, ὅπως δηλαδή ἀπάνω κάτω καί ή ’Αθήνα, ἀν καί ή πρωτεύουσα τοῦ Έλληνικοῦ Βασιλείου είχε πενταπλασία ἔκταση. Οἰκονομικό κέντρο ὅχι μόνο τῆς Μακεδονίας, ἀλλά καί τῆς Δυτικῆς Θράκης, τῆς ’Αλβανίας καί τῆς ’Ηπείρου, στέ ἀμεσες συναλλαγές μέ τήν Κεντρική Εύρωπη, πού πλημμύριζε τήν ἐποχή ἐκείνη μέ τά βιομηχανικά της προϊόντα τήν ’Ανατολή, τρίτο έμπορικο λιμάνι τῆς Τουρκίας, δεύτερο τοῦ Αίγαίου, ή Θεσσαλονίκη κατά τόν Μακεδονικόν ’Αγώνα ήταν μιά ἀπό τίς ζωηρότερες ἀγορές τῆς ’Ανατολῆς.

*

O ‘Ελληνισμός μέσα στή Θεσσαλονίκη ήταν ἀριθμητικῶς, οἰκονομικῶς καί κοινωνικῶς πολύ ἀνώτερος ἀπό τούς ἀλλους χριστιανούς, τούς ἀντιπάλους του κατά τόν Μακεδονικό ’Αγώνα. Ή ἐλληνική κοινότης τῆς Θεσσαλονίκης, ή μεγαλύτερη τῆς Εύρωπαικῆς Τουρκίας μετά τήν τῆς Πόλης βέβαια, είχε 18 ἑκκλησίες, ἔνα γυμνάσιο ἀγοριών καί ἀλλο κοριτσιών, δέκα κατώτερα σχολεῖα, ἔνα διδασκαλεῖο μέ οἰκοτροφεῖο, δύο ἰδιωτικές σχολές γλωσσῶν καί ἔμποριου, νοσοκομεῖο, ὄρφανοτροφεῖο, γηροκομεῖο καί ὅλα τά ἀλλο ιδρύματα τῶν μεγάλων ἐλληνικῶν κοινοτήών. Ή Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, μιά ἀπό τίς ἀρχαιότερες τῆς ’Ανατολῆς, είχε καί πέντε ὑποτακτικές ἐπισκοπές γύρω στήν πρωτεύουσα, τήν Πολυανής, τήν ’Άδραμερίου, τήν ’Ιερισσοῦ, τήν Καμπανίας καί τήν Κίτρους. Ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἐφερε μέσα στήν ἀπαρχία του, μόνος αὐτός ἀπό τούς ἀλλους μητροπολίτες, τόν τίτλο τοῦ Παναγιωτάτου, τίτλο πού μόνο ο Οἰκουμενικός Πατριάρχης είχε γία ὅλη τήν ’Ορθοδοξία. Ή ἀλλη ἐλληνική ἀρχή, τό γενικό προξενεῖο τῆς ’Ελλάδος, είχε περισσότερους ὑπηκόους ἀπό ὅλα τά ἀλλα προξενεία μαζί. Οι ”Ελληνες τῆς Θεσσαλονίκης, μόλις δίλγυρτεροι ἀπό τούς Μουσουλμάνους, ώς οἰκονομικός παράγοντας ἔρχονταν ἀμέσως ὑστερα ἀπό τούς ’Ισραηλίτες. Οι ”Έβραιοι, βέβαια, κρατούσαν τά σκῆπτρα τῆς ἀγορᾶς. ’Αλλά πολλοί ”Ελληνες ἔμποροι, τραπεζίτες καί βιομήχανοι ἀκόμα είχαν ἀποκτήσει κάποια μικρότερη ἡ μεγαλύτερη ἀνεξαρτησία! Πολλοί, ἐπίσης, ”Ελληνες ήταν ἀπό τούς σοβαρότερους παραγγελιοδόχους καί ἔμπορομεστίτες πράκτορες ἀτμοπλοϊκῶν ἐταιρειῶν. Τά περισσότερα καί τά καλύτερα ξενοδοχεῖα, ἔστιατρία, καφενεία καί ἀλλα παρόμοια καταστήματα ήταν ἐλληνικά. Πολλοί ὑπάλληλοι καί ἔνων ἀκόμη καταστημάτων, γραφείων, ήταν ”Ελληνες ὅλοι σχεδόν οι

1. Τράπεζα Μυτιλήνης. Κατά τό 1906 ὑπήρχαν ὑποκαταστήματα τῶν Τραπεζῶν τῆς ’Ανατολῆς καί τῆς Βιομηχανίας.

ὑπάλληλοι τῶν ξενοδοχείων, καφενείων καί ἄλλων τέτοιων κέντρων. ”Οσο γιά τή μόρφωση, τήν κοινωνικότητα, τόν πολιτισμό ἐν γένει, οι ”Ελληνες ήταν τό ζωηρότερο στοιχεῖο, τόσο πού ὁ πρωτόφερτος στή Θεσσαλονίκη τούς ἔπαιρνε γιά περισσότερους καί ἀπό ὅσοι πράγματι ήσαν. Μέσα στήν ἀνώτερη κοινωνική τάξη τής Θεσσαλονίκης ὑπήρχαν πολλές ἐλληνικές οἰκογένειες.

Πολλοί ήταν οι ”Ελληνες ἐπιστήμονες, οι γιατροί μάλιστα, πού τούς προτιμούσαν καί οι ἀλλους ἔθνους. ”Ἐκτός ἀπό τόν ἐμπορικό σύλλογο καί τόν ἐκπαιδευτικό ὑπήρχαν πάντα διάφοροι ἀλλοι παντός είδους, καθώς καί λέσχες. Οι ἐλληνικές ἐφημερίδες τῆς Θεσσαλονίκης συνήθως ήταν περισσότερες καί ἀπό τίς ἐβραϊκές. Έτονωναν δέ ἀκόμα περισσότερο τήν ἐλληνικότητα τῆς Θεσσαλονίκης, τό ὅτι τό ἐλεύθερο ἐλληνικό κράτος ήταν τόσο γειτονικό, τό ὅτι τά τρία τέταρτα τῶν πλοίων, ἀτμοπλοίων καί ίστιοφόρων μαζί, πού πηγαινούσαν στά λιμάνια τοῦ Θερμαϊκοῦ ήταν ἐλληνικά, τό ὅτι τέλος ὧς 5.000 ἀπό τούς ”Ελληνες Θεσσαλονίκης ήταν καί ”Ελληνες ὑπήκοοι.

”Εχω είπει είς τόν πρόλογο πώς ὁ ”Ελληνισμός τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θράκης βρέθηκε κατά τό 1904 ἀνοργάνωτος γιά ἔναν ἀγώνα σάν τόν Μακεδονικό καί ποιές ήταν οι συνέπειες τῆς ἔλλειψης αὐτῆς. Μέσα στήν πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας, όπου μεγάλη μερίς τής ἀριθμητικής, οἰκονομικής καί κοινωνικής δύναμης τοῦ ”Ελληνισμοῦ Μακεδονίας είχε συγκεντρωθεῖ, ἡ ἴδια ἔλλειψη κατάλληλης ὀργάνωσης είχε τίς ἵδεις συνέπειες, παρ’ ὅλη τήν προσωπικότητα τοῦ Κορομηλᾶ, τίς πραγματικές ικανότητες τῶν περισσοτέρων προξενικῶν, τήν ἀφοσίωση στό καθηκον τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ προξενείου, παρά τόν πατριωτισμό τῶν ”Ελλήνων τῆς Θεσσαλονίκης καί τίς πολλές χρήσιμες κάποτε καί πολύτιμες ὑπηρεσίες πού πολλοί κάθε τάξεως πρόσφεραν σάν ἀτομα στό προξενεῖο. Χαρακτηριστικό τοῦ πόσο, μέσα στή Θεσσαλονίκη, ὁ ”Ελληνισμός έμεινε ἀνοργάνωτος, είναι καί τό ἀκόλουθο περιστατικό. Τό καλοκαίρι τοῦ 1904 ἔνας νέος, ”Αλέξανδρος ”Αιβαλιώτης, έθνικιστής, λίγο κομμουνιστής καί κάπως ἀνισόρροπος, νεόφερτος στή Θεσσαλονίκη ἀπό τό Παρίσι όπου σπούδαζε, βαρέθηκε ν’ ἀκούει τούς Θεσσαλονικιούς πού ἔγνωριζε νά λένε μεγάλα λόγια μόνον κατά τῶν Βουλγάρων χωρίς νά κάνουν τίποτε καί μιά μέρα ωρήσε στό καφενείο τούς συζητήτες ποιός είναι ότι σπουδαίοτερος Βούλγαρος τής Θεσσαλονίκης. Κι ὅταν κάποιος τοῦ είπε ότι τέτοιος είναι ό ἔξαρχικός ἀντιπρόσωπος Παπᾶ - Σταμάτης, χωρίς ἀργοπορίες καί λόγια καιροφυλάκτησε τόν σχισματικό ἀρχιμανδρίτη καί τόν σκότωσε. Τό προξενεῖο, ἡ μητρόπολη καί οι γνωστοί τους ἔμαθαν τό τί συνέβη ἀπό τό ἐλληνικό νοσοκομεῖο, όπου ό ”Αιβαλιώτης κατέφυγε μετά τόν φόνο, γιατί μέ τό κλώτσημα τοῦ πιστολιού του, παλιάς κουμπούρας γεμισμένης μολυβένια κομμάτια, είχε πληγωθεῖ καί ό ἴδιος στό πρόσωπο.

*

A ποβιβάσθηκα στή Θεσσαλονίκη, ὅπως ὅλοι οι συνταξιδιώτες μου, χωρίς τίποτα τό ἀνησυχητικό. ”Ἐκάθισα στό ξενοδοχεῖο ”Ο Παρθενών”. Τήν ἄλλη ημέρα, ἀφοῦ πέρασα ἀπό τό Διοικητήριο καί πήρα τό διαβατήριο μου, πού μοῦ τό είχε κρατήσει στήν ἀποβάθρα ή ἀστυνομία, ἐπῆγα στό προξενεῖο. ”Ο ύποπτορές Φ. Κοντογούρης ἀνέλαβε νά μέ συστήσει σέ μερικούς δικούς μας ἔμπόρους, χωρίς νά τούς είπει ποιός πράγματι

‘Ο Μακεδονικός ’Αγώνας καί οι ’Εβραιοί

‘Οπλαρχηγοί τοῦ Μακεδονικοῦ ’Αγώνα.

ῆμουν, οὔτε τὸν ἀληθινό σκοπό μου. Μέ τή βοήθεια τῶν πρώτων αὐτῶν ἐμπορικῶν γνωριμιῶν μου ὥρα σὲ δυό - τρεῖς μέρες καὶ νοίκιασα ἔνα μαγαζί τοῦ ’Εβραιού ἀδαμαντοπάλου Μπουρλᾶ στήν ὁδὸν Σαμπρῆ πασᾶ, στό «Σκεπαστό», τό προτελευταίο ἀριστερά πρίν φθάσωμε στήν ’Ἐγγατία ἀνεβαίνοντας’ ἔνα δίπατο παλιό μαγαζί, μιά ξύλινη σκάλα ἀνέβαινε ἀπό τό βάθος τοῦ ἰσογείου στό δεύτερο πάτωμα, πατάρι μᾶλλον, πού εἶχε δύο παράθυρα κάτω ἀπό τὴν ξύλινη στέγη τοῦ δρόμου. Πῆρα ἀπό τό προξενεῖο 15 λίρες γιά τό νοίκι τῆς πρώτης τριμηνίας τοῦ μαγαζιοῦ. Καί τηλεγράφησα στήν ’Ἀθήνα νά μοῦ στελούν τίς ραπτομηχανές καί νά ἔλθει ὁ Παπαδόπουλος.

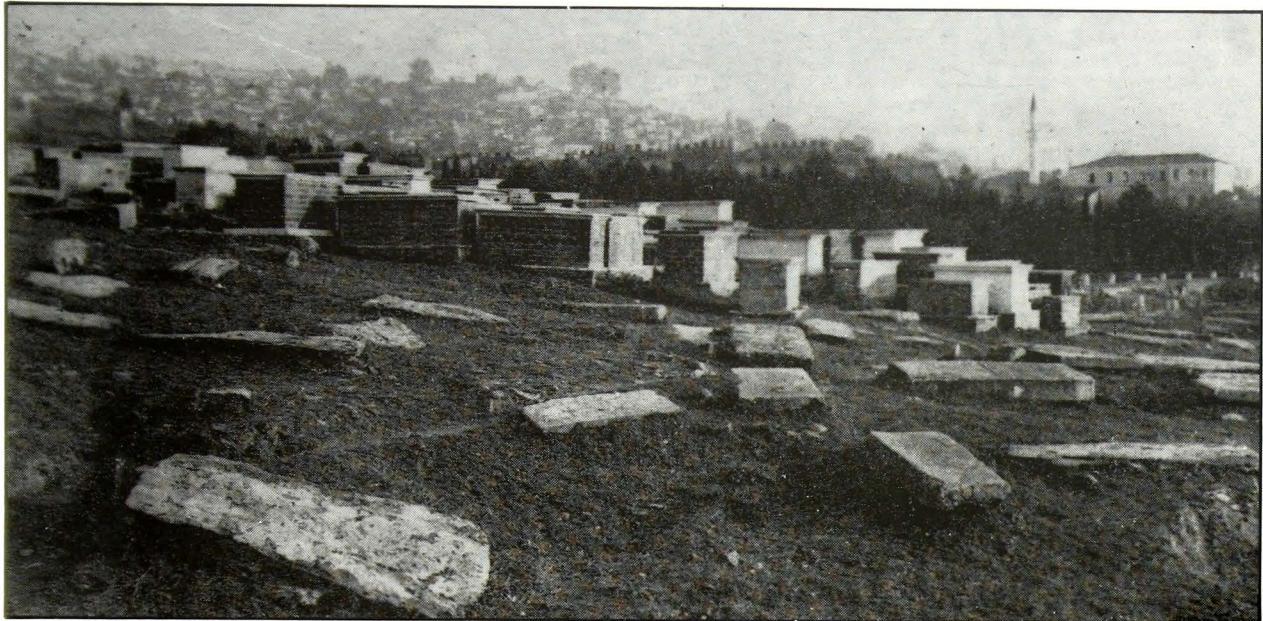
Μέ ’Έβραιους ἐργάτες καθάρισα, διόρθωσα, ἀσπρισα τό μαγαζί τοῦ Μπουρλᾶ, τοῦ ἔβαλα τ’ ἀπαραίτητα ἔπιπλα, ἀσπροβαμμένα καί αύτά, κρέμασα μιά ὡραία ἐπιγραφή διπτέρη μέ χρυσᾶ γράμματα ἑλληνικά καί τουρκικά καί τρεῖς χρυσογραμμένες στίς δύο βιτρίνες τοῦ μαγαζιοῦ, τούρκική, ἑλληνική καί γαλλική. ’Ἐν τῷ μεταξύ ἔφθασε ὁ Παπαδόπουλος καί οἱ ραπτομηχανές. Μεταφέραμε ἀπό τό τελωνεῖο τίς ραπτομηχανές καί τά διάφορα ἔξαρτήματά τους καί τά ἀραδιάσαμε δόσο μπορούσαμε καλύτερα στό ἴσδγειο. Στό ἐπάνω πάτωμα κάναμε τό ἐργαστήριο γιά τήν ἐπιδιόρθωση τῶν μηχανῶν. Τό ἀπότελεσμα ὅλων αὐτῶν τῶν τρεχαμάτων δέν ἦταν καί τόσο ἄσχημο· στά σκιερό «Σκεπαστό» ἔνα κατάστημα «φιλοκαλοῦν μετ’ εύτελείας»!

’Ἐπήρα ύπαλλήλους ἔνα Θεσσαλονικιό νέο, τόν Χαρί-

το Σαπωνᾶ, ἄλλοτε διορθωτή μηχανικό τοῦ Σίγγερ, μιά ’Ελληνίδα, τήν ’Ολυμπία Νταρούδη, μιά ’Εβραιο ’Εσθηρο καί ἔναν ’Εβραιο ’Ισαάκ, ’Ἐλληνα ὑπήκοο ἀπό τή Λάρισα. ’Ο Παπαδόπουλος ἤταν ὁ ύποδιευθυντής καί ἐγώ ὁ διευθυντής καί ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐργοστασίου Northmann δλ’ ὅλην τήν Μακεδονίαν. ’Έκοιτάζαμε τή δουλειά μας ἀληθιφανέστατα, ἔτσι πού οὔτε οἱ ύπαλληλοι τοῦ μαγαζιοῦ μᾶς ὑποπτεύθηκαν. Σπανιότατα ἐπήγαινα στό προξενεῖο. Συναναστρεφόμουν περισσότερο ξένους, παρά δικούς μας. ’Ενοίκιασα μάλιστα δωμάτιο σέ μιά οἰκογένεια Λεβαντίνων κοντά στό βουλγαρικό προξενεῖο. Λυπούμαι πού δέν μπορῶ νά θυμηθῶ τό δνομα ἐνός συγκατοίκου μου, εὐγενικότατου ’Αρμένη ύπαλλήλου στό Δημόσιο χρέος, πού μέ βοήθησε πολὺ νά μήν πληρώσω ἔνα πρόστιμο 80 λίρες, πού μοῦ εἶχαν βάλει γιατί εἶχα λησμονήσει νά χαρτοσημάνω μερικές ἀπό τίς ρεκλάμες τῶν ραπτομηχανῶν. Πιο πολὺ δλ’ ὅλα στήν ἀρχῇ με ἐκούραζε ἡ ἀδιάκοπη προσοχή μή μέ προδώσει ἡ ἀμάθειά μου στά ἐμπορικά καί τό στρατιωτικό ὕφος μου. Θυμούμαι καί τώρα ἀκόμα τό κρύο συναίσθημα πού ἐδοκίμασα δταν μιά κομψή χανούμισα μοῦ ἔβαλε στήν παλάμη ἔνα μετζίτι γιά τίς βελόνες πού εἶχε ἀγοράσει.

’Οταν ἐστρωσε κάπως τό κατάστημα, ἔνα δυό μῆνες δηλαδή ἀφ’ ὅτου εἶχα φθάσει στή Θεσσαλονίκη, ἀρχισα σιγά - σιγά τήν καθ’ αὐτό ἑθνική ἐργασία. ’Αλλά σ’ αὐτό ἐδώ τό κεφάλαιο θά διηγηθῶ μόνο πῶς ἐξελίχθηκε μέσα στή Θεσσαλονίκη, δόσο καιρό ἐμεινα ἐκεῖ, ἡ ἐμπορική ἐργασία πού σκέπαζε τήν ἀλλη.

‘Ο Μακεδονικός ’Αγών καί οι ’Εβραιοί

Θεσσαλονίκη: "Αποψη τής πόλεως άπό το Ιουραλιτικό Νεκροταφεῖο κατά τόν πόλεμο τοῦ 1914.

Κατά τόν Μάιο, ένω κάτι είχε άρχισει νά γίνεται μέ τό έμποριο τών ραπτομηχανών, ό Φίλιππος Κοντογούρης μού σύστησε μιά μέρα στό προξενείο τόν Περικλή Σπηλιωτόπουλο, άπό καλή, όπως μοῦ είπε, οίκογένεια τών Πατρών καί έμπορευόμενον έκει. Ο Σπηλιωτόπουλος είχε μέ άλλους συνεταίρους στάς Πάτρας μιά έπιχειρηση φωτισμού διά γκαζολίνης καί είχε έλθει στή Θεσσαλονίκη γιά τήν έπιχειρηση αύτή. Περνώντας άπό τήν Αθήνα είχε συναντηθεί μέ τόν Κορομηλᾶ, πού προσωρινώς, άλλά άπό άρκετό καιρό βρίσκονταν πάλι έκει καί τόν είχε πείσει νά γράψει εις τό προξενείο ύπέρ αύτού μέ τήν ίδέα ότι ήμπορούσε ή έπιχειρηση τών λαμπών τής γκαζολίνας νά χρησιμεύσει καί αύτή γιά νά σκεπάζει έθνικούς πράκτορες. "Ετσι τό προξενείο είχε βοηθήσει τόν Σπηλιωτόπουλο νά κάνει άντιπροσώπους τής πατρινής έπιχειρησής του μιά έταιρεία Θεσσαλονικών έμπόρων, τούς Ταχούλα, Μογγολέτη καί Δαλέγκα καί νά τούς πουλήσει λάμπες καί γκαζολίνη 40.000 δρχ. Ο Σπηλιωτόπουλος είχε ύποσχεθεί σ' αύτούς τούς έμπόρους ότι πάλι ό ίδιος θά πουλούσε λιανικώς τίς λάμπες στή Μακεδονία μέ μικρή προμήθεια, εις δέ τό προξενείο ότι θά έδινε μέρος αύτής τής προμηθείας του διά τίς έθνικές άναγκες. "Ετσι τό προξενείο μοῦ έσύστησε νά χρησιμοποιήσω γιά έθνικούς σκοπούς καί τήν έπιχειρηση τού Σπηλιωτόπουλου, βοηθώντας τον, δύσον ήμπορούσα, καί έπιβλεποντάς τον συγχρόνως. Αύτό τό άνακάτωμα μέ άνησυχησε. 'Άλλα τό προξενείο είχε πιά μπλέξει μέ αύτή τήν ύπόθεση συνιστώντας τόν Σπηλιωτόπουλο στούς έμπόρους. Ο Σπηλιωτόπουλος άλλωστε φαινόταν άνθρωπος πού δέν θά έκανε ποτέ κάτι έθνικά βλαβερό.

Δέν έπερασαν, όμως, πολλές ήμέρες καί τό μαγαζί μου κατάντησε περισσότερο κατάστημα λαμπών γκαζολίνης παρά ραπτομηχανών. Καί ό Σπηλιωτόπουλος δραστηριώτατος, φασαρίας, πολυλογώτατος, προθυμώτα-

τος, περιποιητικώτατος, πηγαινοερχόταν σκορπίζοντας σέ διάφορα καταστήματα ώς τίς άκρες τής πόλεως, λάμπεις γιά δοκιμή.

"Οταν κατά τόν Ιούνιο, ένα άπόγευμα, μιάν ώρα πού στό μαγαζί είμαστε στό ισόγειο έγω καί στό βάθος ένας άνθρωπος τού Σπηλιωτόπουλου, πού δοκίμαζε μιά λάμπα, στό έπάνω δέ πάτωμα ή Εβραία υπάλληλος, ξεφένα άκούστηκε κρότος σάν μπόμπας καί τό μαγαζί γέμισε φλόγες καί καπνό. Ο άνθρωπος τού Σπηλιωτόπουλο καί έγω πεταχτήκαμε στό δρόμο χωρίς νά πολυκαταλάβω πώς. Καθώς έβγαινα άπό τήν πόρτα, ή Εσθήρ άπό τό παράθυρο τού έπάνω πατώματος πήδησε πάνω στό κεφάλι μου καί σωριαστήκαμε μαζί στό καλντιρίμι. "Ωσπου νά συνέλθω καί νά σηκωθώ, άνασηκώνοντας καί τήν Εβραία πού είχε λιγοθυμήσει, γύρω μου είχε μαζευθεί ένα σωρό κόσμος, Εβραίοι οι περισσότεροι.

Είδα μερικούς πού ώρμούσαν μεσ' στόν καπνό καί άρπαζαν άπό τό μαγαζί ότι, ήμπορούσαν· θυμάμαι μάλιστα έναν Εβραίο χαμάλη ρωμαλεύτατο, μέ κόκκινα γένεια, ξετραχειλισμένο, νά βγαίνει άπό τήν πόρτα κρατώντας άγκαλιασμένη άπό τό ένα χέρι μιά ραπτομηχανή καί μέ τό άλλο άνασηκωμένο γυμνό μαχαίρι. "Ωσπου νά πάω τήν Εσθήρ σέ ένα γειτονικό μαγαζί, ήλθαν ή άστονυμία καί οι τουλουμπατζήδες, οι πυροσβέστες. Στάθηκα έμπρος στήν κλειστή πόρτα τού άπεναντί μαγαζιού, μέ μισοκαμμένα τά ρούχα καί τσουρουφλισμένα τά μαλλιά, ένας θεατής καί έγω τής πυρκαγιάς μαζί μέ τούς άλλους. Εύτυχώς, ό τενεκές τής γκαζολίνης πού είχε πάρει φωτιά δέν ήταν φαίνεται γεμάτος καί έτσι ή φωτιά περιορίσθηκε εύκολα, χωρίς νά καεί άλλο μαγαζί ή ή έγκινη στέγη τού δρόμου. Οι πυροσβέστες περίσωσαν καί μάζεψαν στήν άκρη τού δρόμου άρκετές μηχανές καί λάμπεις μισοκαμμένες. 'Εν τώ μεταξύ ήλθε καί ό Εβραίος υπάλλη-

‘Ο Μακεδονικός ’Αγών καί οι ‘Εβραιοί

λός μου, διάδεια άποθηκη γειτονικού μαγαζιού, όπου μεταφέραμε πρίν νυχτώσει διάδεια σωθεῖ.

Θυμοῦμαι πῶς μέ εἶχε διαθέσει ἐκείνη ἡ πυρκαγιά. Συλλογιζόμουν βέβαια ὅτι δέν ἐπρεπε νά ἀνακατευτῶ μέ τίς δουλειές τοῦ Σπηλιώτου πολού, ὅτι οἱ τόσοι κόποι ὥσπου νά στήσω ἐκείνο τό μαγαζί εἶχαν πάει χαμένοι σέ μιά στιγμή καί τό χειρότερο ὅτι ἡ ἀστυνομία θά ἄρχιζε ἀνακρίσεις ἀπό τίς ὅποιες δέν ἤξευρε κανείς τί θά ‘βγαινε. ‘Αλλ’ αὐτή ἡ ἀναποδία μέ εἶχε μᾶλλον ἐρεθίσει. ‘Ο πως συνχά μοῦ συνέβαινε τόν καιρό ἐκείνο, στήν πιό δύσκολη ἡ ἐπικινδυνή περίσταση χαμογελούσε στό βάθος τῆς ψυχῆς μου πεισματάρα αἰσιοδοξία. Πράγματι, ἡ ἀστυνομία ἔξήτασε πρόχειρα τούς γειτόνους πού δλοι μίλησαν ύπερ ἐμοῦ, οἱ ‘Εβραιοί μάλιστα, ἵσως χάριν στή φροντίδα μου γιά τήν ‘Εσθήρ, καί δέν μέ ἐνόχλησαν καθόλου. Καί ἡ ἀσφάλεια, όπου εύτυχώς είχα ἀσφαλίσει τίς μηχανές, μοῦ ἐπλήρωσε πολύ γρήγορα τίς ζημιές τῆς πυρκαγιᾶς, ἄν καί εἶχα δεχθεῖ στό μαγαζί καί τίς λάμπες καί ἔνα τενεκέ γκαζολίνης.

Ἐνοίκιασα στήν ἀρχή τώρα τῆς ὁδοῦ Σαμπροή πασᾶ, πρός τήν προκυμαία, τό ἐπάνω ἀπό τό ζαχαροπλαστεῖο Φλόκα (τοῦ γνωστοῦ σήμερα καί στήν ‘Αθήνα ζαχαροπλάστη) πάτωμα². Μετέφερα ἐκεῖ τίς ραπτομηχανές, ὥσες είχαν μείνει, καί μερικές λάμπες τοῦ Σπηλιώτου πολού χωρίς γκαζολίνη πιά. ‘Ο Σπηλιώτου πολος ἐφερε ἀπό τήν Πάτρα καί μερικά κουτιά σταφίδες καί μερικά μπουκάλια κρασιού Σύψωμου. ‘Αντι μαγαζιοῦ εἶχαμε πιά «Γραφείον ‘Αντιπροσωπειῶν». Δέν κράτησα κανέναν ἀπό τούς παλιούς ύπαλληλους. ‘Αλλά πήρα γιά γραμματικό ἔνα νέο Θεσσαλονικιό καταγόμενο ἀπό τό Λιτόχωρο, τόν Μενέλαο Κομποθέκρα.

Α διάκοπη καί μία ἀπό τίς κυριότερες φροντίδες τῆς «‘Οργάνωσης Θεσσαλονίκης» ἦταν οι οικονομικός κατά τῶν Βουλγάρων πόλεμος. Δέν ἡμπορούσαμε βέβαια νά κάνουμε αύτό τόν πόλεμο ριζικά: μᾶς ἐλειπει καί ἡ μελέτη καί ἡ πείρα καί τά μέσα. Δέν ἦταν δέ καί εύκολο πράγμα: οἱ ‘Ελληνες δέν είμαστε ούτε οί περισσότεροι ούτε οἱ οικονομικῶς δυνατότεροι στή Θεσσαλονίκη. ‘Η ‘Οργάνωση Θεσσαλονίκης’ γι’ αύτό παρακινώντας τούς δύογενες στόν κατά τῶν Βουλγάρων οικονομικό πόλεμο ἐνεργούσε πάντα μέ προσοχή καί ἐλαστικότητα.

‘Η ‘Ο.Θ., δέν ἐμπόδιζε δικό μας ἐμπορο νά συναλλάσσεται μέ σχισματικούς παρά μόνον ὅταν ἡ γενικότερη ὠφέλεια ἀπό τήν ἀπαγόρευση αύτή δίξιζε νά ζημιώθει ἔνα ἀτομο. ‘Ετσι οι γενικές δόργιες περιορίζονταν είς τό νά μήν ἀγοράζει κανείς ‘Ελληνη καταναλωτής ἀπό σχισματικούς καί νά μή χρησιμοποιεῖ Βουλγάρους ἐπαγγελματίες. Σέ δποια μέρη τῆς πόλεως οἱ δύογενες ἀγόραζαν ἀπό σχισματικά καταστήματα, γιατί δέν ὑπήρχαν δμοια δικά μας, φροντίσαμε ν’ ἀνοίξουν ἐλληνικά, βοηθόσαμε μάλιστα γιά τό σκοπό αύτό καί χρηματικῶς δικούς μας. Φροντίσαμε νά ἔλθουν στή Θεσσαλονίκη περισσότεροι ‘Ελληνες κτίστες, ‘Ηπειρώτες μάλιστα, καί τούς πείθαμε νά μή ζητοῦν ήμερομίσθια μεγαλύτερα ἀπό δσα ζητοῦσαν οι σχισματικοί.

Δέν παρουσιάστηκαν μεγάλες δυσκολίες στήν ἐκτέλεση τῶν παραπάνω δόργιων τής ‘Ο.Θ.. Οι ‘Ελληνες ἀλλώστε ἐμποροι καί ἐπαγγελματίαι εἶχαν καί ιδιαίτερον

2. Τό σπίτι ἐκείνο ἐκάηκε κατά τήν πυρκαϊά του 1917.

Θεσσαλονίκη. ‘Ηλιοβασίλεμα

Φωτογραφία παρμένη ἀπό τό ‘Ιαραπλιτικό Νεκροταφεῖο (ἀρχές τοῦ 20ου αι.).

συμφέρον νά βοηθοῦν αύτή τήν προσπάθεια. Συστήσαμε καί συνεταιρισμό ὥλων τῶν ὁμογενῶν ἀσβεστοποιῶν... ‘Ο συνεταιρισμός αύτός δέν ἐδινε ἀσβέστη σέ ίδιοκτήτες σχισματικούς δικούς μας πού μεταχειρίζονταν σχισματικούς κτίστες, πράγμα πού δέν ἦταν ἀσήμαντο, γιατί δλοι σχεδόν οἱ ἀσβεστοποιοί τής Θεσσαλονίκης ἦταν ‘Ελληνες ἀσβεστοχωρίτες. Σπάνια βρεθήκαμε στήν ἀνάγκη νά χρησιμοποίήσουμε τό ἐκτελεστικό γιά νά φοβερίσει κάποιον πού ἀγόραζε ἀπό Βουλγάρους ἡ καί νά τοῦ καταστρέψει τά ψώνια. Πολύ γρήγορα αύτό τό κατά τῶν βουλγαρίζοντων μπούκοτάζ είχε γίνει καί τής μόδας, γιά νά είπω ἔτσι. Τά ἀποτελέσματα τοῦ δέν ἰσαν μικρά, γιατί οι σχισματικοί τής Θεσσαλονίκης ἦταν κυρίως μικρόεποροι καί κτίστες, οι δέ ‘Εβραιοί δέν ἀγόραζαν ἀπό αύτούς, γιατί εἶχαν ἔνα πλήθος μικρομάγαζα, παντός είδους, δικά τους. Στίς ἐλληνικότερες συνοικίες ἐκλεισαν δλα τά σχισματικά μικρομαγαζιά· καί δέν ἦταν λίγα· μόνο στή συνοικία τής ‘Αγίας Τριάδος ὑπήρχαν τρία μπακάλια σχισματικά. Οι ‘Ελληνες κτίστες ἐπενταπλασίαστηκαν.

Παρακινούσαμε τούς δικούς μας νά ἀγοράζουν οικόπεδα καί σπίτια βουλγαρικά η πού βρίσκονταν σέ βουλγαρικές γειτονιές. Βοηθήσαμε μάλιστα χρηματικῶς μερικούς ν’ ἀγοράσουν ἔνα μεγάλο οικόπεδο σέ κεντρικότερο μέρος τής βουλγαρικής συνοικίας «Τράνσβαλ».

Γενική δόηγία ἦταν νά μή πουλά κανείς ούτε νά νοικιάζει ἀκίνητα σέ σχισματικούς. Παραβλέπαμε δέν οι περιστάσεις ἐμπόδιζαν δικό μας νά βγάλει ἀμέσως σχισματικό νοικάρη του. ‘Αλλά τό ἐκτελεστικό τιμωρούσε δποιους δέν συμμορφώνονταν ἀπό ἀδιαφορία η κακή θέληση. Σκότωσε μάλιστα τόν ‘Ιουνίο τοῦ 1907 τόν μεσίτη Π., δόποιος παρ’ δλες τίς συμβουλές πού τοῦ ἐδίναν δλοι οι ‘Ελληνες γνωστοί του, τό είχε κάνει δουλειά νά πουλά ἐλληνικά οικόπεδα καί σπίτια σέ Βουλγάρους. Οι περισσότεροι δμως δικοί μας ἀκολούθησαν πρόθυμα

‘Ο Μακεδονικός ’Αγών και οι ’Εβραιοί

τήν όδηγία της «’Ο.Θ.». ”Υστερά μάλιστα άπό τήν τιμωρία τοῦ Π. δέν νοίκιαζαν καὶ δέν πουλούσαν κτήματα οὐτε σέ Ρώσους. ’Ολίγοι δέ, πού εἶχαν ἀκόμη σχισματικούς νοικάρηδες σέ καταστήματά τους στήν ’Εγνατία, δημοσίευσαν καὶ στίς ἐφημερίδες δτὶ τὸ νοικιάζουν ἀπό τήν δείνα ἡμέρα τοῦ δείνα μηνός, ἀπό τήν ἡμέρα δηλαδή πού τελείωνε τὸ συμβόλαιο τοῦ σχισματικοῦ.

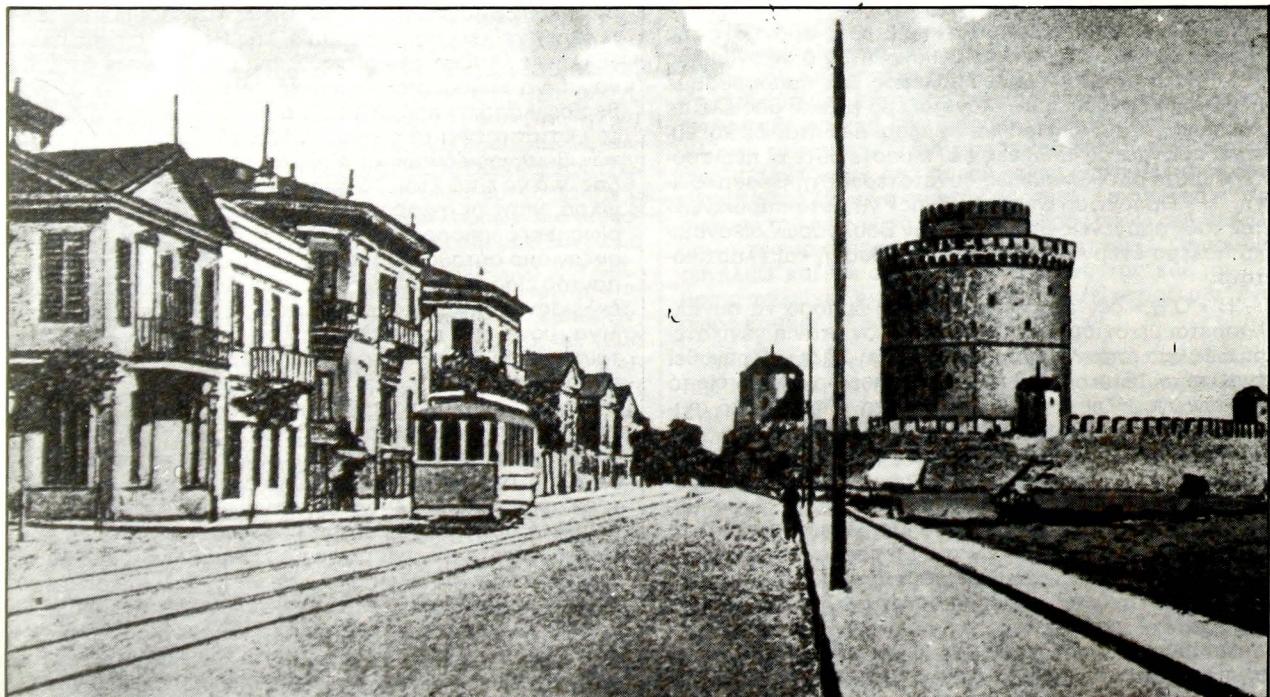
Μερικοί δικοί μας ἐμποροὶ βλέποντας νά πετυχαίνει ὁ κατά τῶν Βουλγάρων οἰκονομικός πόλεμος ζητοῦσαν κάθε τόσο νά τὸν γυρίσουν καὶ κατά τῶν Ἐβραίων. ’Αλλά αὐτό τὸ μπούκοτάζ, δηλ. κατά τῶν Ἐβραίων, ἡ «’Ο.Θ.» δέν τὸ ἄφησε ποτέ νά γίνει. Οἱ Ἐβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης εἶχαν βέβαια μεγαλύτερες ἐμπορικές συναλλαγές μὲ τὴν Βουλγαρία παρά μὲ τὴν Ἑλλάδα διά γενικότερους οἰκονομικούς λόγους. ”Ἐβλεπαν ἐπίσης δτὶ οἱ σοβαρότεροι ἀντίπαλοί τους ἐμπορικῶς ἡταν οἱ Ἑλληνες. ”Ἐν τούτοις δέν ἡμπορεῖ κανείς νά εἰπει δτὶ γενικά οἱ Ἐβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἡταν μισέλληνες. Πολλοί ὁμογενεῖς ἐμποροὶ εἶχαν τὴν ύποστηριξη τῶν Ἐβραίων. ”Ἐνα πλῆθος Ἑλλήνων ἡταν ὑπάλληλοι σέ ἐβραϊκές ἐργασίες. Μεγάλο δέ μέρος τῆς πελατείας τῶν καλῶν Ἑλληνικῶν ἔνοδοχείων, ἐστιατορίων, καφενείων καὶ τῶν ὄμοιών καταστημάτων, ἡταν Ἐβραῖοι. ”Υπῆρχαν καὶ Ἐβραῖοι πραγματικά φιλέλληνες. Παραδείγματος χάριν θυμοῦμαι τὸν ἰατρὸ Δαβίδ Σακκῆ³ πού κατά τὸ 1907 ἐπί πέντε μῆνες ἐθεράπευε τοὺς ”Ἑλληνες ἀντάρτες στὴ λίμνη τῶν Γιαννιτσῶν. Μιά μόνο φορά ἡ «’Ο.Θ.» ἀναγκάστηκε νά κινηθεῖ κατά τῶν Ἐβραίων. Κατά τὸ 1906 οἱ Ἐ-

3. Μετά τὴν ἀπέλευθέρωσιν ύπηρέτησεν ὡς μόνιμος ἰατρός τοῦ στρατοῦ ἔηράς.

βραῖοι ἐνοικιασταί τοῦ κήπου τοῦ Λευκοῦ Πύργου ἐδέχθηκαν νά γίνει στὸ θέατρο τοῦ κήπου παράσταση πρός ὄφελος τῶν Βουλγαρικῶν σχολείων. Τό ἐκτελεστικόν τῆς Ὀργανώσεως στὴ μέση τῆς παραστάσεως ἀναστάτωσε ἐτοι τὸ θέατρο, πού θεαταὶ καὶ ἡθοποιοί ἔφυγαν τρέχοντας. ”Ἐπειτα ἡ Ὀργάνωση ἀπηγόρευσε εἰς τούς ὁμογενεῖς νά πηγαίνουν στὸν κήπο τοῦ Λευκοῦ Πύργου, συχνά δέ δυσάρεστα ἐπεισόδια πού τά προκαλοῦσε τό ἐκτελεστικό ἀραιώναν καὶ τὴν μή Ἑλληνική πελατεία σ’ ἔνα τέτοιο βαθμό πού σ’ ἔνα δυό μῆνες οἱ Ἐβραῖοι ἐνοικιασταί παραχώρησαν τὴν ἐπιχείρηση σέ ”Ἐλληνα, τὸν Κ. Ρώμπαπα, αὐτὸν πού ἔχει τώρα στήν Ἀθήνα τὴν ”Αἴγλη” τοῦ Ζαππείου.

’Αλλ’ ἀπό τὰ κυριότερα πού ἐπέτυχε ἡ «’Ο.Θ.», βέβαια δέ τὸ ἀγαθότερο, ἡταν δτὶ θεράπευσε τὴν Ἑλληνική κοινότητα τῆς πρωτεύουσας τῆς Μακεδονίας ἀπό τὸ μεγάλο μας πάθος καὶ ἐλάττωμα, τίς κομματικές διαμάχες. Οἱ μυημένοι δδιναν τό παράδειγμα. ”Ἀλλά πρό πάντων ὀφέλησε ἡ λίγο - πολύ συμμετοχή ὅλων τῶν ὁμογενῶν εἰς πραγματικόν κατά τοῦ Βουλγαρισμοῦ ἀγώνα. Δέν ἔλεγαν πιά μόνον λόγια, δέν ρητόρευαν μεταξύ τους οἱ ”Ἑλληνες Θεσσαλονικοί κατά τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν ἄλλων ἔχθρών τοῦ ἔθνους. ”Ἀλλ’ ἐνεργοῦσαν ἐναντίον τους συστηματικά καθ’ ἔνας μέ τῇ δύναμή του. Διαισθανόμενοι κάθε ἡμέρα τὸν κοινὸ κίνδυνο καὶ βλέποντας κάθε τόσο κάποια ἐπιτυχία τοῦ ἀγώνος, αἰσθάνονταν ἡνωμένοι σάν συμπολεμισταί.

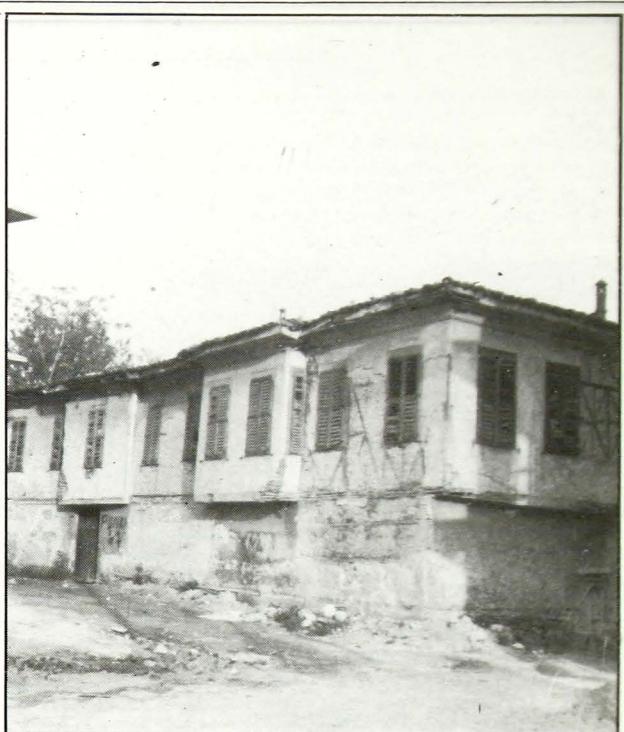
□ Τὰ »Χρονικά» ἀφίερωσαν εἰδικό πανηγυρικό τεῦχος (ἀρ. 70, Σεπτέμβριος 1984) στὴν ἐβραϊκὴ παρουσία στὴ συμπρωτεύουσα, μέ τίτλο: »Τιμὴ στὴ Θεσσαλονίκη».

‘Ο Λευκός Πύργος, σύμβολο τῆς Θεσσαλονίκης. Η φωτογραφία είναι τῶν ἀρχῶν τοῦ αιώνα.

Εικ. 1 Το 'Εβραικό Σχολείο, σημερινό 16ο Δημοτικό στήν άσο 'Αθ. 'Αργυρού όπου ἀλλοτε ἦ 'Εβραική συνοικία.

Εικ. 2 'Η οἰκία Μεναχέμ Σιμαντώβ όπου τό ιταλικό προξενεῖο τόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

'Αφιέρωμα στούς 'Εβραιούς τῶν Σερρῶν

MΙΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ τοῦ μόνου 'Εβραιού τῶν Σερρῶν τοῦ 'Αλμπέρτου Ρουμπέν Πριζναλή πού ζεῖ σήμερα ἐκεῖ, δῆμος τήν καταχώρησε ἡ καθηγήτρια κ. Miriam Novitch (Rapport sur le génocide des Juifs Grecs de Salonique, des burgs de la Macédoine du Nord et de la Thrace Occidentale) στή γαλλική ἀνακοίνωσή της στό Τρίτο Διεθνές Συνέδριο γιά τήν εύωπαική ἀντίσταση τόν Σεπτέμβρη τοῦ 1963 στό Κάρλοβι Βάρο, ἀποτελεῖ ἔνα μοναδικό κείμενο πού ἔχουμε ἀπό ἑβραικῆς σκοπιᾶς γιά τίς συνθῆκες τῆς ἀρχῆς τῆς ἔξιντωσης αὐτῆς τῆς Κοινότητας τή νύχτα τῆς 3 πρός 4 Μάρτη τοῦ 1943. Τήν καταχωροῦμε καί ἐμεῖς ἐδῶ σέ ἑλληνική ἀπόδοση ἀπό τόν καθηγητή στό Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης κ. Πολυχρόνη 'Ενεπεκίδη, ἀπό τό δργο του «Οἱ δῶροι τῶν Ἐβραίων ἐν 'Ελλάδι 1941 - 1944, ἐπί τή βάσει τῶν μυστικῶν ἀρχείων τῶν "Ες - "Ες». 'Εκδόσεις Παπαζήση. 'Αθήνα 1969, σ. 177 - 179.

τήν «'Αθήνα τῆς Μακεδονίας», τήν ὅμορφη πόλη τῶν Σερρῶν, ἔζησε γιά τεσσεράμισυ ὀλόκληρους αἰώνες μιά πολυάριθμη ἑβραιϊκή κοινότητα, πού εἶχε κι αὐτή τήν κοινή μοίρα τῶν ὄλλων ἑβραϊκῶν κοινοτήτων τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου.

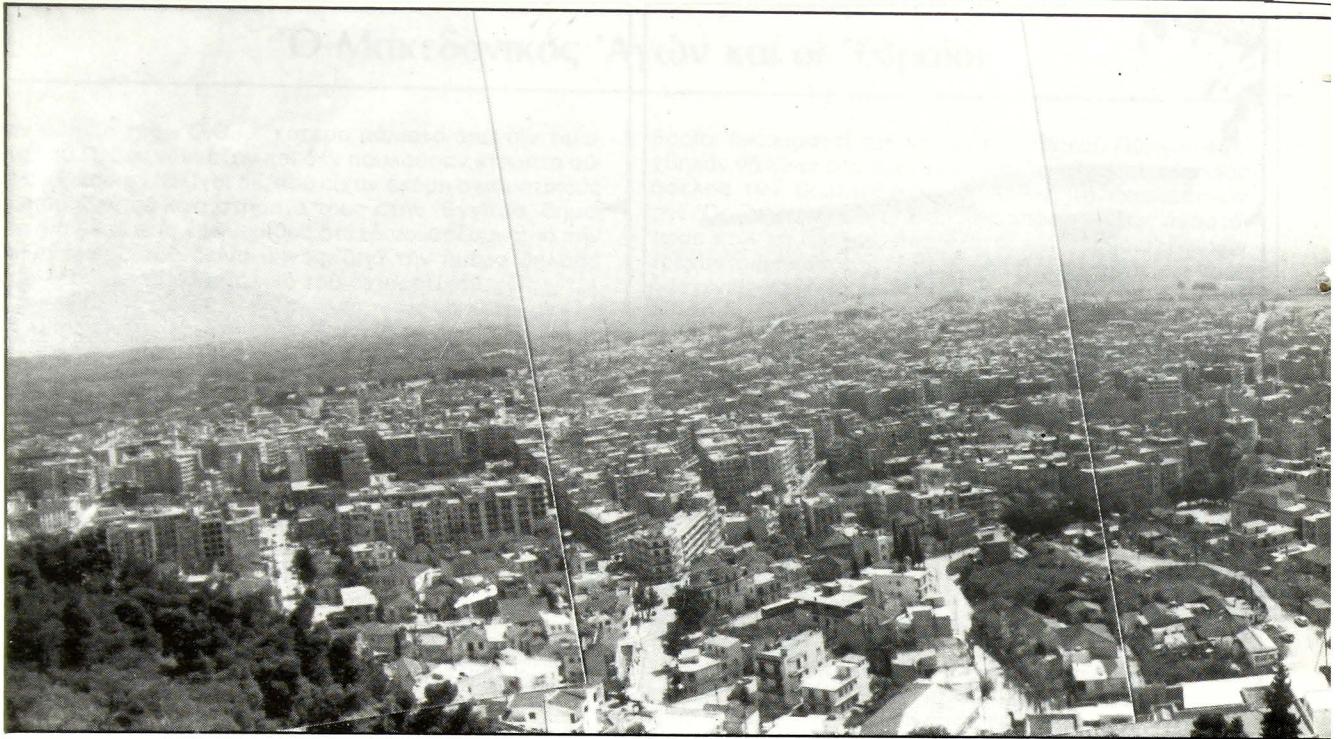
Μνήμες αὐτῆς τῆς παρουσίας βρίσκει κανείς κατάσπαρτες καί σήμερα ἀκόμη, δῆμος τό ἑβραιϊκό σχολείο — τό σημερινό 16ο Δημοτικό — πού δωρήθηκε στό 'Ελληνικό Δημόσιο (εἰκ. 1), στήν άσο 'Αθανασίου 'Αργυροῦ, όπου ἀλλοτε ἦ ἑβραιϊκή συνοικία, ἡ μισοερειπωμένη οἰκία Σιμαντώβ (εἰκ. 2) πού μέχρι τόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο στέγαζε τό ιταλικό προξενεῖο καί ἀλλα, πού τονίζουν τήν ἀρχοντιά καί τό μεγαλεῖο μιᾶς παλιᾶς ἐποχῆς αὐτῆς τῆς πόλης.

Ἐδῶ γεννήθηκαν οἱ διάσημοι παρβίνοι τόν 16ο αἰώνα, ὁ Γιόζεφ Φιρμόν καί ὁ Σαμουελ - χα - Κοέν, πού διαδέχθηκε στή Θεσσαλονίκη τόν ἡγέτη τοῦ 'Εβραισμοῦ τῆς ἐποχῆς τόν Σάμουελ ντε Μεντίνα. 'Εδῶ ἔζησαν καί πολλοί ἄλλοι σοφοί οραββίνοι δῆμος ὁ Χαϊμ 'Αβραάμ Στρούμτσα, συγγραφέας τοῦ *Beit Avraham* καί τοῦ *Yeresh Avraham*, ὁ Χαϊμ 'Αβραάμ Νταβίν συγγραφέας τοῦ *Tiferet Adam*, ὁ Μορδοχάι 'Ασέο συγγραφέας τοῦ *Hggid Mordekhai* καί ὁ Νισσίμ Μουσεΐρι, συγγραφέας τοῦ *Beer Mayim Hayyim*.

Πόλη «Φιλανθρώπων καί Μαϊκηγών» δῆμος τήν ἀποκαλεῖ μιά ἄλλη συμπαθητική φυσιογνωμία τῆς προηγούμενης γενῆς δή Σερραίος Μερκάδο Κόβο, ἐμεινε μέχρι σήμερα χωρίς καμιά ἀναφορά στό περιοδικό μας.

Τό μικρό τούτο ἀφιέρωμα είναι μιά ὀφειλόμενη τιμή στή μνήμη αὐτῆς τῆς Κοινότητας.

ΤΑ «ΧΡΟΝΙΚΑ»

‘Η έξοντωση τῆς Κοινότητας

«Η Κοινότης μας άριθμούσε 600* μέλη, τά όποια έ-
ξωντώθησαν όλοσχερώς. Ο κατάλογος τῶν ἀπά-
χθέντων άριθμει 596 ἄτομα*. Είμεθα δλοι Ισπανο-
εβραίοι.

Όλιγες μόλις έβδομάδες μετά τήν κατάληψην τῆς Θεσσαλο-
νίκης, πού άπειχε δυσ ώρες άπό τάς Σέρρας, κατελήφθη ή πό-
λις μας ἀρχικά άπό τούς Γερμανούς καὶ ἐπειτα άπό τούς Βουλ-
γάρους. Οἱ Σέρρες, καθώς καὶ ἡ Δράμα καὶ ἡ Καβάλα, φαίνεται
ὅτι ἐπρόκειτο μετά μίαν χιτλερικήν νίκην νά προσαρτηθοῦν ό-
ριστικών εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Οἱ βουλγαρικές Ἀρχές προσκάλεσαν τούς Ἐβραίους νά συ-
νεργασθοῦν στὸ σχέδιο. Πώς μπορούσαμε νά κάνουμε κάτι τέ-
τοιο; Οἱ Βουλγαροὶ ἤταν σύμμαχοι τῶν Ναζήδων· ἐμεῖς οἱ Ἐ-
βραίοι είμεθα νόμιμοι πολίται τῆς Ἐλλάδος ἀπό αἰώνες. Δέν
πολεμήσαμε ἀνδρεῖα κατά τοῦ κατακτητοῦ καὶ τῶν Ἰταλῶν φα-
σιστῶν ἀπό τὴν ἀρχῇ τοῦ πολέμου; Ἡ φήμη τῶν Ἐβραίων πο-
λεμιστῶν ἦτο ἥρωική. Οἱ Ἐβραίοις συνταγματάρχης Φριζῆς
βρήκε ἔνδοξο θάνατο ὑπερασπίζοντας τὴν πατρίδα του. Ἔπει-
τα καὶ αὐτό: ἐμεῖς, δπως δλοι οἱ Ἐβραίοι, είμεθα βέβαιοι γιά
τὴν τελική νίκη τῶν Συμμάχων.

Εἶχαμε στίς Σέρρες ἀντιπροσώπους τῆς στρατιωτικῆς κυ-
βερνήσεως καὶ τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς διοικήσεως. Εἶχε
δοθῆ ἡ διατύπη γιά μιά γενική καταγραφή, ἐπερπε νά παρου-
σιασθοῦμε στὴν κομμαντατούρα μέ φωτογραφίες. Συγκέντρω-
ναν πληροφορίες γιά τὴν προσωπική ταυτότητα τοῦ καθενός,
ἀκόμη καὶ δακτυλικά ἀποτυπώματα μᾶς ἐπαιρναν (οἱ ταυτότη-
τες τῶν Ἐβραίων βρέθηκαν μετά τὸν πόλεμο καὶ χρησιμοποιή-
θηκαν στὴ δίκη ἐναντίον τῶν Βουλγάρων Κάλταεφ καὶ Ραβάλι),
μᾶς ἀνάγκασαν νά φοράμε πεντάλφα. Οἱ καθένας μᾶς είλησε μιά
ταυτότητα κίτρινη, στὴν όποια σημειωνόταν σὲ ἐλληνική καὶ
βουλγαρική γλώσσα ἡ φυλετική μᾶς καταγωγή.

Οἱ Ἐβραίοι τῶν Σερρῶν ἔζουσαν σὲ καλές σχέσεις μέ τούς

συμπολίτες τῶν. Ἐκτός ἀπό τὴν Ισπανική διάλεκτο μιλοῦσαν
καλά καὶ τά Ἑλληνικά. Ὑπῆρχε βέβαια μιά ἐβραϊκή συνοικία,
ἄλλα πολλοὶ ζούσαν σκορπισμένοι στὰ διάφορα σημεῖα τῆς
πόλεως. Είχαν δώσει διαταγή νά χαρακτηρίζουν κάθε κατοι-
κία τους βάζοντας τό ειδικό σῆμα «Ἐβραϊκή κατοικία».

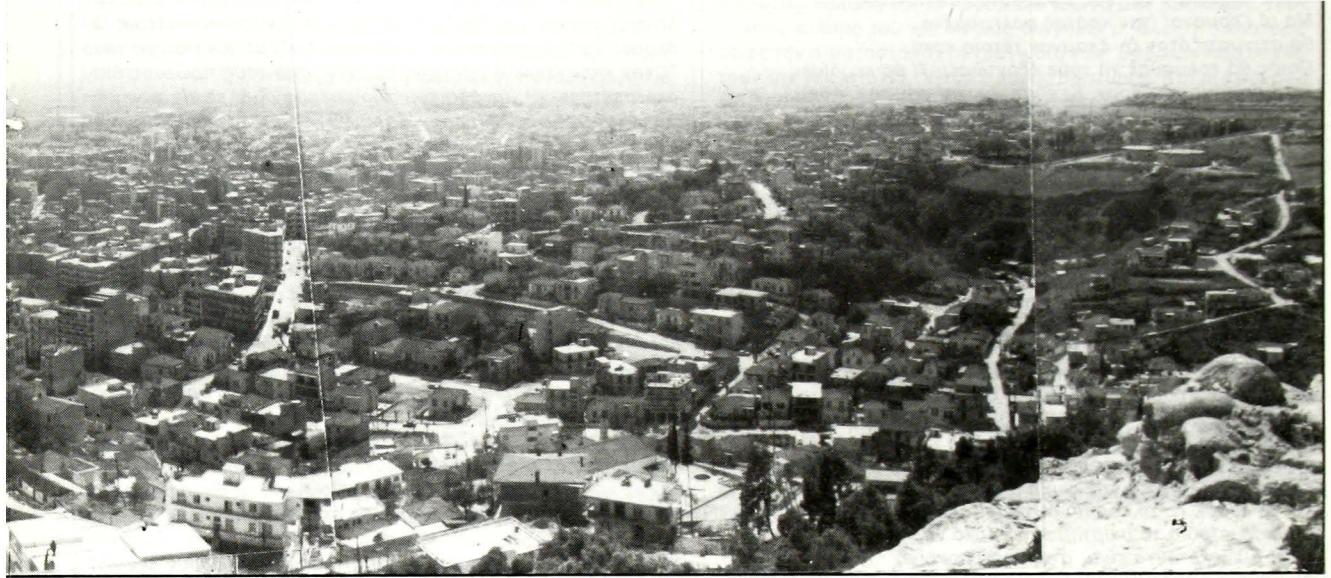
Τὴν νύκτα τῆς 3ης πρός τὴν 4ην Μαρτίου, η ἐβραϊκή συνοι-
κία, καθώς καὶ οἱ δρόμοι μέ σπίτια ὅπου κατοικοῦσαν Ἐβραίοι
ὑπέστησαν τὴν εἰσβολή τῶν ἀντιροσώπων τῆς πολιτικῆς διοική-
σεως καὶ τῶν στρατιωτικῶν. Ἀναγκάζουν τούς ἀνθρώπους νά
ἐγκαταλείψουν τά σπίτια τους καὶ νά συγκεντρωθοῦν στούς
δρόμους. «Ολοι μας τότε ὅδηγηθήκαμε ὑπό συνοδείαν στὸ με-
γάλο κτίριο τῶν ἀποθηκῶν καπνῶν τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν.
Λίγοι μας μπόρεσαν πάνω στὴ σύγχυσή τους νά πάρουν μαζί¹
τους ἀποσκευές. Τούς φόρτωσαν στὸν ἴδιο τὸν σιδηροδρομικό
σταθμὸν Σερρῶν σὲ βαγδίνα γιά κτήην καὶ μέ ἄγνωστο προορι-
σμό.

Στὴν πολιχνή Νέα Ζίχνη ὑπῆρχε μιά μοναδική οἰκογένεια Ἐ-
βραίων, πού τὴν συνέλαβαν κι αὐτήν καὶ τὴν πῆραν μέ τούς
ἄλλους*.

Μετά τὴν ἀπαγωγὴ τῶν Ἐβραίων, τά καταστήματα, τά σπί-
τα καὶ τά ἐργαστήρια τά κατέλαβαν ἀμέσως Βούλγαροι φασί-
στες καὶ συνεργαζόμενοι Ἐλληνες. Τά πράγματα πού είχαν
μεγαλύτερη ἀξία τά ἀμπάλλαραν καὶ τά πῆραν μέ φορτηγά. Τά
εἰδη νοικοκυριοῦ καὶ τά ἐπιπλα τῆς σειρᾶς πουλήθηκαν σχε-
δόν γιά τίποτα σέ πλειστηριασμό.

Τί συνέβη μέ τούς ἀπαχθέντας μᾶς είναι ἄγνωστο. Φαίνεται
ὅτι πνίγηκαν στὸν Δούναβι.

* (Οἱ ἀριθμοὶ δέν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα. Ἐπίσημα
βουλγαρικά ἔγγραφα δίνουν γιά τούς Σερραίους Ἐβραίους, συλλη-
φθέντες στὶς 4 Μάρτη 1943, τὸν ἀριθμό 476 καὶ 19 γιά τὴ Νέα Ζίχνη
(Ζηλιάχωβα), σύνολο 495 ἄτομα ἢ 116 οἰκογένειες (Al. Matkovski, «A hi-
story of the Jews in Macedonia» Skopje 1982 σ. 163).

‘Ωδή στόν Σερραίο Έβραιο Σαμουήλ

Σημαντικότατα, δύμως, είναι καί τά δημοσιεύματα Σερραίων, άνθρωπων τών Γραμμάτων, γιά αύτή τήν παρουσία πού άκολουθούν παρακάτω, όπως τά άποσπάσματα όπ’ τό έργο τοῦ δέξεχαστου λογοτέχνη καὶ ποιῆτη Νίκου ’Αθ. Βαζούκα «Η γενοκτονία τῶν Έβραιών στά στρατόπεδα τοῦ θανάτου „Αουσβίτς, Νταχάου κ.λπ.“, πού κυκλοφόρησε στά 1966 με πρόλογο καὶ εἰσαγωγή τοῦ στρατηγοῦ Νίκου I. Στρατάκη, όπου σέ δέκα ξε δώδεκα καταγράφει τό δράμα τῆς ἔξοντωσης τῶν Έβραιών συμπολιτῶν του καὶ τῶν Έβραιών τῆς Εύρωπης ἀπό τους Ναζί.

Νά ἔνα μέρος ἀπ’ τήν πρώτη ώδή, πού είναι ἀφιερωμένη στόν Σαμουήλ, τόν Έβραιο χρυσοχόο πού μισοπεθαμένο, μέ τρία διαμπερή τραύματα στόν πνεύμονα, τόν βρήκαν οἱ Ρώσσοι δταν μπήκαν στό „Αουσβίτς, σώζοντάς τον ἀπ’ τό θάνατο....

‘Ωδή πρώτη

Αι, δι οι βούλγαροι διαφεντεύουνε τά Σέρρας
ω, τήν πανωραία πόλιν αύτή
τήν πλούσια τοῦ κάμπου νύφη τοῦ Στρυμόνα,
π’ ἐδιωξεῖ φορές μυριάδες τόν καταχτητή,
πού ἐρχόταν πάνοπλος ἀπ’ Ἀνατολή καί τό βορρᾶ καὶ τή Δύση.
Κι ο Σαμουήλ δ λοχαγός τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ,
πού γιόμισε μ’ ἀνδρεῖα του παράσημα στά στήθια,
τά ξημερώματα ἐφευγε μ’ ἔνα ταγάρι στόν ώμο
καὶ γύριζε νύχτα στό σπίτι του ἀργά,
πές καλύτερα πώς πήγαινε στή δουλειά μέ τή φέξη
κι ἐρχόταν με τή χάση κουρασμένος βαριά.

“Ητανε ὁ Σαμοὶ ἡλ δ λοχαγός ὁ Ἰσραηλίτης,
δούλευε στ’ ἀνθρακωρυχεῖο, βέβαια, σκληρή δουλειά,
μά τι νάκαμνε; Εἶχε τρία παιδιά νά θρέψει,
καθώς καί τή μάνα του καί τό γέρο του πού θαλεροί
κρατούσανε καί δέ λέγανε νά φύγουν. “Αν φύγουν
λίγο δάκρυ, λίγος πόνος, λίγη θλίψη βαθιά
κι υστερα θαρχόταν ἡ ξεχασιά μοναχή της.

Δύσκολοι τοῦτοι μέ τόν πόλεμο ἤταν οἱ καιροί,
δούλευες δῆλη τή μέρα γιά ‘να κομμάτι μπουτότα,
γιά μιά χούφτα φασόλια, γιά νά πάρεις λίγο χαλβᾶ
καὶ τό μεροκάματο σωνότανε καὶ πάει.

Δέκα ώρες μές στά ἑγκατα βαθιά τής γῆς
θαμμένος ζωντανός, δίχως φῶς καὶ ἥλιο
καὶ νά ρουφᾶν τά πλεμόνια σου βαθιά
ὅλημέρα τό δηλητήριο, τή μαύρη σκόνη,
δίχως ἄέρα, μέ τούς τυφλοπόντηκες συντροφιά,
νά μοιάζεις με φίδι πού σάρνεται στίς σύραγγες μέσα.

Κι ὁ Σαμουήλ ἤταν ἐφεδρος λοχαγός:
εἶχε στό κέντρο τής ἀγορᾶς μεγάλο χρυσοχοεῖο
κι ἀγόραζε λίρες, πές πώς ἤτανε χρηματιστής,
μά οι βούλγαροι τοῦ πήρανε τό χρυσοχοεῖο
καὶ στήν ἔρευνα πόκαναν στό σπίτι του, ώ, συφορά,
βρήκαν καὶ κατάσχεσαν δῆλα τά χρυσαφικά του.
Κι ὁ δύστυχος ἀπόμεινε σέ μιά μόνον μέρα γυμνός,
χωρίς περιουσία, κι ούτε κανένα πόρο εἶχε
γιά νά ζήσει, μόν νά δουλεύει, νά δουλεύει σκληρά,
δπως κι δλοι οι ἀλλοι ὄμοεθνεῖς του χάσαν τό βιός τους.
Μονάχα τό ἀστέρι στό πέτο τούς ἐμεινε τοῦ Δαβίδ,
γιά νά κρατᾶ τρομάρα μέσα στήν ψυχή
καὶ χίλιες ἐρωτήσεις συνέχεια νά προβάλει:
“Ε, λοιπόν, τί λές ἐσύ καημένε Γιουδά,
ρωτούσε τό γειτονά του δ κακόμοιρος δ λάζαρ
γιά ποιόνα λόγο νάχουμε τή διάκριση αὐτή;
Νά ξεχωρίζουμε ἀπ’ τούς ἀλλούς τούς Ἐλληνες;
Είτε στό δρόμο γυρίζουμε, είτε μένουμε στό σπίτι. Γιατί;
Γιατί; δλο ἀναρωτιόντανε κι δλο μ’ ἀμφιβολίες ήσαν,
πάντως τό μέλλον δέν τούς προμηνοῦσε καλό,

Αφιέρωμα στούς Έβραιούς των Σερρών

ήτανε μαῦρο καὶ ζοφερό κι ὄμπρός σκοτάδι.
Μήνα κι ἡθελαν νά τούς σφάξουνε κάποιαν αὐγή;
Μά οἱ Γερμανοί ταν κράτος πολιτισμένο,
Θά στιγματίζαν ἀν ἔκαμναν τέτοιο κακό.
Ποιός θά τολμούσε νά τούς ἔξοντώσει; Τί θά κερδίσει;
Τό βιός τους τό πήραν. Κι είναι γυμνοί σάν τόν Ἀδάμ,
περιουσίες, σπίτια καὶ ύπάρχοντα δέν ἔχουν.
"Ομως ὁ φόβος φωλιάζει μέσα στά φύλλα τῆς καρδιᾶς
καὶ τό τραγικό «Γατί» ὅρθωνται μπροστά τους.
Μήνα τούς πάρουν καὶ τούς συνάξουν καμιά βραδυά
μέσι στά στρατόπεδα καὶ τούς στείλουν μ' ὄμαδι
σέ ἔξορία κάπου σέ ξερονήσια μακρινά;
Μά ὅλα τοῦτα ὑπόθεσεις είναι μονάχα.
Ποιός έρει τ' ἔχουνε στό νοῦ τους οἱ σκληροί ναζί;
Κι ἡ ἀγωνία ἡ μεγάλη ὄλους τούς δέρνει,
νυχταμέρα δέν ἔχουν ήσυχιά καμιά,
ζοῦν μέτο ἀράγε καὶ τήν ἀμφιβολία
κι οἱ μαύρες σκέψεις δέ φεύγουν μιά στιγμή.
Οἱ μέρες οἱ λυσίκομες πήραν τή στράτα γιά τά μάκρη
καὶ τώρα ἡ πορεία τους γιά τή ζήση ἔγινε τραχιά,
πικρή ἡ ζωή κι ὅλο πιότερο πικρή, δέν ἔχει
ἥλιους ζεστούς κι ἀνέμους μυρωδάτους τοῦ βουνοῦ,
πού ν' ἀγαλλιάζουν τήν ψυχή μέσα στά βάθη,
καὶ τό κορμί, ω, τό κορμί νά τρέμει ἀπό χαρά,
λέσι κι ἡ καρδιά τό σκίρτημα τό γλυκό νά κάνει.
Πῶς, θώμας, ἐτούτα είναι ἀνάμνηση μακρινή
πού σήνει, ὀλούνε σβήνει ἀπ' τή μνήμη
μπροστά στήν τραγική ἀλήθεια τήν πικρή
κι ἡ ἐπιβίωση δύσκολη ἀνάγκη ἔχει γίνει.
Μά ἡ ζωή ὅσσα πικρή καὶ νάναι, είναι φῶς, γλυκειά
κι ὁ θάνατος μαυρίλα, σιωπή κι ἀνυπαρέξια.
Γι' αὐτό καὶ τοῦτοι ἀγωνίζονται κι ὅσο μποροῦν
νά ζήσουν, μέ τήν ἐλπίδα πώς θ' ἀλλάξουν οἱ μέρες
καὶ θάρουν ἄλλες χαρούμενες, μέ φῶς, ζεστές.
Κοιμοῦνται μ' ἀνοιχτό τόνα μάτι,
πού ἔρευνά τό σκοτάδι, μήπως ἔρθει ὁ ἔχτρος,
μέσι στή βαθιά τή μαύρη τή νύχτα, καὶ τούς πάρει.
Ποῦ θά τούς πάει; Στό ἀγνωστό. Ποιός έρει; Γιατί;
Μέ τόντα τ' αὐτή ἀφουγκράζονται τή νύχτα
μήπως κι ἀκούσουν τά βήματα τής μπότας στή σιωπή
νάρχονται νά παραβιάσουν δύριοι τό σπίτι
καὶ νά τούς πάρουν δλους, νά τούς πάνε. Ποῦ;

'Ο Βουζούκας, στόν ἐπίλογό του σημειώνει γιά τόν Σαμουήλ τά παρακάτω:

'Ο γράφων τόνε γνώρισε τά προπολεμικά χρόνια, τότε ἐφή-
βος ἀκόμα. Στήν ἐπιχείρηση τού πατέρα του ἐργαζόταν ὁ Ἰσ-
ραηλίτης Δαβίδ Μπενασβή, στενός συγγενής τού Σαμουήλ. Καὶ
οἱ τρεῖς τους ἤταν λάτρεις τής κάψης τού ούζου καὶ τής
μπρούσικης κεχριμπαρένιας ρετσίνας συνοδεία μέ καλό μεζέ. Καὶ
λοιπόν, δέν ἔχαναν τόν καιρό τους, κάθε βράδυ, μδλις ὁ
Σαμουήλ ἐκλεινε τό χρυσοχοείδο του, ἐρχόταν. Κι ὅταν μαζευό-
ταν οἱ τρεῖς ἀρχιζαν νά κατίν τόν ούρανόσκο πότε μέ ρετσίνα
καὶ πότε μέ ρακι, ἐνū δάλικα πλατάγιαζαν τά δόντια ἀπ' τό
κοκορέτσιο καὶ τά ψημένα αύγα, πού τάφερε πάντα ζεστά ἡ Ἰσ-
ραηλίτισσα "Ελλα, κι ἀράδιαζε καμιά εἰκοσαριά σπάζοντάς τα
ἀπό τήν ἀνάποδη. 'Από καμιά φορά περνοῦσε κανένας ἀπό
τούς ἀδελφούς 'Ερέρα, πού ἤτανε συγγενεῖς τους καὶ είχαν
στό κέντρο τής ἀγορᾶς χρυσοχοείδο στήν πιάτσα καὶ ἀπό πίσω
είχανε τό ἐργαστήριο, πού κατασκεύαζαν μόνοι τους γραμμό-
φωνα καὶ τήν ἐποχή ἐκείνη βρισκόταν στό φόρτε τους. Τό
γλέντι φούντωνε τότες. 'Ο γράφων καθόταν ἀνάμεσά τους καὶ
ἄκουγε τίς ἀνοησίες πού λέγανε μισοζαλισμένοι ἀπ' τό οινό-
πνευμα. 'Ητανε ἡ καλή προπολεμική ἐποχή τότε τό 1938, ἐπό-

μενο ἤταν φυσικά νά συνδεθοῦν φιλικά οἰκογενειακώς.

'Ο Σαμουήλ είχε τρία ἀγοράκια. Είχεν ύπηρετήσει στόν ἐλ-
ληνικό στρατό ὡς ἐφεδρος ἀνθυπολοχαγός καὶ πολίτης ἀ-
σκούσε τό ἐπάγγελμα τού χρυσοχοου μαζί μέ τόν πατέρα του.
"Οταν κηρύχτηκε ὁ πόλεμος τό 1940, ἀπό τούς πρώτους ἐπι-
στρατεύτηκε. 'Η μονάδα του πήρε μέρος σ' ὅλες τίς φονικές
μάχες πού ἔδωσε ἡ Μεραρχία του. 'Ο Σαμουήλ ἤταν τολμηρός.
Κι αὐτή ἡ τόλμη του τόν ἔκανε γενναῖο. Μετά ἀπό μῆνες, ἀφοῦ
πήρε πολλά παράσημα καὶ τραυματίστηκε ἐπανειλημένως ἐ-
λαφρά, τόν βλέπουμε ύπολοχαγό μέ ἀνδραγαθία. Κι ὅταν ἐμα-
θε τόν ἡρωικό σκοτωμό τού Ἰσραηλίτη συνταγματάρχη Φριζή
πόνεος ἀφάνταστα κι ἔκλαψε σάν παιδί, μέσι στό γιατί, τόν
γενναῖο ὄμόθρησκο τού ἀξιωματικού. Λίγο πρίν τελειώσεις ὁ πό-
λεμος ὄνυμάστηκε λοχαγός καὶ ἀνέλαβε τή διοίκηση τού λό-
χου του, γιατί δέν είχε ἐφεδρείες μονίμων ἀξιωματικῶν. Πολ-
λοί ἀπ' αὐτούς τραυματίστηκαν καὶ σκοτώθηκαν κατά τίς μά-
χες. Μετά τό τέλος τού πολέμου ὁ Σαμουήλ, γύρισε, ἐπειτα ἀ-
πό πολλές περιπέτειες στήν οἰκογενειά του μέ τό βαθμό τού ἐ-
φεδρου λοχαγού.

Στό μεταξύ, ὅμως, είχαν κιόλας ἔγκατασταθεί οἱ βουλγαρι-
κές ἀρχές κατοχής στή Μακεδονία καὶ τή Θράκη. Καὶ βάλθη-
καν μέ ζῆλο, κατόπιν σχεδίου, νά ἐκβουλγαρίσουν τά παραχω-
ρηθέντα ἀδάφη. Κύρια βλέψη τους ἤταν ἡ ἀλλοίωση τής ἔθνι-
κότητας τού πληθυσμού. Μά, παρ' ὅλες τίς ἀπειλές, τούς ἐκ-
βιασμούς καὶ τά δεινά πού ἀρχισαν νά ἐπισωρεύουν δέν κα-
τάφερναν προσχώρηση "Ἐλλήνων στή Λέσχη τους. Μ' ὅλο πού
γιά τούς "Ἐλλήνες τό μέλλον διαγραφόταν ζοφερό, μαῦρο κι
ἀραχνο. Οἱ δημεύσεις περιουσιών καὶ οἱ ἀπελάσεις ἔγινε σύ-
νηθες φαινόμενο. 'Η τακτική, ὅμως, αὐτή τῶν βουλγάρων ἤτα-
νε παρωχημένων ἐποχῶν καὶ δέν ἀπέδωσε.

Στάς Σέρρας είχε δύο ἀλλόθρησκες κοινότητες "Ἐλλήνων ύ-
πηκόων: τήν ἐβραϊκή κοινότητα πού κρατοῦσε τήν οἰκονομία στά
χέρια της καὶ ἤταν πολυπληθέστατη καὶ τήν ἀρμενική, πού
ἤταν μιά μικρή μειονότητα. Σ' αὐτές στράφηκαν οἱ βουλ-
γαρικές ἀρχές. Καὶ πρώτα στήν ἀρμενική κοινότητα. Δέν
χρειάστηκαν ἀπειλές στούς ἀρμενίους, γιατί ὅταν τούς κάλε-
σαν στή διοίκηση καὶ ζήτησαν ἀπ' τό Διοικητικό Συμβούλιο νά
προσχωρήσουν στή Λέσχη τους, δήλωσαν ἀμέσως πρόθυμα:
«ὅτι προσχωροῦν στή Βουλγαρική Λέσχη καὶ θά γινόταν
βούλγαροι ύπήκοοι» ἀντί τό Συμβούλιο νά ζητήσει πίστωση
χρόνου καὶ νά συγκαλέσει γενική συνέλευση τῶν μελών τής
κοινότητας. Γιατί μερικές οἰκογένειες δύως είναι γεγονός δέν
δέχθηκαν νά προσχωρήσουν.

Θαρρεμένοι οἱ βουλγαροί ἀπό τήν πρόθυμη προσχώρηση
τῶν ἀρμενίων πίστεψαν πώς καὶ ἡ ἐβραϊκή κοινότητα θά προ-
σχωροῦσε στή Λέσχη τους. Κατόπιν κάλεσαν τό Διοικητικό
Συμβούλιο τῶν Ἰσραηλίτων. Οἱ ἐβραῖοι μόλις ἐμάθαν τό σκο-
πό πού τούς κάλεσαν καὶ τήν ἀπαίτηση τῶν βουλγάρων νά γί-
νουν βούλγαροι ύπήκοοι, ἀρνήθηκαν ἀμέσως, γιά κανένα λόγο
δεχότανε νά προσχωρήσουν στή Λέσχη τους. Τότε οι πονηροί
βουλγάροι θέλησαν νά τούς δώσουν πίστωση χρόνου γιά νά
σκεψήσουν καὶ νά τό συζητήσουν. Μά οἱ ἐβραῖοι δέν δέχθηκαν.
'Η ἀπόφαση τους ἤταν ἀνέκκλητη. Σκέψη δέ χωροῦσε. Τότε οι
βουλγάροι πούς ἤταν μέ διώξεις καὶ ἀφανισμό. Τούτοι ἀ-
πάντησαν μ' αὐτά τά συμβολικά:

«Στήν Ἐλλάδα γεννηθήκαμε. 'Η Ἐλλάδα είναι ἡ γῆς τῶν πα-
τέρων μας. Είμαστε "Ἐλλήνες. Δέν ἀλλάζουμε τήν ἔθνικότητά
μας γιά κανένα λόγο, μέ καμιά ἀμοιβή. 'Ακόμα καὶ νά μᾶς σκο-
τώσετε. Τόξουμε δτι μᾶς περιμένουνε δύσκολες μέρες, μά
θά χειμάζομαστε καὶ ὅποιο είναι τό θέλημα τού θεού αὐτό θά
γίνει», καὶ τά παραπάνω δείχνουν πόσο ριζωμένη βαθιά στήν
ψυχή τους ἤταν ἡ Ἐλλάδα. Θεωροῦνταν "Ἐλλήνες, ἀλλόθρη-
σκοι μονάχα.

‘Αφιέρωμα στούς Έβραιούς τῶν Σερρῶν

Μετά από τούτη τήν ἀπάντηση οι βούλγαροι λύσσαξαν. Τούς φυλάκισαν ἀμέσως, ἐνώ σύγκαιρα δῆμεψαν καὶ κατάσχεσαν τίς περιουσίες τους. Καὶ ἀρχισαν τίς διώξεις. Κάθε μῆδραστός στή διοικηση ἀπελαυνόταν. Τά ἴδια ἔκαμναν καὶ στούς χριστιανούς “Ελλήνες καὶ στούς Έβραιούς. Κατάσχεσαν καὶ τό χρυσοχοεῖ τοῦ Σαμουήλ, μόδις ἔμαθαν, ὑστερὰ ἀπό προδοσία, διτὶ ήταν “Ελλην ἀξιωματικός. Τό ἵδιο κατάσχεσαν καὶ τήν ἐπιχείρηση τοῦ γράφοντος καὶ τή διέλυσαν κι αὐτὸν τὸν ὄδηγησαν δῆμο στά βουλγαρικά κάτεργα, γιατὶ ὁ πατέρας του ἦταν Μακεδονομάχος. Σέ λίγες μέρες κήρυξαν πάλι τό στρατιωτικό νόμο κι ἔκαναν ἔρευνες στά σπίτια. Στήν ἔρευνα αὐτή βρήκαν τά χρυσαφικά οἰκογενειακά κειμήλια καὶ τίς λίρες τοῦ λοχαγοῦ, πού τά φύλαγε γιά ὥρα ἀνάγκης καὶ τά κατάσχεσαν. Κι ὁ Σαμουήλ, καθώς ἔμεινε γυμνός, πουλούσε τά ἐπιπλα, γιά νά συντηροῦνται. Κατόπι δούλεψε στό ἀνθρακωρυχεῖο. Μά ἡ δουλειά ἦταν βαριά καὶ δέν τήν ἀνέχόταν. Γι’ αὐτό ἔφυγε στή Σαλονίκη. Ἐκεὶ βρήκε δουλειά καὶ γράφτηκε στήν έβραική κοινότητα.

Κεῖ τόν βρήκε ἡ ἀποφράδα κείνη μέρα τοῦ Μάη τοῦ 1943 τό Λοχαγό καὶ τόν συνέλαβαν μαζὶ μ’ δλους τούς Έβραιούς. Πιό μπροστά διαβάσαμε τά μαρτύρια καὶ τίς ταπεινώσεις πού πέρασε. Καὶ μόνο αὐτός ἀπ’ δλους, αὐτός ἐπέζησε ἀπ’ τό “Αουσβίτς μέ δυσ τρεῖς ἄλλους ἀπ’ τ’ ἄλλα θηνη. Καὶ ἤρθε στή γῆ

τῶν πατέρων του, στή γῆ πού γεννήθηκε, δταν συνήρθε ἀπ’ τή ναζιστική κόλαση καὶ τά τραύματά του νά μᾶς βρεῖ ἐμᾶς, τούς καλούς φίλους του καὶ νά μᾶς διηγηθεῖ μ’ δλες τίς λεπτομέρειες τήν αἰματοστάλαχτη τραγωδία τῶν Έβραιών πού συνθέτουν τήν γενοκτονία. “Ηταν ὁ μόνος μάρτυρας. Καὶ μιά μονάχα ἐπιθυμία είχε: νά γίνουν βιβλίο δλα αὐτά γιά νά τά μάθει ὁ κόσμος. Κι δταν ἔμαθε τό τέλος τῶν συγγενών του ἀπ’ τούς βουλγάρους, μερικές κατάρες ξεστόμισε μονάχα. Πού νάβρει δάκρυα γιά νά κλάψει; Τά δάκρυά του τρέχανε ποτάμια καὶ στρέψαν. Διύτρεις μέρες ἔμεινε στήν πόλη. Κατόπι ἔφυγε. Επει πώς θά πάι στό Ισραήλ γιά νά μείνει ἔκει. ‘Ἀπό τότε κανένας δέν ἔμαθε τίποτε. Ζεῖ, ἄραγε, πέθανε; Μιά φορά ἔμεις τήν ἐπιθυμία του τήν ἐκπληρώσαμε. Τό βιβλίο κυκλοφόρησε.

Ενα ἄλλο μελέτημα πού είδε τό φῶς τής δημοσιότητας πέρισσος ἀπό τίς στήλες τής τοπικής βδομαδιάτικης ἔκδοσης «Ο Παραπτηρής» (24.9 καὶ 1.10.84) ἀπ’ τόν ιστοριογράφο τής πόλης τῶν Σερρῶν κ. Niko Z. Nikoláou, μέ ἀφορμή τή μνήμη τής θλιβερῆς ἐπετείου τῶν 40 χρόνων ἀπ’ τό Ολοκαύτωμα, ἀποτελεὶ μάια ιστορική ἀναδρομή ἀπ’ τήν ἐγκατάσταση τού ἐβραϊκού στοιχείου στά τέλη τοῦ 15ου αιώνα μέχρι τήν “Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Τό ξαναδημοσιεύσουμε ὀλόκληρο παρακάτω, μέ τίς συμπληρώσεις πού ἔκανε ειδικά γιά τό περιοδικό μας:

NIKOY Z. NIKOLAOY:

‘Η Έβραική παρουσία στά Σέρρας

Στό τεῦχος τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1983 είδαμε τό ΑΦΙΕΡΩΜΑ στόν Έλληνικό Έβραισμό, πού τά στοιχεῖα του είναι δλα παρμένα, ὅπως ἀναφέρεται, ἀπό τό ἔξαιρετο τετράτομο ἔργο τοῦ K. Σιμόπουλου «Ξένοι τά ταξιδιώτες στήν Έλλάδα 333 μ.Χ. — 1821» (βραβεῖο τής Ακαδημίας Αθηνῶν).

“Ἐνας χάρτης ἀπό τό βιβλίο τοῦ M. Gilbert “Atlas of the Holocaust”, Λονδίνο 1982, μάς πληροφορεῖ πώς ἡ πρώτη ἐγκατάσταση Έβραιών στήν Εύρωπη ἔγινε στήν έλληνικό χώρα, ἐδώ καὶ 2.235 χρόνια (βλέπε «Χρονικά», τ. 63, Νοέμβριος 1983, σ. 3).

Μή ἔχοντας γραφεῖ τίποτε μέχρι τώρα στήν τοπική μας ιστοριογραφία γιά τούς Έβραιούς τῶν Σερρῶν, πού ἔζησαν, ἔδρασαν, ἀφησαν τήν τελευταῖα τους πνοή καὶ θάθητκαν ἐδώ, ἀνοίγουσαν τούτο τό κεφάλαιο, συμπληρώνοντας ἔνα μικρό μέρος ἀπ’ τό κενό στήν ιστορία αὐτής τής πόλης.

Ἐπιτελούμε ἔτοι καὶ ἔνα καθήκον, μιά καὶ διετία 1983 - 1984 είναι ἀφιερωμένη στή μνήμη τής θλιβερῆς ἐπετείου τῶν σαράτων χρόνων ἀπό τό ὀλοκαύτωμα τῶν Εύρωπαιών ίσραηλιτῶν.

Οι λίγες γραμμές πού ἀκολουθοῦν, ἀφιερώνονται στή μνήμη τῶν Έβραιών συμπολιτών μας πού ἔξωλοθρέφηταν ὅπως καὶ οι ἀλλοί ὄμφατοι τους σχεδόν στήν ὄλτητά τους. Τελείως ἀβοήθητοι ἐδώ — στή Βουλγαροκρατούμενη δηλαδή Έλλάδα — σέ ἀντίθεση μέ ἔκεινους στήν ὑπόλοιπη χώρα, πού ἔστω καὶ μόνο γιά παρηγοριά είχαν θερμό συμπαραστάτη τήν Έλληνική Ορθόδοξη Έκκλησία. Στό πρόσωπο τῶν φωτισμένων τότε ίεραρχών μας, τοῦ Άρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Μητροπολίτη Γενναδίου τῆς Θεσσαλονίκης, πού μέ ἐνέργειές τους στήν κατακτήτη προσπάθησαν ν’ ἀποτρέψουν τόν ἀφανισμό τους, ἔβλεπαν τήν ἀνθρώπινη ἀλληλεγγύη στοργικά νά τούς συμπαραστέκεται. Είναι γνωστό¹ τό θαρραλέο κείμενο πού ἔστειλε στίς 23 Μαρτίου 1943 δ προκαθήμενος τής Έλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τό προσυπέγραψαν ἐκπρόσωποι 29 ὄργανώσεων στή κατοχικό πρωθυπουργό Λογοθετόπουλο, τό δποιο καταλήγει:

1. ‘Ημέρα μνήμης τῶν ίσραηλιτῶν θυμάτων τοῦ Ναζισμοῦ: Αθήνα 1963. Πρβλ. Π. Ἐνεπεκίδη: «Οι διώγμοι τῶν Έβραιών ἐν Έλλάδι», Αθήνα 1969, σ. 165 - 169.

“...Διότι νομίζομεν ὅτι ούδεις δικαιοῦται νά λησμονῇ, δτι πᾶσαι αἱ πράξεις τής δυσχεροῦς ταύτης περιόδου ἀκόμη καὶ ὅσαι κείναι ἔξω τής θελήσεως καὶ τής δυνάμεως ἡμῶν θά ἐρευνηθοῦν μίαν ἡμέραν ἀπό τό θένος, διά τόν προσήκοντα ιστορικῶν καταλογισμῶν”.

Μάταια δμως· ὁ Παρανοϊκός τοῦ Βερολίνου καὶ οἱ ἐπιτελεῖς του ἐκτελοῦσαν μεθοδικά τά ἐγκληματικά τους σχέδια.

* *

Δέν ἔχουμε καμιά μαρτυρία γιά τόν ἀκριβή χρόνο τής ἐγκατάστασης τού ἐβραϊκού στοιχείου στήν περιοχή μας.

“Ἐται, σάν ἀρχαιότερο γραπτό μνημεῖο γιά τήν ἐβραϊκή παρουσία ἐδώ μπορεῖ γιά σημερά νά θεωρηθεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ παρβίθου Βενιαμίν² ἀπ’ τήν Τουδέλα τής Ισπανίας, πού ἔσκινησε τό 1159 ἀπ’ τή Σάραγγόσσα γιά μιά περιοδεία στήν Εύρωπη, στήν Αφρική καὶ στήν Ασία, πού κράτησε 13 ὀλόκληρα χρόνια. Τό δρομολόγιο πού ἀκολούθησε στήν Έλλάδα, ἀφού διάσχισε τήν Ιταλία, ἦταν πρώτα ἡ Κέρκυρα καὶ συνεχίζοντας πρός τά κάτω μέ καράβι πέρασε ἀπό τήν Πάτρα καὶ τή Ναύπακτο καὶ ἔφθασε στήν Κόρινθο. ‘Από κεῖ, κατευθύνθησε στή Θεσσαλονίκη. Πότε ἔφθασε ἔκει δέν είναι μέ ἀκριβεια γνωστό.

‘Από κεῖ, δπως γράφει ὁ ίδιος, «σέ ἀπόσταση δύο ἡμερῶν ἀπό τή Θεσσαλονίκη, βρίσκεται τό Mitrizzi μέ ‘Έβραιούς...» ἀπ’ δπού ὑστερά ἀπό δύο μέρες ταξίδι ἔφθασε στή Δράμα. ‘Ο σχολιαστής σημειώνει πώς τό Mitrizzi ἀντίστοιχει μέ τό Δημητρίται, πράγμα πού μπορεῖ νά θεωρηθεῖ βέβαιο.

Μοναδική μνεία στό ἀφιέρωμα γιά τήν πόλη μας είναι ἡ ἀναφορά τοῦ “Αγγελού λοχαγοῦ William Martin Leake,³ πού ἔφθασε στά Σέρρας στίς 11 Νοεμβρίου 1805.

Τό ἀπόσπασμα αὐτό, πού είχα τήν εὐκαιρία νά περουσιάσω

2. ‘Χρονικά τοῦ Κεντρικοῦ ίσραηλιτικοῦ Συμβουλίου, τ. 63, Νοεμβρίου 1983, σ. 13 - 20.

3. Leake M.W.: “Travels in Northern Greece”, London 1835, σ. 200. Πρβλ. Nikou Z. Nikoláou: ‘Ιστορικά τῶν Σερρῶν ἀπό διδοπορικό κ.λ.π. στήν περίοδο τής Τουρκοκρατίας «Σερραικά Γράμματα», τ. 51 - 52, Σέρραι 1962, σ. 21.

΄Αφιέρωμα στούς Έθραιόους τῶν Σερρῶν

καὶ ἀπ' τὰ «Σερραικά Γράμματα» τοῦ μακαρίτη Ν. Βουζούκα, λέει τά παρακάτω:

«Από μακριά ή πολιτεία προσφέρει ένα έπιβλητικό θέαμα με τά άσπρα τείχη καὶ τούς πύργους πού ύψωνται κατά διαστήματα. Τά τελχ οπού έχουν περιμέτρο γύρω στά τριά μιλά, περικλείουν δχι μονάχα την πολιτεία, ἀλλά καὶ περιβόλια, ἀκόμα καὶ λειβάδια ὅπου βόσκουν τά ζῶα. Ἀλλά δέν είναι τίποτα παραπάνω ἀπό ένα λεπτό κατασκεύασμα ἀπό ἄψητα πλιθιά. Τά σπιτά ακόλουθουν τή γνωστή τούρκική ἀρχιτεκτονική, λιθοδομή τό κατώτερο τμῆμα καὶ ἐυλογεσία τό ὑπόλοιπο. Οἱ δρόμοι στριφογυρίστοι καὶ κακοστρωμένοι. Ἀλλά χάρη στά ἀφθονα νερά πού κατεβαίνουν ἀπό τό γειτονικό βουνό βασιλεύει παντού τό πράσινο. Καθέ σπιτί ἔχει καὶ τό περιβόλι του. Ο πληθυσμός ὑπολογίζεται σέ 15.000 Τούρκους, 5.000 "Ελληνες καὶ Βουλγάρους καὶ λίγες οἰκονέγειες 'Εθναῖς».

Άναμεσα στίς δύο απότελέσματα της ιστορίας χρονικά μαρτυρίες (1160, 1806) που βρήκαμε στο Αφιέρωμα, καταχωροῦμε καί τίς ειδήσεις που έχουμε στη διάθεσή μας άπό τοπικές πηγές καί τίς άναφορές σε δύο άκομη περιηγητικά έργα: τού Τούρκου Εβδηγία Ταξεδιώπη καί τού Γάλλου προδένου στή Θεσσαλονίκη Μ.Ε.Μ. Κρυζίνερού.

Έτσι, στούς άρχαλους κώδικες τοῦ μοναστηριοῦ μας τοῦ Τιμίου Προδρόμου, βλέπουμε σέ χρυσόβουλο τοῦ Ἀνδρόνικου Γ' ἀπό τὸ Μάρτη τοῦ 1333⁴ τὰ παράκτια σχετικά μέ τα προνόμια ποιοὶ παρέχονται στὸν μοναχὸν Ἰάκωβο.

«Ἐπειδή μοναχός Ἰάκωβος ἐδίεις κατά τὸν παρόντα καιρόν πίστιν καὶ ύπόληψιν καθαράν εἰς τὴν βασιλείαν μου διὰ τῶν ἔργων ὧν ἐποίησε καὶ ἐκρατήθη ὀλοσχερώς καὶ στερρώς καὶ βεβαίως εἰς αὐτήν, ἐζήτησε δέ καὶ παρακάλεσε τὴν βασιλείαν μου ἵνα δοθεῖ διὰ χρυσοσφύλου πρός αὐτόν... καί λαμβάνει κατ' ἔτος καὶ τά ἀπαιτούμενα χάριν τέλους ἐτησίως ἀπό τῶν εἰς τὸ κάστρον τῆς Ζήνας ἰουδαίων ὑπέρπυρα εἴκοσι χάριν προσοδίου αὐτοῦ...».

Λίγο ἀργότερα, ἀμέσως μετά ἀπ' τὴν κατάκτηση τῶν Σερ-
ρῶν καὶ τῆς περιοχῆς ἀπ' τὸν Σέρβο κράλη Στέφανο Ντουσάν,
οἱ πόροι αὐτοῦ ἀπ' τῇ φορολογίᾳ τῶν Ιουδαίων τῆς Ζίχνης, δ-
που καὶ ἔαναναφέρονται, ἐξασφαλίζεται σάν προνόμιο τῆς
Μονῆς τοῦ Προδρόμου, δῆπας φαίνεται ἀπό χρυσόβουλο τοῦ
Ντουσάν ἀπ' τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1345⁵.

"Αν καὶ δέν έχουμε καμιά σχετική μαρτυρία, μέ βεβαιότητα μπορούμε νά πούμε πώς στα 1492 ήνας μεγάλος σχετική άριθμός έβραικών οικογενειών που ήρθαν στην 'Ελλάδα σαν πρόσφυγες, δταν τους έδιωκαν απ' την 'Ισπανία, ό Φερδινάνδος καὶ ή 'Ισαβέλλα, έγκαταστάθκαν έδω. Σημαντικό έπιχειρημα που ένισχυει τούτη τήν άποψη είναι πώς οι 'Έβραιοι των Σερρών μέχρι πρίν τόν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μιλούσαν 'Ι-σπανικά, δπως καί οι Θεσσαλονίκεις άδηφούλοι τους, καί διακρίνονται με τήν όνομασία Σεφαρδίμ (προερχόμενοι οι δηλαδή από τήν 'Ισπανία) σε διαστολή με τους 'Άσκεναζίμ πού προέρ-

4. Guillou André, *Les archives de Saint Jean Prodrome sur le Mont Ménécée*, Paris, 1955, p. 28.

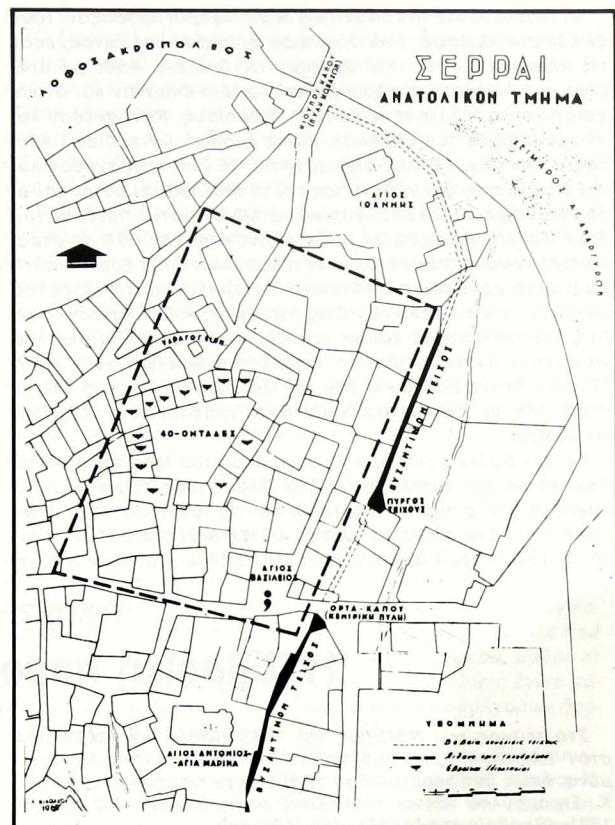
5. "O.P., g. 129.

6. N.Z. Νικολάου: Σκαπανεῖς τῆς Ιστοριογραφίας καὶ προβλήματα τῆς Ιστορίας τῶν Σερρῶν, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 34 καὶ πλ.

7. Πέτροβιτς Νατάλης: *Λαιογραφικά Σύμμεικτα τῶν Σερρῶν*,
στά «Σερραϊκά Χρονικά» τ. A. Αθήνα 1953 σ. 109.

⁸ Κατά σύνηπτωση κρούτια στόχου Ἰππόδρομο τῆς Θεσσαλονίκης

εἰσή σημιουργήθη ἡ μία ἀπὸ τις μεγάλες ἑβραικές συνοικίες (βλ. «Χρονικά» τοῦ Κ.Ι.Σ., τ. 70, Σεπτέμβριος 1984, σ. 7). Ἀκόμη, ἵσως δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός πώς οἱ Ὁθωμανοὶ ἔγκατεστησαν τούς Ἐβραίους στὴν Κομοτηνή, δῆπος καὶ στὰ Σέρρας, μέσα ἀπὸ τὰ τείχη τῶν βυζαντίνων τημηάτων τῶν πόλεων αὐτῶν, ποὺ στὴ δική μας περίπτωση ἦταν γνωστό — μέχρι τὴν καταστροφή τοῦ 1913 — μέτοντα «Βα-

(Εικ. 3) Τό ανατολικό τμήμα των Σερρών όπως άποτυπώθηκε μετά τήν καταστροφή τού 1913. 'Έκτος άπ' τήν περιοχή τοῦ 'Αγίου Ιωάννου και τόν 'Αγίου Αντώνιο πού σώθηκαν, σήμερα στή θέση αυτή άπλωνται ένα ήρεμο κομάντι τής Νέας Πόλης, πού δέν θυμίζει τίποτε άπ' το χάρτη αυτό. (Πηγή: Νίκου Ζ. Νικολαΐδης: Σκαπανείς της Ιστοριογραφίας κατ' προβλήματα της Ιστορίας των Σερρών, Θεσσαλονίκη 1964, πλv. iv).

χονται ἀπό τή Γερμανία.

Σέ μελέτημά μας γιά τόν 'Ιπποδρόμο τών Σερρών στά Βυζαντινά χρόνια⁶ διατυπώσαμε τήν ύπόθεση πώς τό συγκρότημα τών 'Σαράντα 'Οντάδων'⁷ δύναται να είναι το αρχαίο Εβραϊκό οικοδόμημα της πόλης των Σερρών.⁸

Στό σχέδιο πού συνδέεψε έκεινο τό μελέτημά μας και τό ξανδρυσισμένο κι εδώ, διακρίνεται ή πυκνή οίκηση τών 'Εβραιών στην περιοχή αύτή, όπου φαίνεται άπ' τίς ιδιοκτίσεις τους πού χαρακτηρίζονται ένδεικτικά μέτρην 'Επτάφωτη.

Παρ' όλο, δύμας, πού πέρασαν είκοσι δύο όδοκληρα χρόνια από τό δημοσίευμα ἐκεῖνο, καινούργιο στοιχεῖο πού νά ἐπιβεβαιώνει ή νά ἀντικρουέι αὐτή τήν υπόθεση δέν ήρθε στό φῶς. Οι οικοδομές πού κτίστηκαν καί οι ἀσφαλτοστρώσεις τῶν δρόμων πού έγιναν ἀπό τότε στήν περιοχή, χωρίς παρακολούθηση ἀπ' τήν Ἀρχαιολογική "Υπηρεσία, ὅπως ὑποδείξαμε τότε, βάζουν ἡρως ἔνα τέλος στίς σχετικές ἀναζητήσεις.

‘Ο Μπαρούχ Σιμπερή διατυπώνει την δημόσιη πώση ή ‘Εβραική Κοινότητα των Σερρών δημιουργήθηκε λίγο άργοτερα από ‘Ε-

9. Μπαρούχ Σιμπή: Μια θεοκρατική έμπορικη δημοκρατία, στά πλαίσια τής οθωμανικής αύτοκρατορίας: «Χρονικά» (Κ.Ι.Σ.), τ. 70, Σεπτέμβριος 1984, σ. 26.

‘Αφιέρωμα στούς ‘Εβραίους τῶν Σερρῶν

βραίους τῆς Θεσσαλονίκης», πού δημιούργησαν ἔνα τέτοιο δίκτυο Ἑβραϊκῶν Κοινοτήτων σ' ὀλόκληρη τὴν Ἀνατολική Μακεδονία, τῇ Δυτικῇ Θράκῃ, τὴν παλιὰ Σερβία καὶ μέχρι τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνας. “Ἐτσι δημιουργήθηκαν οἱ Κοινότητες Σερρῶν, Δράμας, Καβάλας, Κομοτηνῆς, Ξάνθης, Ζόφιας, Ρουστούκ, Βάρνας, Σεράγιεβο, Σκόπια, Νίς κλπ. Στὴν Κομοτηνή οι Τούρκοι ἐγκατέστησαν μάλιστα τοὺς Ἑβραίους ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Φρουρίου”¹⁰

... Τὸ ἑκτεταμένο ἀπό δίκτυο ἱεραπλιτικῶν κοινοτήτων δημιουργήθεν ἀπό τίς ἀνάγκες τῆς διεξαγωγῆς ἐμπορίου σὲ ἐπαρχίες μή ἐκμεταλλευόμενες ἐπαρκῶς ἀπὸ αὐτῆς τὴν ἀποψη, ἐπέτρεπε στὴ Θεσσαλονίκη νά συγκεντρώνει μέγα μέρος τῆς παραγωγῆς τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Δαλματίας καὶ νά ἔρχεται σὲ ἀμεσες ἐμπορικές σχέσεις μὲ τὰ μεγάλα ἐμπορικά κέντρα τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἡσαν ἡ Ἀλεξανδρεία, ἡ Ραγούσα, ἡ Ἀνκόνα καὶ, ίδιας, ἡ Βενετία.

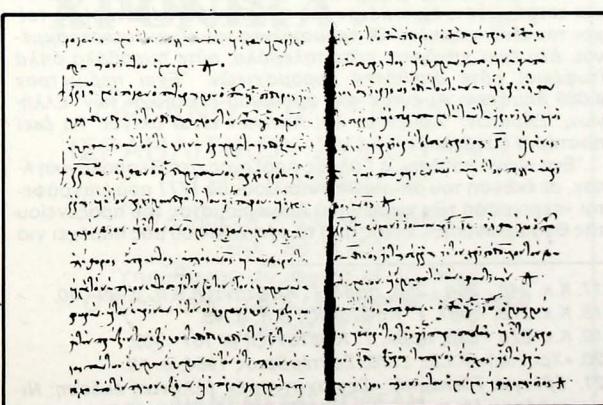
Γιά τὴν περίπτωση, δύως, τῶν Σερρῶν, ἔχουμε ζωηρές ἐπιφυλάξεις καὶ νομίζουμε πώς τὸ θέμα γιά τὴν ὥρα πρέπει νά μείνει ἀνοικτό. Γιά τὸν 16ο αἰώνα, οἱ εἰδήσεις πού ἔχουμε προέρχονται ἀπό ὁδωμανικές πηγές, πού δίνουν στοιχεῖα γιά τὴ σύνθετο τοῦ πληθυσμοῦ. “Οπως παρατηρεῖ ὁ Μ. Kiehl: “Ἐται, σύμφωνα μὲ ἀπογραφές πού ἔγιναν ἀνάμεσα στὰ 1520 καὶ 1530, ἡ πόλη εἶχε μάι μουσουλμανικὴ κοινότητα ἀπό 671 οἰκογένειες. ‘Η Χριστιανικὴ Κοινότητα ἀριθμούσε 357 οἰκογένειες καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ 65 οἰκογένειες”¹¹.

Μιά ἀλλή ἀπογραφή ἔτους ἐγείρας 776 (1568/69) μᾶς δίνει τούς παρακάτω ἀριθμούς: Μουσουλμανικές οἰκογένειες 833 καὶ 284 ἑργενῆδες, Χριστιανικές οἰκογένειες 311 καὶ 260 ἑργενῆδες καὶ Ἑβραϊκές οἰκογένειες 56¹².

Στὸ πρώτο μισὸ τοῦ 17ου αἰώνα, ὁ Σερραῖος Παπασυναδινός, στὶς χρονικές του σημειώσεις πού μᾶς ἀφῆσε καὶ βρίσκονται σὲ κώδικα τοῦ μοναστηρίου τοῦ Κουτλουμουσιοῦ στὸ “Ἄγιον Ορος”¹³ ἀνεξάντητη πηγή γιά τὴν τοπικὴ μᾶς ιστορία, μᾶς πληροφορεῖ τὰ παρακάτω γιά τοὺς Ἑβραίους τῶν Σερρῶν.

+ Τῷ αὐτῷ χρόνῳ (1620 - 21) ἀπέθανεν ὁ Χριστόδουλος ὁ βαφτισμένος ὡς π χρονών. Καὶ αὐτὸς ἡτον Ἑβραῖος καὶ εἰς τὴν νεότητα τοῦ ἡγάπησεν τὴν πίστιν καὶ ἔγινεν χριστιανός καὶ πολλὰ κακά ἐπέρασεν ἀπό τοὺς φθονερούς ἰουδαίους. ‘Ομοίως καὶ ὁ ἀνάδοχος του ὁ Κοσκίνας πολλὰ ἀσπρα ἔξοδίασεν δῶσον νά τὸν ἐγλυτώσῃ. Καὶ ἔτι ἔκαμεν χριστιανός: ἐχρόνους καὶ ἀπέθανεν ἐν εὔσεβεια καὶ ὅρθιοδέξι πίστη. Αἰωνία του ἡ μήμη. Καὶ ἡτον ἀνθρώπος θεωρητικός, ἐμφρός, ἀληθινός, φιλόδενος καὶ φιλοκλήσιος καὶ εὔσεβης Α¹⁴.

‘Η ἀναφορά αὐτῆς τοῦ Παπασυναδινοῦ ἔγινε ἀπό ἀγάπη στὸν δάσκαλο του τῆς ἀνυφαντικῆς¹⁵ στὸν ὅποιο μαθήτευε στὸν σὲ ἡλικίᾳ δέκα πέντε περίπου χρονῶν ἥρθε στὰ Σέρρας, ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἴδιος πιό μπροστά:

(Εἰκ. 4) Κουτλουμουσιανός κώδικας αρ. 153. (σ. 18φ) Ζρκ. ‘Ἐν μηνὶ Ιανουαρίῳ εἰ’, ἥλθα ἐγώ, ὁ Παπασυναδινός, εἰς τὰς Σέρρας ἐπὶ τὸν Χριστόδουλον τὸν βαπτισμένον καὶ ἔμαθα τὴν ἀνυφαντικήν.

+ Ζρκ (1615). ‘Ἐν μηνὶ Ιανουαρίῳ εἰ’, ἥλθα ἐγώ, ὁ Παπασυναδινός, εἰς τὰς Σέρρας ἐπὶ τὸν Χριστόδουλον τὸν βαπτισμένον καὶ ἔμαθα τὴν ἀνυφαντικήν.¹⁶

Στὴ συνέχεια μᾶς περιγράφει ἔνα συναρπαστικό ἐπισόδειο πού ἔγινε στὰ 1622, ὅπου φαίνεται ἀνάγλυφη ἡ ψυχολογία τῆς μάζας, καὶ στὸ ὄποιο συμμετέχουν καὶ οἱ Ἑβραῖοι.

+ Τῷ αὐτῷ χρόνῳ (1622) ὥρμησαν δῆλοι οἱ τούρκοι κατά τοῦ Μεχεμέτι Γιαζατζῆ καὶ ἔχαλσαν τὰ σπίτια του εἰς τὰς Σέρρας καὶ ἐδιαγούμεσαν δῆλο του τὰ ὑπάρχοντα ἀπό μικρὸν ἐως μέγα καὶ ἐτζάκισαν τὰ κεραμίδια δῆλα καὶ τούς στύλους ἐκοψαν καὶ τὰ σπίτια ἐκαταγκένισαν. Καὶ ἐτρέχαν Τούρκοι, χριστιανοί, Ἑβραῖοι, ὄγυφτοι, ἄνδρες τε καὶ γυναικες ὡς καὶ τὰ μικρά παιδία καὶ ἐδιαγούμιζαν. Καὶ ὅποιος ἦτον φρόνιμος καὶ δυνατός ἦπερνεν μεγάλα πράγματα καὶ τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα. Καὶ ὅποιος ἦτον ὀλίγος εἰς τὴν γνώσην ἐπερνεν παπία, ὀρνιθια, σταφυλαρμά, πικμέζι, ἀρμία, ψάθες, φουρκάλια, τζουκαλοπίνακα καὶ ἄλλα ὕστατα δῆλα δημοτικά καὶ χειρότερα, μόνον νά στέκεσαι νά γελᾶς. Καὶ ἔτι δέν ἀφῆκαν τίποτες διότι δέν ἦτον κανεὶς δῆλος νά μήν ἐπῆρεν τίποτες καὶ νά πάγη καὶ εἰς τὸ σπίτιν του ἀπό δύο καὶ τρεῖς καὶ πέντε τούρκοι. ‘Η αἵτια διατί ἡτον πείνα καὶ δῆλοι οἱ ἀγάδες καὶ οἱ προεστοί ἐδώσαν σιτάρι εἰς τοὺς ψωμάδες, ἀμή αὐτὸς οὐ μόνο δέν τοὺς ἐδωσεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ καράβια πάσαν ἡμέραν ἐστελνεν. Καὶ ἔτι ὡς καθώς ἦταν εἰς τοὺς

10. N. Μελίρρυτος: Πριγραφὴ ιστορικὴ καὶ γεωγραφικὴ ὑπ’ ἐκκλησιαστικὴ ἀποψη τῆς θεοσόστου Ἐπαρχίας Μαρωνείας ἐν Κωνσταντινούπολει 1871. Ἐπανέκδοση Μορφωτικοῦ Συλλόγου Κομοτηνῆς, Κομοτηνή 1980 σελ. 79 - 80.

11. M. Kiehl: “Observations on the history of the Northern Greece during the Turkish rule” Balkan Studies, v 12, 2, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 433.

12. M. Kiehl: Προσθήκες στὸ πάνω ἔργο πού δόθηκαν εὐγενικά στὸν γράφοντα μὲ ἐπιστολή.

13. Κουτλουμουσιανός. Κώδικας (Κ.κ.) ἀριθμ. 153 μέ α.α. 3226 στὸν ‘κατάλογο τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἅγιου Όρους Ἑλληνικῶν Κωδίκων’ ἐν Κανταβργίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1895, τ.Α, σ. 288. ‘Ἐκδόσεις τοῦ κώδικα πραγματοποιηθῆκαν ἀπ’ τὸν Πέτρο Πέννα στὰ ‘Σερραϊκά Χρονικά’, τεῦχος Α, ‘Ἀθήναι 1938 καὶ ἀπ’ τὸν Γιώργο Β. Καφταντζῆ στὰ ‘Σερραϊκά Χρονικά’, τόμος 9, ‘Ἀθήναι 1982, σ. 15 - 128.

14. Κ.κ. σ.23β, πρβλ. Γ. Καφταντζῆ ο.π. σ. 37 καὶ διορθώσεις τοῦ κειμένου N.Z. Νικολάου «Ἡ Σερραϊκή Χρονογραφία τοῦ Παπασυναδινοῦ» στὸν «Παρατηρητή», Σέρρα, ἀρ. Φύλλου 135, 23.12.1982.

15. ‘Η ἀνυφαντική θεωρεῖται ἡ παραδοσιακὴ τέχνη τῶν Ἑβραίων. ‘Οπως σημειώνει ὁ Μπαρούχ Σιμπῆ (ο.π. σ. 26) ‘Από τὴ δύση, οἱ Ἑβραῖοι ἐφέραν μαζὶ τους, ἐκτὸς ἀπ’ τὶς βιβλιοθήκες τους καὶ τὰ ἀργαλειά τους καὶ πολὺ γρήγορα δημιούργησαν δλόκληρο δίκτυο ὅρματων μορφωτικῶν καὶ εὐάγον ὡς καὶ μιά ἀξιόλογη ἐριοβιομηχανία’. Κατάφεραν, μάλιστα, μὲ φίρματιν τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Β’ στά 1568 νά ἀποκτήσουν τὸ προνόμιο νά πληρώνουν τὸν κεφαλικό φόρο σε εἰδος, καὶ συγκεκριμένα σε ὑφάσματα γιά τὶς στολές τοῦ στρατοῦ. Κάτι δῆμας δέν πήγε καλά μέ τούτη τὴ συμφωνία καὶ στά 1638 οι Τούρκοι ἐκτελοῦν τὸν ἀρχιραββίνο τῆς Θεσσαλονίκης Γιουδά Κόβο, γιατὶ θεωροῦν ἀνεπαρκῆ σε ποιότητα καὶ ποσότητα τὰ ὑφάσματα πού πρόσφερε ἡ κοινότητα ὡς φόρο. (Άλμπέρτος Νάρ: ‘Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης - Πορεία μέσα στὸ χρόνο, ‘Χρονικά’, τ. 70, σ. 12). ‘Ἐτη βλέπουμε, πώς καὶ στὰ Σέρρας οἱ Ἑβραῖοι ἐπιδίδονταν στὴν ἀνυφαντική καὶ ὁ πατέρας τοῦ Παπασυναδινοῦ (Ἑβραῖο) δάσκαλο γιά νά μάθει τὴν τέχνη.

16. Κ.κ. 18α, πρβλ. Γ. Καφταντζῆ ο.π. σ. 28.

Αφιέρωμα στούς Έβραίους τῶν Σερρῶν

καφενέδες όρμησαν δολοί οι Τούρκοι εἰς τὸν κατή καὶ νά τὸν ηρισκαν τότες τὸν Μεχεμέτ Γιαζατζῆ, τόν ἐτεπελέτιζαν.

Καὶ ὁ κατῆς δὲν τοὺς ἔδωσεν θέλημα διά τά σπίτια νά τά χαλάσουν ἔσοντας όπού δέν ήταν ὁ Μεχεμέτ Γιαζατζῆς εἰς τὸ παρόν. Καὶ αὐτοί δέν ἄκουσαν τὸν κριτὴ καὶ ἔτζι ὡς καθὼς ήταν πολὺ πλῆθος ἔκαμαν ἀλαγαγόν καὶ ὥρμησαν οἱ πάντες καὶ τά ἔχαλασαν. Καὶ μετά ταῦτα πάγει εἰς τὴν Πόλιν ὁ Μεχεμέτ Γιαζατζῆς καὶ ἔξοδίασεν πολλὰ ὡς νά κάμει τίποτες ἑνα δύο νομάτους όποῦ ἔδωσαν θέλημα καὶ δέν ἔκαμεν τίποτες καὶ ἐγύρισεν ἀπρακτος¹⁷.

Οι λιμοί, πού ἦταν συνηθισμένο φαινόμενο στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἀποδεκάτιζαν τούς πληθυσμούς, δίνουν τὴν εὐκαιρία στὸν Παπασυναδινό νά γράψῃ τά παρακάτω:

+ Τῷ αὐτῷ χρόνῳ (1623), τόμου πάγει ὁ σκλάβος, πάραυτα ἄρχισεν τὸ θανατικὸν εἰς τάς Σέρρας καὶ ἡτον μεγάλο. Ἀμή τὸν Ἰούνιον καὶ Ἰούλιον ἀπέθαναν περισσοί καὶ, τι Τούρκοι, τι Χριστιανοί, τι Ἐβραῖοι, τι ὄγυφτοι, ἀπέθαναν ὡς ὅκτω χιλιάδες ἀνθρώποι¹⁸.

Γιά τὸν μεγάλο λοιμό τοῦ 1641 - 1642, πού μόλις εἶχε περάσει — γιατί οι σημειώσεις τοῦ Παπασυναδινού φθάνουν μέχρι αὐτή τὴ χρονία — τά γεγονότα ἦταν ἀμεσα καὶ μέ πολὺ ζωηρὰ χρώματα μᾶς ἀφήνει τίς ἐντυπώσεις γιά τὴ φρίκη πού δημιούργησε τό κακό πού βρήκε τὸν κόσμο.

+ Τῷ αὐτῷ χρόνῳ (1641), ἀπό τὸν Σεπτέμβριον μήναν καὶ δλον τὸν χειμῶνα καὶ δλον τὸ καλοκαίρι, τόσον μεγάλον θανατικὸν ἐγίνην εἰς τούς ἀνθρώπους εἰς δλον τὸν κόσμον καὶ διέδραμεν Μεσίρι, Ἀνατολή, Προύσα, Πόλι, νησία, Ρούμελη, Θετταλία, Θεσσαλονίκη, Σερβίαν, Βουλγαρίαν, Φιλιππούπολιν, Μελενίκον, Σιδερόκαστρον, Δράμαν, Ζιχνοχώρια, Σέρρας καὶ δέν ἀφήκεν οὔτε κάστρον οὔτε χώρες ἀβλαβους οὔτε ὀσπίτι καὶ δέν τὸ έθυμηθην κανείς ἀπό τοὺς γέροντες εἰς τὸν καιρὸν τοὺς νά διαδράμη τόσον τόπον. Καὶ ἔκει ὅπου ἐσέβηνεν τὸ θάνατος δλους τούς ἀθέριζεν καὶ ἔαν ἐγλύτωνεν κανείς, ἀμή ὀσπίτι δέν ἐγλύτωνεν. Καὶ τόση κακή ἡτον ἡ πανούκλα, δτι ὅποιος τὴν ἔβγαζεν, πλέον γλυτωμόν δέν είχεν. Καὶ τόσο γλήγορα τούς ἀθέριζεν δτι δέν ἔκαμαν ἀστενεῖς ἀπό μία ἡ δύο ἡμέρες. Κάπου καὶ ἀραιά νά ἀστενήση μία ἐβδομάδα καὶ ἀπό τούς ἔκατον ἔνας νά ξεπονέσθ. A.

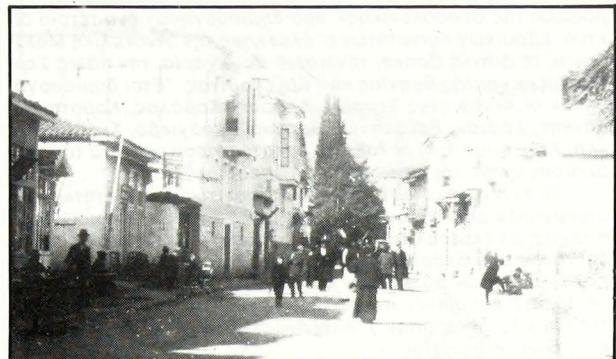
+ Καὶ ἀπέθαναν εἰς τάς Σέρρας τι Τούρκοι, τι χριστιανοί, τι Ἐβραῖοι, τι ὄγυφτοι, ὡς ιβ...

+ Ὁμοίως ἐδιέδραμε καὶ ἡ λοιμική καὶ ψώρα καὶ ματόπονος. Αὐτὸν τὸν χρόνον μεγάλη ὄργη ἡτον εἰς τούς ἀνθρώπους.

+ Καὶ τότες ἡτον, ὡς ἀδελφέ, νά ἰδῆς παντοῦ εἰς δλον τὸν κόσμον τὸ πῶς ἔκλαιαγαν οἱ ἀνθρώποι, ἀνδρες τε καὶ γυναικες, γέροντες καὶ παιδία, πατέρες καὶ μητέρες, ἀδελφοί καὶ ἀδελφές, μάνες καὶ τά μικρά παιδία, Τούρκοι καὶ χριστιανοί, Έβραίοι καὶ ὄγυφτοι, κοινάροι καὶ χωριάτες, Ἀρμενήδες καὶ Καραμανλήδες, Ἀράπηδες καὶ ὄτεακαλήδες, Φράγκοι καὶ θαλασσίτες, Σέρβοι τε καὶ Βουλγαροί, βλάχοι τε καὶ Ἀλβανῆτες. Καὶ νά ἔκοιταζα τό πῶς ἀγκαλιάζεν ἡ μάνα τό παιδί καὶ τό παιδί τη μάνα, ὁ ἀνδρας τὴν γυναικα του καὶ ἡ γυναικα τὸν ἀνδρα, ἀδελφός τὴν ἀδελφή καὶ ἀδελφός τὸν ἀδελφόν καὶ ὁ πατέρας τό πατάκιν του καὶ μάνα τό παιδίν της καὶ τό πῶς ἀπεθήνησκαν οἱ δύο ἀγκαλιασμένοι καὶ τό πῶς ἀγκαλιάζεν ἡ νεόνυμφη τὴν μάνα της καὶ ὁ νεόγαμπρος τὸν πατέρα καὶ πάπος τά ἔγγονια του καὶ τά δισέγγονα τὴν μανίτζα καὶ ὁ ἀγαπημένος τὸν φίλον του καὶ πάντες τούς δικούς τους καὶ τό πῶς ἀπεθήνησκαν οἱ δύο ἀγκαλιασμένοι. A.

+ Καὶ τότες, ὡς ἀδελφέ μου, νά ἔκοιταζες καὶ νά ἄκουες θρῆνος καὶ κλαδέμος καὶ δύρμος πολύς καὶ μεγάλος καὶ ἀπαρηγόρητος εἰς δλους τούς ἀνθρώπους τούς ταλαίπωρους. Τότες νά ἔκοιταζες δάκρυα νά τρέχουν ἀπό τά μάτια τῶν ἀνθρώπων ώσταν τό ποτάμι, νά κλαίουν τὴν συμφοράν τους τὴν μεγάλην δπού τούς ἥλθεν ἀνεθάρρετα καὶ ἀνέλπιστα. Καὶ τις διηγήσεται τόν κλαθμόν καὶ τόν δύρμόν καὶ τόν θρῆνον τὸν ἀπαρηγόρητον δπού είχαν οἱ οἴθλοι¹⁹.

Τὴν ἐποχή αὐτή (1655)²⁰ ἐκδηλώνεται ἡ κίνηση τοῦ ψευτομεσία Σαμπετάι Σεβῆ στή Θεσσαλονίκη, ἀλλά δέν ἔχουμε καμιά

Ἡ ὁδός Διοικητηρίου (ἀριστερά Μεραρχίας Σερρῶν) στήν ἀφετηρία της μέ τά σταθμευμένα πατόνια γύρω στά 1925.

πληροφορία γιά τήν ἀπήχηση πού τυχόν είχε ἀνάμεσα στούς Έβραιούς τῶν Σερρῶν.

Λίγες δεκαετίες ὕστερα ἀπ' τὸν Παπασυναδικό, ὁ Τούρκος περιηγητής Ἐβλιγιά Τσελεμπῆς, στό Ὁδοιπορικό του, πού είναι γνωστό μέ το τούρκικο ὄνομα «Σεγιαχατναμέ», βρίσκουμε πολλὰ ἐνδιαφέροντα πράγματα — ἀνάμεσα σέ πολλά παραμύθια — γιά τά Σέρρας.

Ο Ἐβλιγιά πέρασε ἀπό δῶ το 1669/1670 ἐρχόμενος ἀπ' τήν Πόλη, πηγαίνοντας γιά τή Θεσσαλονίκη.

Νά τί σημειώνει σχετικά περιγράφοντας τό Βαρόσι τῶν Σερρῶν²¹:

Περιγραφή τοῦ κατωκημένου (βάρος) του ἔξω τοῦ φρουρίου τῶν Σερρῶν.

Τό ἐδωτερικό τοῦ ἔρυμνου τούτου τείχους είναι κατωκημένον ὑπό ἀνθρώπων καὶ διακόσμητον. Είναι φρούριον ἡρεπιωμένον, πλήρες Εβραίων, ἀπίστων Ἐλλήνων, Αρμενίων, Λατίνων, Βουλγάρων καὶ διεφθαρμένων Σέρβων. Ἐν συνόλῳ ἀποτελοῦν δέκα συνοικίας χριστιανῶν μέ 2.000 κεραμοσκεπεῖς ἀπαισίας οἰκίας ἀπίστων. Ἐπειδή, δμως, είναι οἱ ἀπιστοι μεγαλέμποροι, ἔχουν τελείας τάς ἀπαισίας οἰκίας των. Τό φρούριον ἔχει τέσσαρας πύλας, ὧν ἡ μία, ὀνομαζομένη «μπαλίκ παζάρ - καπιτάν» (πύλη τῆς ἱχναγορᾶς), ἀνοίγει πρός τόν «κιμπλέ» (δηλαδή πρός τόν Μέκκαν, ἡτοι πρός Ν) ἡ ἀλλη ἀνοίγει πρός Α, ἡ δέ τρίτη βλέπει πρός Δ. καὶ τέλος ἡ ἀλλη ἀνοίγει πρός τόν «καλέ». Ὁλαι αύται οἱ πύλαι ἔχουν στερεά ξύλινα θυρόφυλλα. Ὑπάρχουν εἰς αύτάς γενίτσαροι τελωνοφύλακες, σκοποί καὶ «γιασακτσήδες» (φρουροί τῆς τάξεως). Τό φρούριον τούτο είναι τετράγωνον, ἐκτισμένον διά πλίνθων καὶ λίθων, οἱ δέ τοίχοι του είναι χαμηλοί. Οι προμαχῶνες του είναι κατεστραμμένοι. Δέν ἔχει χάνδακα, οὔτε πτηλέβόλα, οὔτε πυροβόλα δπλα (τυφέκια) οὔτε ἀποθήκην πυρομαχικῶν. Ἐχει περίμετρον 4.000 βμάτων. Αί ἐντος τοῦ φρουρίου ἐκκλησίαι τῶν Ἐλλήνων, Εβραίων, Αρμενίων καὶ Λατίνων είναι όλιγαι. Τά ἔκει πρατήρια εύημερούν.

“Ενα αιώνα κατόπιν, ὁ Γάλλος πρόδεινος στή Θεσσαλονίκη Αράσυ, σε ἐκθεσή του ἀπ' τίς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1777 πού ἐπιγράφεται «περιγραφή τῶν χωρῶν τοῦ Διαμερίσματος τοῦ προδεινείου τῆς Θεσσαλονίκης», ἐκτός ἀπό τά στοιχεῖα πού μᾶς παρέχει γιά

17. Κ.κ. 24β - 25α - 25β, πρβλ. Γ. Καφταντζῆ ὥ.π. σ. 39 - 40.

18. Κ.κ. 27β, πρβλ. Γ. Καφταντζῆ ὥ.π. σ. 43.

19. Κ.κ. 82α - 83β, πρβλ. Γ. Καφταντζῆ σ. 101 - 102.

20. «Χρονικά» Κ.Ι.Σ., τ. 70, Σεπτέμβριος 1984, σ. 13.

21. Ἐβλιγιά Τσελεμπῆ: «Σεγιαχατναμέ», ἐλληνική ἐκδοση: Νικηφόρου Μοσχόπουλου: 'Η Έλλας κατά τόν Ἐβλιγιά Τσελεμπῆ, Ἐπετηρίς Έταιρείας Βιζαντινῶν Σπουδῶν, τ. ΙΕ, 'Αθήναι 1939, σ. 159 - 160.

Αφιέρωμα στούς Έθναίους τῶν Σερρῶν

τό έμπόριο τῶν Σερρῶν, δίνει καὶ μιά μαρτυρία γιά τή σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ γράφοντας τά παρακάτω²²:

«Στά Σέρρας οἱ Τούρκοι εἶναι πολυπληθέστεροι. Δέν ύπάρχουν παρά ἐλάχιστοι Έθναίοι ἀποκαταστημένοι, οἱ δέ "Ἐλληνες" ζοῦν χωριστά σὲ μιά μικρή συνοικία πού λέγεται Βαρόσι...».

'Εδώ, ἐκτός ἀπ' τή μαρτυρία τοῦ Leake πού προτάξαμε, μπορούμε νά συμπεριλάβουμε καὶ τή μαρτυρία τοῦ Γάλλου προδένου στή Θεσσαλονίκη Μ.Ε. Κουζινέρεν, πού ἀν καὶ ἡ δικοσή του «Ταξίδι στή Μακεδονία κυκλοφόρησε στά 1831, δηλαδή μετά τήν ἐπανάσταση, ὅμως οι σημειώσεις του γράφηκαν πρίν τό 1819, ὅταν ἐφυγε ὥριστικά γιά τή Γαλλία καὶ μέ τήν ὅποια τελειώνουν οι σχετικές εἰδήσεις πού ἔχουμε.

Γράφει, λοιπόν, πώς «ἡ παλιά πόλη (Σέρρας) φέρνει τό δόνομα Βαρόσι, πού στήν ίλλυρική διάλεκτο σημαίνει προάστειο. Οι Τούρκοι χρησιμοποιοῦν αὐτή τήν δόνομασία τοῦ Βαρόσι σέ διάφορες περιοχές τῆς Εύρωπης, γιά νά υποδηλώσουν μιά συνοικία πού κατοικεῖται ἀπό χριστιανούς· στά Σέρρας βρίσκονται "Ἐλληνες, Βούλγαροι καὶ μερικές οικογένειες" Ιουδαίων πού κατέχουν αὐτή τή συνοικία...»²³.

Καί αὐτά μέχρι τά χρόνια τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Τά παραπέρα, μέχρι τό δύνυνηρ πέλος τῆς Ισραηλιτικής Κοινότητας τῶν Σερρῶν, μαζί μέ τίς ἀλλες τῶν βουλγαροκρατούμενων ἐδαφῶν τῆς Ἀνατολικής Μακεδονίας καὶ Θράκης στά 1943, τοῦ πνιγμοῦ τους δηλαδή στόν Δούναβη σύμφωνα μέ τήν ἐπίσημη ἐκδοχή²⁴, πού δέν είναι ἀπόλυτη γιά τούς δικούς μας, ἵσως μᾶς ἀπασχολήσουν σέ ἀλλο μας σημείωμα.

Κλείνουμε μέ μιά πρόταση στόν Δῆμο μας. Σέ ἑνα ἀπ' τούς δρόμους πού ἀνοίξαν τελευταία στήν περιοχή καὶ είναι ἀκόμη ἀνώνυμοι νά δοθεῖ τό δόνομα ΟΔΟΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ γιά νά θυμοῦνται οι νέες γενιές τά άθω θύματα τοῦ Ναζισμοῦ.

Κλείνουμε αὐτό τό ἀφιέρωμα μέ εἰδήσεις γιά τή θεατρική κίνηση τῶν έθναίων σχολείων τῶν Σερρῶν, ὅπου ὁ μαθητόκοσμος τῆς ἐποχῆς — ὁ παντοτεινός «εἴμαστε ὁ κόσμος, είμαστε τά παιδιά» — ἐπαιζέ τότε ἀνέμελα κάνοντας τούς μεγάλους νά γελοῦν ἢ νά κλαίνε, χωρίς νά φαντάζεται τόν δλεθρο πού πλησίαζε...

22. M. Lascaris. *Salonique à la fin du XIXe Siècle*, σ. 17 - 40. Πρβλ. Π. Πέννας: *Ιστορία τῶν Σερρῶν*, ἑκδ. β', Αθήναι 1966, σ. 359.

23. M.E.M. Cousinery. *Voyage dans la Macédoine*, Paris 1831, σ. 159.

24. *Χρονικά* Κ.Ι.Σ. τ. 63, Νοέμβριος 1983, σ. 27.

ELENA ROMERO

‘Από τή θεατρική δραστηριότητα τῶν έθναίων σχολείων τῶν Σερρῶν

(‘Αποσπάσματα ἀπ' τό έργο: *Repertorio de Noticias Sobre el Mundo Teatral de los Señorios Orientales* — Madrid 1983).

Μετάφραση ἀπ' τά Ισπανικά: Αλμπέρτου Νάρ.

Δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας En Salónico, τή 13 Μαρτίου 1906.

240. Παρουσίαση τοῦ έργου «Los Cativados» (οἱ αἰχμάλωτοι). Σέρρας 1906.

Γράμμα ἀπό τά Σέρρας:

Κύριε Διευθυντή,

Χθές (11 Μάρτη), πρώτη μέρα τῆς γιορτῆς Πουρίμ, ἡ "Ἐνωση Φίλων τῆς Προδόσου", πού ἀποτελεῖται ἀπό παλιούς μαθητές σέ ισπανοεβραϊκή γλώσσα, γιά ἐνίσχυση τοῦ έργου τῆς «Ἀλμπασά» (Σημ., «Ἐνδυση», Δηλαδή, τοῦ φιλανθρωπικοῦ έργου παροχής ἐνδυμάτων πρός ἄπορα παιδιά). Ή παράσταση ἦταν ἑνα δράμα πάρα πολύ συνταρακτικό, μέ τίτλο «Los cativados» (οἱ αἰχμάλωτοι), πού έκανε νά τρέξουν πολλά δάκρυα στό κοινό. Οι νέοι ήθοποιοί ἔπαιξαν ἀξιαί τούς ρόλους τους καὶ ἀξίζουν τά συγχαρητήρια μας γιά τή γενναία τους συνεισφορά.

Σέρρας 15 'Αδάρ 5866 (12 Μαρτίου 1906).

278. Παράσταση πού όργανώθηκε ἀπ' τό σύλλογο «Lomde Tora» («μελετητές τῆς Τορά») στά Σέρρας τό 1907.

Ο σύλλογος «Lomde Tora» πού ἀποτελεῖται ἀπό τριάντα μαθητές τοῦ σχολείου μας καὶ σκοπός του είναι νά βοηθᾷ τούς φτωχούς μαθητές καὶ νά τούς προμηθεύει τά ἀπαραίτητα βιβλία γιά τίς σπουδές τους τῆς ἀγίας γλώσσας μας, γιόρτασε τήν πρώτη του ἐπέτειο τό Σάββατο 23 Φλεβάρη στή συναγαγή τῆς πόλης μας. Ο ναός ἦταν πολύ μικρός γιά νά χωρέσει τό πολυπληθές κοινό. Ή γιορτή ἦταν πολύ ώραια καὶ είχε τρομερή ἐπιτυχία. Έθναϊκά τραγούδια καὶ στά ισπανικά, κωμωδίες, δύμιλες καὶ ὅλα ἔγιναν μέ υποδειγματική τάξη. Σέρρας 10 'Αδάρ 5867 (24 Φλεβάρη 1907) (σ. 156).

501. Γράμμα ἀπό τά Σέρρας, 12 Νισσάν 5874 (8 'Απρίλη 1914). Τό Σάββατο 8 Νισσάν (4 'Απρίλη), ἔγινε στό κτίριο τοῦ σχολείου τῆς Alliance τῆς πόλης μας μιά μικρή γιορτή μέ τήν εύκαιρια τῆς διανομῆς ιματισμοῦ στούς ἀπόρους μαθητές. "Υστερα ἀπό όρισμενος δύμιλες, ἡ γιορτή συνεχίσθηκε μέ τόν υμνο τῆς Alliance καὶ μέ μιά μικρή θεατρική παράσταση στά γαλλικά, πού τήν ἔπαιξαν μαθητρίες πού είχαν μεγάλη ἐπιτυχία. (σ. 267)

Γράμμα ἀπό τά Σέρρας 1915

Τό περασμένο Σάββατο, 20 Μάρτη, ἔγινε ἡ γιορτή γιά τή διανομή ιματισμοῦ σέ ἀπόρους μαθητές τῆς Alliance. Ή διανομή ἔγινε τό Σάββατο τό ἀπόγευμα στό κτίριο τοῦ σχολείου τῆς Alliance. Ή αύλαία σηκώθηκε γιά τήν παράσταση «Ο γάμος τοῦ Παπιγιόν», πού παίχθηκε μέ μουσική ἀπ' τούς καλύτερους μαθητές τοῦ σχολείου. Οι μαθητές αὐτοί θαυμάστηκαν γιά τήν τέλεια προφορά τους. Ή γιορτή τελείωσε μέ μιά χορωδία μέ τρεις φωνές, μέ μιά μικρή κωμωδία «Τά τέσσερα δαμάσκηνα», πού τήν ἔπαιξαν οι Ζάκ Γενή, Σολομών Αντζέλ μέ μεγάλη ἐπιδειξιότητα. Ή κωμωδία δέν ἀφησε κανέναν χωρίς νά γελάσει. (σ. 282).

556. Σχολική γιορτή. Σέρρας 1916.

Στή σχολή τῆς Alliance τήν περασμένη Παρασκευή στίς 4 τό ἀπόγευμα, ἔγιναν οι γυμναστικές ἐπιδείξεις τῶν μαθητῶν τῶν δύο μεγαλυτέρων τάξεων. Τήν ἐπόμενη μέρα, Σάββατο 15 'Απρίλη, ἔγινε μιά μικρή γιορτή μέ τήν εύκαιρια τῆς διανομῆς ιματισμοῦ στά δρφανά καὶ τούς ἀπόρους μαθητές τοῦ σχολείου. Οι

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΟΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:

Ο Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ιωσήφ Λόβιγγερ

Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Αφιέρωμα στούς Έβραίους τῶν Σερρῶν

μεγάλοι μαθητές ἔπαιξαν ἔνα θεατρικό έργο σε ἑβραϊκή γλώσσα, μὲν τὸν τίτλο «Ηανά», πού ἔκανε πολὺ κόσμο νά δακρύσει. Επίσης, ἔπαιξαν μονόλογους καὶ ὄρισμένες σκηνές ἀπό τὸ Μολιέρο, πού προκάλεσαν τὸ γέλιο τοῦ κοινοῦ. Οἱ μαθητριες Μαργαρίτα Φαρατζῆ, Σαρίνα Κοέν καὶ οἱ μαθητές Ζάκ Γενῆ καὶ Σολομών Ἀζή, ἤταν οἱ πιο ἀξιοσημειώτες παρουσίες.

Τοῦ ἀνταποκριτῆ μας, Σέρρας 18 Ἀπριλίου 1916 (σ. 290).

849. Ἡ πνευματική κίνηση στὰ Σέρρας.

Φιλολογικὴ βραδία μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἑβραϊκῆς γιορτῆς τοῦ Χανουκά (Σέρρας 1932).

Τὴν περασμένη Κυριακή στὶς 26 Κισλέβ, (25 Δεκέμβρη 1932), ἡ πόλη τῶν Σερρῶν γιόρτασε μὲ ἑξαρετικό τρόπο τὴν γιορτὴ τῶν Μακκαβαίων στὴ μεγάλῃ αἰθουσα παραστάσεων τοῦ σχολείου. Τὰ ἔργα πού παίχθηκαν στὰ ἑβραϊκά εἶχαν προηγούμενα μεταφρασθῆ στὴν ἰσπανοεβραϊκὴ γλώσσα ἀρκετά σωστά ἀπό τὸν κύριο Ἀαρὼν Μπαρούχ, καθηγητὴ τῶν ἑβραϊκῶν, ὡστε νά μπορέσουν νά γίνουν κατανοητά ἀπ' τὸ κοινό. Τὸ σημαντικότερο μέρος τοῦ προγράμματος ἤταν ἔνα θεατρικό έργο στὰ ἑβραϊκά, μὲ τίτλο «Ηζαγιόν λα Χανουκά», πού παίχθηκε μὲ μεγάλη ἐπιδειξιότητα ἀπό δώδεκα περίπου νέους καὶ νέες διαφόρων

τάξεων. Ἡ νεαρή Λούση, κόρη τοῦ Δαβίδ Καμπελῆ, ἐνσάρκωσε τὸ ρόλο τῆς γιαγιᾶς μ' ἔναν τρόπο ζωντανό καὶ φυσικό καὶ οἱ νεαρές Ἐστέρ, κόρη τοῦ Ἀβραάμ Ἀβαγιοῦ, Ἐλβίρα, κόρη τοῦ Δαβίδ Ρούσου, Ἐστέρ, κόρη τοῦ Ούζιου, Ἐστέρ Καλντερόν, Ρετζίνα Ἀρδίττη, Σάρα, κόρη τοῦ Χαΐμ Κοέν, Βεατρίκη, κόρη τοῦ Ἀαρὼν Μπαρούχ, καὶ οἱ νέοι Ἰσαάκ, γιός τοῦ Ραχαμή Γενῆ, Μαΐρ, γιός τοῦ Μωάς Λαζάρο, Βιτάλ, γιός τοῦ Ἰωσήφ Μπουρλά καὶ ὁ Ἀλβέρτος Σιμαντώβ διακριθήκαν γιά τὸ ὠραιό τους παίξιμο (σ. 417).

Ἴσως ἡ ἐπιτάφεια πλάκα τοῦ Ναούμ Γιτσάκ Τσιμίνο, πού βρεθήκε σὲ παρακείμενη χαράδρα, στήν περιοχῇ ὅπου ἀλλοτε τὸ ἑβραϊκό νεκροταφεῖο, ὅπου εἶναι χαραγμένα τὰ παρακάτω:

«Πρός ἑσδας περαστικούς
ύψωσατε φωνή θρήνου
μέ ψυχή θλιμένη
γιά τό χαμό τοῦ καλοῦ ἀνθρώπου»

νά εἶναι ἔνα αἰώνιο μνημόσυνο γιά δλόκληρη τὴν ἑβραϊκή κοινότητα τῆς πόλης.

Tó K.I.S. ζητᾶ τήν ἔκδοση τοῦ Ναζί ἐγκληματία πολέμου Ἄλοις Μπρύννερ

Τὸ Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο Ἐλλάδος, τὸ ὅποιο κατά τὸ νόμο ἐκπροσωπεῖ τὸν Ἑλληνικὸν Ἐβραϊσμό, γνωστοποιεῖ σχετικά μὲ τὸν ἐγκληματία πολέμου Ἀλοίς Μπρύννερ τὰ παρακάτω:

O'Αλοίς Μπρύννερ, μαζί μὲ τὸν εἰδεχθῆ ἐγκληματία "Αιχμαν, ἤταν ἀπό τοὺς κυριότερους παράγοντες τῆς ἔξοντάσεως τῶν 50 καὶ πλέον χιλιάδων Ἐλλήνων Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης.

Μέχρι τώρα ὁ Ἑλληνικός Ἐβραϊσμός δέν εἶχε ζητήσει τὴν ἐπί τοῦ θέματος παρέμβαση τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἐπειδή οἱ συριακές ἀρχές δήλωναν ὅτι ὁ Μπρύννερ δέν βρίσκεται στὴ Συρία. "Ηδή, δημάρ, ὁ ἔδιος ὁ Μπρύννερ, σὲ συνέντευξη πού ἔδωσε σὲ γερμανικό περιοδικό, δήλωσε ὅτι ζεῖ στὴ Συρία καὶ ὅτι δέχεται εὐχαρίστως νά δικαστεῖ σὲ όποιαδήποτε χώρα ἐκτός τοῦ Ἰσραήλ.

Μετά ἀπ' αὐτή τὴν σαφή δήλωση τοῦ Μπρύννερ, ζητάμε ἀπό τὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση, κυβέρνηση τῆς πατρίδος μας, νά ζητήσει ἀπό τὴ Συρία τὴν ἔκδοση τοῦ Μπρύννερ στὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν παραπομπή του στὴν Ἑλληνικὴ Δικαιοσύνη, γιά νά δώσει λόγο γιά τὰ ἐγκλήματά του σὲ βάρος δεκάδων χιλιάδων χαμένων ἀδελφῶν μας τῆς Θεσσαλονίκης. Μεταξύ αὐτῶν τῶν

ἀθώων θυμάτων ὑπῆρξαν καὶ δεκάδες τραυματίες τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου, τούς ὅποιους ὁ Μπρύννερ φόρτωσε μὲ τὰ δεκανίκια σὲ βαγόνια, ὅπως τὰ ζῶα, μὲ προορισμό τὴν «τελική λύση» τοῦ "Αουσβιτς".

Ο Ἐβραϊσμός τῆς Ἐλλάδος πιστεύει ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση θά δώσει ἀμεση συνέχεια στὸ ἐπίσημο αὐτό αἴτημα καὶ θά καταβάλει κάθε προσπάθεια, δηπως τὸ ἀνθρωπόμορφο αὐτό τέρας, πού ὀνομάζεται "Άλοίς Μπρύννερ, λογοδοτήσει ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης.

"Ο Πρόεδρος
Ιωσήφ Λόβιγγερ

"Ο Γεν. Γραμματεύς
Ραφαήλ Μ. Σαμπεθά

* Απαντώντας σχετικά ὁ κυβερνητικός ἐκπρόσωπος, ἔκανε τὴν ἀκόλουθη δήλωση:

"Τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἔχετάζει προσεκτικά τὴν περίπτωση καὶ εἶναι στὶς προθέσεις τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσης, σὲ συνεργασία μὲ τίς ἄλλες ἐνδιαφερόμενες εὐρωπαϊκές κυβερνήσεις, νά μή διαφύγει τῆς Δικαιοσύνης ἄπομο πού πρέπει νά λογοδοτήσει γιά τίς κατηγορίες πού τὸν βαρύνουν γιά εἰδεχθῆ ἐγκλήματα κατά τὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου".

‘Ο Ραούλ Βάλεμπεργκ ήρως και θύμα της άφοσίωσης του στό καθήκον

‘Η ἀληθινή ἱστορία τοῦ Βάλενμπεργκ

Πάνω ἀπό 100.000 Ἐβραῖοι τῆς ναζιστοκρατούμενης Οὐγγαρίας ὅφελουν τῇ ζωῇ τους σ' αὐτόν. Χωρίς τις μεσολαβητικές προσπάθειες, ἀλλά καὶ τίς πρωτοβουλίες τοῦ Σουηδοῦ ἀριστοκράτη, οἱ παραπάνω Ἐβραῖοι θά εἶχαν συλληφθεῖ ἀπό τὰ «Ἐξ Ἐξ» τὸ 1944 καὶ θά εἶχαν σταλεῖ σὲ στρατόπεδα ἑξόντωσης.

Τόν Ἱανουάριο τοῦ 1945 ὁ Βάλενμπεργκ συνελήφθη ἀπό τούς Σοβιετικούς, τά στρατεύματα τῶν ὥποιων εἶχαν καταλάβει, στό μεταξύ, τὴν Οὐγγαρία.

Ἡταν τότε μόλις 31 χρονῶν.

Κατά τούς Σοβιετικούς, ὁ Βάλενμπεργκ πέθανε τόν Ἱούλιο τοῦ 1947 στίς φυλακές Λιουμπλιάνκα τῆς Μόσχας.

Σύμφωνα μέ μαρτυρίες, ὅμως, ὁ Σουηδός ἀνθρωπιστής εἶναι ἀκόμα ζωντανός. Τόν εἶχουν δεῖ ἀπομα πού ἔχουν «ζήσει» σε φυλακές καὶ στρατόπεδα συγκέντρωσης τῆς Σοβιετικῆς «Ἐνωσης».

Ραούλ Βάλενμπεργκ στάλθηκε στή Βουδαπέστη τόν Ἱούλιο τοῦ 1944 ὡς ἐπικεφαλῆς ἀποστολῆς τοῦ Συμβουλίου γιά τούς Πρόσφυγες Πολέμου τῶν ΗΠΑ. Τόν είχε παραχωρήσει (μετά ἀπό σχετική αἴτηση τῆς ἀμερικανικῆς κυβέρνησης) τό ύπουργειο Ἑξωτερικῶν τῆς Σουηδίας.

‘Ο νεαρός Σουηδός διπλωμάτης ἐπέδειξε ἀμέσως ἐντυπωσιακό ζῆλο. Ἀγοράστηκαν συνολικά 38 σπίτια, στά ὅποια ἀναρτήθηκε ἡ σουηδική σημαία. Στά σπίτια αὐτά, πού βρίσκονταν στό κέντρο καὶ τά περίχωρά τῆς οὐγγρικῆς πρωτεύουσας, βρῆκαν ἄσυλο κάπου 8.000 Ἐβραιόπουλα.

‘Ο Βάλενμπεργκ φρόντισε ἐπίσης νά δοθεῖ ἡ σουηδική ὑπηκοότητα σέ ἄλλους 20.000 Ἐβραίους, ὡστε νά γλιτώσουν τή σύλληψη. Νά σημειωθεῖ ὅτι ὡς τήν ἀνοιξη τοῦ 1944 (ἀντίθετα ἀπό ὅτι συνέβαινε σέ χώρες πού βρίσκονταν ὑπό ναζιστική κατοχή) στήν Οὐγγαρία δέν εἶχε

ἐκδιωχθεῖ οὔτε ἔνας Ἐβραῖος.

‘Υπενθυμίζεται ὅτι ἀπό τό 1920 τή χώρα αὐτή κυβερνούσε μιά χούντα ὑπό τόν ναύαρχο Νικόλα Χόρτι, ἡ ὁποία τό 1940 ἐνέταξε τήν Οὐγγαρία στό στρατόπεδο τῶν δυνάμεων τοῦ «Ἀξονα».

‘Η ἀποστολή τοῦ ἀριστοκράτη Σουηδοῦ διπλωμάτη στή Βουδαπέστη ἀποφασίστηκε ὅταν ἔγινε γνωστό-στήν Οὐγγαρίκον ὅτι ἐπέκειντο διωγμοί τῶν Ἐβραίων τῆς Οὐγγαρίας καὶ ὅτι μονάδες τῶν «Ἐξ Ἐξ» εἶχαν ἔρθει στή χώρα αὐτή ἀπό τή Γερμανία εἰδικά γιά τό σκοπό αὐτό.

Στίς προσπάθειες γιά τή διάσωση ὅσο τό δυνατόν περισσότερων Ἐβραίων, καθοριστικῆς σημασίας ἦταν ἡ βοήθεια τῆς βαρόνης Ἐλισάβετ Κεμένι, μέ τήν ὅποια ὁ (30χρονος τότε) Βάλενμπεργκ συνδέθηκε ἐρωτικά.

‘Η βαρόνη ἦταν ἡ σύζυγος τοῦ Ουγγρου ύπουργοῦ Ἑξωτερικῶν, τοῦ βαρόνου Γκάμπορ Κεμένι καὶ εἶχε τή δυνατότητα νά ἔξασφαλίζει εἰδικές ἀδειες, οι κάτοχοι τῶν ὅποιων ἀκόμα καὶ ἀν ἦταν Ἐβραῖοι, δέν ἐπέκειντο σέ διωγμούς.

Νά σημειωθεῖ ὅτι μετά τόν πόλεμο ὁ βαρόνος Κεμένι δικάστηκε ὡς ἐγκληματίας πολέμου, καταδικάστηκε καὶ ἀπαγχονίστηκε, ἡ δέ σύζυγός του (πού ἦταν Ἐβραία) ἐγκαταστάθηκε στό Μόναχο, ὅπου καὶ ζεῖ μέχρι σήμερα.

Συνελήφθη ἀπό τούς Ρώσους

Ο Βάλενμπεργκ συνελήφθη μετά τήν κατάληψη τῆς Βουδαπέστης ἀπό τά σοβιετικά στρατεύματα.

Στίς 15 Ἱανουαρίου 1945 μία περίπολος τοῦ Ἑρυθροῦ Στρατοῦ εἰσέβαλε στήν πολυκατοικία τῆς ὁδοῦ Μπενκζούρ 16, ὅπου ὁ Σουηδός διπλωμάτης εἶχε τό γραφεῖο του.

Στό ἵδιο κτίριο (τό ὅποιο — σημειωτέον — βρισκόταν ὑπό τήν προστασία τοῦ Διεθνοῦς Ἑρυθροῦ Σταυροῦ) εἶχαν ἔξασφαλίσει ἄσυλο 25 ἐκλεκτά μέλη τῆς ἐβραϊκῆς κοινότητας τῆς οὐγγρικῆς πρωτεύουσας. «Ἐνας ἀπ’ αὐτούς, ὀνόματι Στέφεν Ράντι (ό ὅποιος ζεῖ σήμερα στή Νέα Υόρκη) θυμάται:

«Οι Ρώσοι ἤρθαν ἀφοῦ πρώτα ἐρεύνησαν τό ύπόγειο. Ζήτησαν νά δοῦν ταυτότητες. Ο στρατιώτης πού κοίτα-

‘Η ἀληθινή ἱστορία τοῦ Βάλεμπεργκ

ξε τά χαρτιά τοῦ Βάλεμπεργκ εἰδοποίησε ἀμέσως ἔναν ἀξιωματικό. Ὁ τελευταῖος ζήτησε ἀπό τό Σουηδό διπλωμάτη νά τόν ἀκολουθήσει ὡς τό ἀρχηγεῖο. Ὁ Ραούλ ὑπάκουος. “Ολοὶ νομίζαμε ὅτι σέ μιά δυό ωρες τό πολύ, θά ἤταν πίσω...”.

Ο Τσάρος Βίλελμ (ἴνας δικηγόρος πού ζει σήμερα στίς Βρυξέλλες), ἤταν ὁ τελευταῖος μέ τόν όποιο μίλησε ὡς Σουηδός διπλωμάτης πρίν ὀδηγηθεῖ ἀπό τούς Σοβιετικούς στό Ντεμπρέτσεν, ὅπου εἶχε τήν ἔδρα της μιά προσωρινή οὐγγρική κυβέρνηση.

Ο Βάλεμπεργκ τοῦ εἶπε ὅτι θά πήγαινε νά μιλήσει στόν στρατάρχη Μαλινόφσκι σχετικά μέ τίς δυνατότητες γιά τήν ἰδρυση στή Βουδαπέστη ἐνός ἰδρύματος γιά τήν περίθαλψη Ἐβραίων προσφύγων. Πρίν ἀνάχωρήσει ὁ Βάλεμπεργκ ἔδωσε ὀδηγίες στούς (ἐπίσης Σουηδούς) βοηθούς του γιά τή διευθέτηση δρισμένων ἐκκρεμῶν ὑποθέσεων. Τή γαλάζια λιμουζίνα πού τόν μετέφερε θά ὀδηγούσε ἔνας Ἐβραίος, ὄντας Βίλμος Λανγκφέλντερ, πού εἶχε γλιτώσει τή σύλληψη ἀπό τά ναζιστικά στρατεύματα χάρη στήν ἔγκαιρη μεσολάβηση τοῦ Σουηδού διπλωμάτη.

“Οταν ἡ λιμουζίνα ξεκίνησε, τήν ἀκολούθησαν δύο μοτσουκλετιστές, οι οποῖοι — κατά τόν Βίλελμ — φορούσαν τά εἰδικά κόκκινα περιβραχιόνια τών ἀνδρών τῆς «Νί Κά Βέ Ντέ», δηλαδή τών ύπηρεσιών ἀσφαλείας τῆς Σοβιετικής «Ενωσης».

Στό Ντεμπρέτσεν ὁ Βάλεμπεργκ δέν ἔφθασε ποτέ. Στίς 16 Ιανουαρίου 1945 ὁ Σουηδός πρεσβευτής στή Μόσχα πληροφορήθηκε ἀπό τέλεχος τοῦ σοβιετικού υπουργείου Εξωτερικών ὅτι «γιά τήν προστασία τοῦ κ. Ραούλ Βάλεμπεργκ είχαν ληφθεῖ εἰδικά μέτρα ἀπό τίς σοβιετικές στρατιωτικές ἀρχές».

Γιά ἔνα διάστημα δέν ύπήρχε καμιά πληροφορία σχετικά μέ τόν Βάλεμπεργκ (ἡ τόν ὀδηγό του). Τό Φεβρουάριο τοῦ 1945 ἡ πρεσβευτής τῆς Σοβιετικής «Ενωσης στή Στοκχόλμη, ἡ Ἀλεξάνδρα Κολοντάι, εἶπε στή σύζυγό του Κριστόφ Γκίντερ, τοῦ Σουηδού ύπουργού Εξωτερικών, ὅτι ὁ «νεαρός Ραούλ» είναι καλά καί ὅτι βρίσκεται σε ἀσφαλές μέρος. Λίγες μέρες ἀργότερα η Κολοντάι διαβεβαίασε τή μητέρα τοῦ Σουηδού διπλωμάτη, πού τήν ἐπισκέφθηκε στήν πρεσβεία ὅτι ή συνάντησή της μέ τό γιό της ἤταν ζήτημα «τό πολύ μᾶς ἐβδομάδας».

Εἶχε ἐκτελεστεῖ

Αρχές Μαρτίου ό ἐλεγχόμενος ἀπό τούς Σοβιετικούς ραδιοφωνικούς σταθμός τοῦ Κοσούτ μετέδωσε δέ τόν Βάλεμπεργκ «εἶχε ἐκτελεσθεῖ ἀπό τήν Γκεστάπο». Τόν Ἀπρίλιο ἡ ἀμερικανική κυβέρνηση προσφέρθηκε ἐπίσημα νά βοηθήσει στής ἔρευνες γιά τόν Σουηδό ἀνθρωπιστή. «Ομως ἡ σουηδική κυβέρνηση ἀρνήθηκε τήν προσφορά μέ τήν αἰτιολογία ὅτι τήν ύπόθεση είχαν ἀναλάβει (καί «έκαναν ὅτι ἤταν δυνατόν») οι σοβιετικές ἀρχές.

Στίς 3 Νοεμβρίου 1945 ό πρεσβευτής τῆς Σουηδίας στή Μόσχα Στάφαν Σόντερμπλομ ζήτησε πληροφορίες ἀπό τή σοβιετική κυβέρνηση σχετικά μέ τήν πορεία τών ἔρευνῶν γιά τόν Βάλεμπεργκ. Τοῦ εἶπαν ὅτι ἀκόμη περίμεναν τή σχετική ἔκθεση τοῦ διοικητή τῆς μονάδας πού εἶχε τό Σουηδό διπλωμάτη «ύπό τήν προστασία τῆς».

Τόν Ιούνιο τοῦ 1946 ό Σόντερμπλομ κατάφερε νά δεῖ τόν ἴδιο τόν Στάλιν. Σύμφωνα μέ τήν ἐπίσημη ἀναφορά

του (πού δόθηκε στή δημοσιότητα στή Σουηδία τό 1981), ό Σοβιετικός ήγέτης τόν δέχθηκε μέ ἐγκαρδιότητα καί ἀφοῦ «ἄκουσε μέ συμπάθεια» τό αἴτημα, ύποσχεθηκε ὅτι θά τό τακτοποιήσει.

“Ενα μήνα ἀργότερα ἡ οἰκογένεια τοῦ Σουηδοῦ διπλωμάτη πληροφορήθηκε ἀπό ἔναν Ούγγρο ἀστυνομικό ὅτι ὁ Βάλεμπεργκ εἶχε μείνει γιά ἔνα διάστημα σέ ἔνα στρατόπεδο συγκέντρωσης στό Βοστάνι τής Βεσαραβίας, κατά τήν μεταγωγή του σέ σοβιετικές φυλακές. Ὁ ἀστυνομικός, πού ἤταν κρατούμενος στό ίδιο στρατόπεδο, ἐπέμενε πώς εἶχε δεῖ τόν Σουηδό ἀνθρωπιστή μέ τά ἰδία του τά μάτια.

Στίς 18 Αὔγουστου 1947 ό Σοβιετικός ύπουργός Εξωτερικών, ὁ Ἀντρέι Βίσινσκι, ἔστειλε στό Σουηδό όμόλογό του ἐπιστολή, στήν όποια ἀναφέρεται ὅτι:

«Παρά τής ἔρευνες πού διέταξε τό Γενικό Επιτελείο καί διενεργήθηκαν ἀπό τά ἀρχηγεία τής στρατιωτικής ἀστυνομίας καί τών ύπηρεσιών ἀσφαλείας, δέν κατέστη δυνατόν νά βρεθοῦν τά ἵχνη τοῦ ἐν λόγω ἀτόμου (σ.σ. τοῦ Ραούλ Βάλεμπεργκ)».

Στήν ἴδια ἐπιστολή ἀναφέρεται ἐπίσης, ὅτι ἀτομού ύπό τό ὄνομα Βάλεμπεργκ «δέν εἶχε συλληφθεῖ ποτέ στή Σοβιετική «Ενωση» ἡ σέ περιοχή πού ἐλέγχετο ἀπό αύτή». Αύτή ἤταν ἡ ἐπίσημη θέση τής σοβιετικής κυβέρνησης γιά δέκα διάστημα χρόνια.

Στή Σουηδία ἡ «Ἐπιτροπή γιά τόν Βάλεμπεργκ» πού εἶχε συσταθεῖ καί δραστηριοποιηθεῖ στό μεταξύ, συγκέντρωσε σέ τόμους ἔνα ἐκατομμύριο ύπογραφές γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ συμπατριώτη τους. Οι τόμοι στάλθηκαν στόν Στάλιν.

Ἐξάλλου κατατέθηκαν σχετικές ἐρωτήσεις στή σουηδική Βουλή, ἐνώ ἀρθρα σχετικά μέ τόν «Γολγοθά» τοῦ Σουηδοῦ ἀνθρωπιστή ἐμφανίστηκαν σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά τόσο στή Σουηδία ὅσο καί σέ ἄλλες περιοχές.

Τό 1947 ἐπίσης, μιά ὀμάδα διακεκριμένων ἐπιστημόνων, μέ ἐπικεφαλής τόν Αλμπερτ Αΐνσταϊν, ζήτησε νά προταθεῖ δό Βάλεμπεργκ γιά τό βραβείο Νομπέλι γιά τήν εἰρήνη τής χρονιᾶς ἐκείνης. Νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Σουηδός διπλωμάτης προτάθηκε (χωρίς ἐπιτυχία ἐπίσης) καί γιά τό Νομπέλι εἰρήνης τοῦ 1981.

Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1952 τό θέμα ἥρθε ξανά στήν ἐπικαιρότητα, ὅταν ἀπελευθερώθηκε τό προσωπικό τής ιταλικής πρεσβείας στή Σόφια, πού εἶχε φυλακιστεῖ ἀπό τούς Σοβιετικούς μετά τήν είσοδο τών στρατευμάτων τους στή θουλγαρική πρωτεύουσα.

“Ενας ἀπό τούς ἀπελευθερώθηκες ἤταν ὁ ἀκόλουθος Τύπου τής πρεσβείας, ὁ Κλαούντιο ντε Μόρ. Σέ μια δεξιώση πού ἔγινε ἀργότερα πρός τιμή τους στή Ρώμη, ὁ ντε Μόρ ἀποκάλυψε ὅτι:

«Στίς φυλακές τοῦ Λεφορτόβο, στήσ όποιες δέν ἐκρατούντο μόνο διπλωμάτες ἀπό χώρες τοῦ Αξόνα, ύπηρχε καί ἔνας Σουηδός διπλωμάτης, πού εἶχε ἀναπτύξει φιλανθρωπικές δραστηριότητες στή Βουδαπέστη. Κάποιος πού ὄνομαζόταν Ραούλ Βάλεμπεργκ».

Στό διπλανό κελί

Σέ δύο Σουηδούς διπλωμάτες πού τόν ἐπισκέφθηκαν λίγες μέρες ἀργότερα, ὁ ντε Μόρ εἶπε ὅτι γιά πολύ καιρό στή Σουηδός ἀνθρωπιστής «ἔμενε» στό διπλανό κελί, πού εἶχε τόν ἀριθμό 151. Τότε ἡ σουηδική κυβέρνηση ἀνακίνησε ξανά τό θέμα. Ἐπίσης, σέ ἔνδειξη καλῆς θέλησης, ἀπελευθερώσει καί ἀπέλασε στή Σοβιετι-

‘Η άληθινή ιστορία τοῦ Βάλεμπεργκ

κή “Ενωση ἀριθμό ἀτόμων πού εἶχαν καταδικαστεῖ γιά κατασκοπία. Ἀργότερα ἔγινε γνωστό ὅτι ἀπό πλευρᾶς Μόσχας εἶχε γίνει ύπαινιγμός γιά τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ Βάλεμπεργκ μέ τούς παραπάνω κατασκόπους.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1956 κατά τὴ διάρκεια ἐπίσημης ἐπίσκεψης στή Μόσχα, ὁ Σουηδός πρωθυπουργός Τάγκες Ἐρλάντερ ἐπιχειρήσε νά ρωτήσει εὐθέως τὸ Γενικό Γραμματέα τοῦ Κ.Κ. τῆς Σοβιετικῆς ‘Ενωσης, τὸν Νικήτα Κρούστσεφ, σχετικά μέ τὸν Βάλεμπεργκ. ‘Η ἀπάντηση τοῦ Κρούστσεφ ἦταν ἐκρηκτική: «Δέν θέλω νά ξανακούσω αὐτό τὸ ὄνομα. Οὔτε ξέρω τίποτα γι’ αὐτό τὸ πρόσωπο, οὔτε θέλω νά μάθω. ‘Αν ξαναπείτε αὐτό τὸ ὄνομα, θά ἀποχωρήσω ἀπό τίς συνομιλίες».

“Εχει πεθάνει

Στίς 6 Φεβρουαρίου 1952, ὅμως, σέ ἐπιστολή του πρός τὸ Σουηδό δόμολόγο του ὁ Σοβιετικός ύφους πουργός ‘Ἐξωτερικῶν’ Ἀντρέι Γκρούμπο καραδέχθηκε ὅτι ὁ Βάλεμπεργκ εἶχε πεθάνει τὸν ‘Ιούνο’ τοῦ 1947 στὶς φυλακές τῆς Λιουμπλιάνκα τῆς Μόσχας. Σύμφωνα μέ τὴ χειρόγραφη ἀναφορά τοῦ ὑγειονομικοῦ ἀξιωματικοῦ τῶν φυλακῶν Α.Κ. Σμολτσόφ πρός τὸν ὑπουργό ‘Ασφαλείας’ Ἀμπακούμορφ, ὁ Βάλεμπεργκ πέθανε ἀπό καρδιακή προσβολή.

Τέσσερα χρόνια ἀργότερα τὸ θέμα τοῦ Σουηδοῦ ἀνθρωπιστὴ ξαναζωντάνεψε: “Ἐνας Σοβιετικός καθηγητής ὄνόματι Α.Λ. Μιάσνικοφ εἶπε σέ μια Σουηδέζα συνάδελφο του, πού τὴ γνώριζε ἀπό χρόνια, ὅτι ὁ Βάλεμπεργκ ἤταν ἀσθενής του. ‘Οταν ἡ Σουηδέζα γιατρός, πού ὁνομαζόταν Νανά Σβάρτς (συνοδευομένη ἀπό τὸν πρεσβευ-

τὴ τῆς Σουηδίας στή Μόσχα) ξαναπήγε τὴν ἐπομένη στὸ γραφεῖο τοῦ Μιάσνικοφ, ἐκεῖνος ἀναίρεσε τὴ δήλωση πού εἶχε κάνει 24 ώρες πρίν. Ἐπίσης, ὑποστήριξε ὅτι δέν ἥξερε κανένα ἀτομο μέ τὸ ὄνομα Βάλεμπεργκ.

Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1977 κάποιος Ἀβραάμ Καλίνσκι, ἔνας πολωνικῆς καταγωγῆς Ἰσραηλινός, ἔκανε γνωστό στὸν πρεσβευτὴ τῆς Σουηδίας στὸ Τέλ Ἀβίβ ὅτι ὅταν ἤταν κρατούμενος στὶς φυλακές Βλαντιμίρ, πού βρίσκονται κοντά στή Μόσχα, εἶχε δεῖ τὸν Βάλεμπεργκ, ὁ ὄποιος κρατούνταν ἐκεῖ.

“Ἐνας Ρωσοεβραῖος ὄνόματι Γιάν Καπλάν ὑποστήριξε, τὸ 1975, ὅτι εἶχε κάνει στὴν ἴδια φυλακή, τῆς Μπουτούρκα, κοντά στὸ Ἰρκούτσκ, μέ τὸν Σουηδὸ ἀνθρωπιστὴ καὶ ὅτι ὁ Ἰδιος ὁ Βάλεμπεργκ τοῦ εἶπε πώς ἐξέτις ποιήσει φυλακίσεως 30 χρόνων.

Σύμφωνα μέ μαρτυρίες ὀργανώσεων ἀντιφρονούντων, ὁ Σουηδός διπλωμάτης εἶχε «θεαθεῖ» ἐπίσης: τὸ 1978 στὸ ψυχιατρικό τμῆμα τῶν φυλακῶν τοῦ Μπλακόβεσκενσκ, πού βρίσκονται κοντά στὰ σινοσοβιετικά σύνορα καὶ τὸ 1980 στὶς φυλακές τοῦ Λένινγκραντ.

Μέ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτά ἡ σουηδική κυβέρνηση ἔκανε νέο διάβημα στὴν ἀντίστοιχη σοβιετική. ‘Η ἀπάντηση τῆς τελευταίας ἤταν ἡ γνωστή. ‘Ο Βάλεμπεργκ πέθανε στὶς φυλακές Λιουμπλιάνκα τῆς Μόσχας τὸν ‘Ιούλιο τοῦ 1947.

Νά σημειωθεῖ ὅτι μετά τὴν ἀποκάλυψη πού ἔκανε γιά τὸν Βάλεμπεργκ ὁ Ρωσοεβραῖος Καπλάν — σύμφωνα μέ τὴν καταγελία τῆς γυναίκας του — ἀπήχθη ἀπό τὸ σπίτι του ἀπό ἀνδρες τῶν σοβιετικῶν ὑπηρεσιῶν ἀσφαλείας καὶ «ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη του».

‘Από τὸν «Ἐλεύθερο Τύπο», 6.11.1985

‘Η προβολή ταινίας στὴν EPT-2 γιά τὸν Βάλεμπεργκ

Σχετικά μέ τὴν προβολή σέ δύο συνέχειες ἀπό τὴν EPT-2 ταινίας γιά τὸν Βάλεμπεργκ, ἡ ‘Αννα Κόντου (Ἐλένη Βλάχου) ἔγραφε στὴν ‘Καθημερινή’ (10.11.1985) τὰ παρακάτω:

Πολὺ θά ἥθελα νά μέ διαβάσουν σήμερα, καὶ νά μέ προσέξουν καὶ, ἵσως, καὶ νά μοῦ ἀπαντήσουν, οἱ νέοι διευθυντές τῆς EPT — τῆς ἔνα καὶ τῆς δύο —, διότι πιστεύω ὅτι κάπως μοιράζονται τίς εὐθύνες.

Πολλά ζητώ: ‘Ἴσως. Διότι τὸ θέμα, ἀλήθεια, εἶναι σοβαρό. Τὸ ἔργο πού πρόβαλε τὴν περασμένη ἐδόμαδα ἡ EPT-2, θά το εἰδάν καὶ θά το θυμοῦνται πολλοί. Πρόκειται γιά τὸ δραματικό «ντοκιμαντάρι» γύρω ἀπό τὸ ἡρωικό πρόσωπο τοῦ Σουηδοῦ διπλωμάτη Ραούλ Βάλεμπεργκ, πού ὑπόδυνται ὁ Ρίτσαρτ Τσάμπερλαιν.

‘Η ταινία θά μποροῦσε νά ἤταν καλύτερη, μέ σκηνοθεσία λιγότερο μονότονη, ἀλλά, πάντως, φέρνει στὴ μνήμη ἔνα ἀπό τὰ πιό συγκινητικά κεφάλαια τοῦ τέλους τοῦ πολέμου... Τήν, ὡς ἡ θαύματος, σωτηρία κάπου 100.000 Ἐβραίων τῆς Ούγγαρίας πού εἶχε καταδικάσει σέ ἔξοντωση, μέσα στὸ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας, ὁ ίδιος ὁ ‘Αιχμαν, σέ ἀποκρύφωμα ἀγριότητας, καθώς ἐβλεπε τὸν πόλεμο νά χάνεται καὶ τὰ δνειρά μιᾶς γερμανικῆς παντοκρατορίας νά σβήνουν.

Τούς ἔσωσε ὁ Βάλεμπεργκ, ὁ ὄποιος δμως, πλήρωσε

ἀκριβά τὶς ἡρωικές του πράξεις. ‘Οταν ἐλευθερώθηκε ἡ Βαρσοβία ἀπό τὰ ρωσικά στρατεύματα, χάθηκαν τὰ ἱχνη του. ‘Από τότε ἡ οἰκογένειά του τόν ἀναζητεῖ — κυρίως στὰ ρωσικά στρατόπεδα καὶ φυλακές — διότι κατά καιρούς ὑπῆρχαν φῆμες ὅτι τὸν εἶχαν ἀναγνωρίσει — ἀλλά δλεις οἱ προσπάθειες καὶ τὰ ἔκατομμάρα τῶν Βάλεμπεργκ, ἀπέτυχαν.

Τώρα ποιά εἶναι ἡ καταγελία; Προσέξτε την, σᾶς παρακαλῶ κύριοι τῆς EPT καὶ ἀναζητήσατε τὸν ἡ τούς ὑπευθύνους. Διότι ἔκει, στὴν τελευταία σκηνή, στὴν ἐλεύθερη, δημοκρατική ἐλληνική τηλεόραση, ἐπεσε ψαλίδι, γιά νά μη θιγεῖ, στέπει ἀπό 40 χρόνια, ποιός; ‘Η σημερινή Ρωσία; Διότι κόπηκε τὸ τελευταίο ἀκριβώς ἐπεισόδιο, ἀκριβώς αὐτό, πού δείχνει τὸ νέο Σουηδὸ διπλωμάτη νά συλλαμβάνεται καὶ νά κακοποιεῖται ἀπό Σοβιετικούς στρατιώτες.

‘Η EPT-2, ἔκοψε αὐτή τὴν τελευταία σκηνή! Μιά ιστορική ἀλήθεια, πού κρατεῖ ἀκόμη ζωντανό τὸν θρύλο τοῦ Βάλεμπεργκ, τὴν θυσίασε ἡ ἐλληνική τηλεόραση, σὲ δουλική, ἀσυγχώρητη, ἀνεξήγητη, ἀχρηστή - κρίση λογοκρισίας!

Τολμᾶ κανείς νά ἐξηγήσει τὸ γιατί;

□ Σχετικά ἔγινε διάβημα στὴν ἐλληνική κυβέρνηση ἀπό τὴ σουηδική, ἐνώ ἡ Βουλευτής κ. Β. Τσουδεροῦ κατέθεσε ἐρώτηση στὴ Βουλή. Κατά πάσα πιθανότητα ἡ ταινία θά προβληθεῖ ἐκ νέου, χωρὶς περικοπές.

עַץ חַיִם הוּא

Δένδρον ζωῆς είναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)